

496
1992 1-2 3-4 5-6 7-8 9-10 11-12
3 1
گولستان
ГУЛИСТОН

1
1992

№ 1 (503)

ДАЛВ
(январ)

1992

Ойнома 1925 йилдан
чиқа бошлаган

МУАССИС:

«Гулистон» журналистлар
жамоаси

НОШИР:

Ўзбекистон Республикаси
«Шарқ» нашриёт-матбаачилик
концерни

Бош муҳаррир:

МИРМУҲСИН

Таҳрир хайъати:

Оқилжон ҲУСАН

(бош муҳаррир
ўринбосари),

Ўктам МИРЗАЕР

(масъул котиб),

Баҳодир АМИНОВ,

Маҳкам АБДУЛЛАЕВ,

Абдураззоқ КАРИМ,

Абусаид НУРБОЕВ.

Таҳрир кенгаши:

Хуршид ДАВРОН,

Ҳамид ЗИЕЕВ,

Эргаш МУҲАММАД,

ШУКРУЛЛО.

Саҳифаловчи

Бойпазар БОЙМУРОДОВ
Мусаххих

Маъмуржон ҚИЕМОВ.

Маилзлгоҳимиз:

Тошкент—П. 700000, «Правда»
рўзномаси кўчаси, 41.

Таҳририят телефонлари: бош му-
ҳаррир — 33-35-20; бош муҳаррир
ўринбосари — 33-35-90; масъул
котиб — 32-58-33; ижтимоий-сиёсий
бўлим — 33-36-02; адабиёт ва
санъат, фан ва маданият бўлимла-
ри — 33-36-59; мусаввирлар бўли-
ми — 32-58-77; мусаххих — 32-58-78.

© «Гулистон» 1, 1992.

Ўзбекистон ССР Министрлар Совети
Ўзбекистон ССР Давлат матбуот қўмитаси

Вақтли нашрининг
рўйхатга олинганлиги тўғрисида

ГУВОҲНОМА

1991 йил 28 ноябрь
000116 сон

Нашрининг номи «Гулистон»
(асл нусха тилида ва унинг
русча таржимаси)

Нашр тури Журнал
(журнал, газета ва ҳафта)

Қайен тил (лар) да босилган ўзбекча

Муассис «Гулистон» журналистлари-
нинг жамоаси, Тошкент ш.

(имзо)

Совет Министров Узбекской ССР
Государственный комитет Узбекской ССР по печати

СВИДЕТЕЛЬСТВО
о регистрации
периодического издания

28 ноября 1991 г.
№ 000116

Название издания «Гулистон»
(на языке оригинала и его
перевод на русский язык)

«Цветущий край»
(перевод на русский язык)

Вид издания Журнал
(журнал, газета и т.д.)

Язык(и) издания узбекский

Учредитель Журналистский коллектив
(полное наименование, адрес)

«Гулистон», г. Тошкент

(подпись)

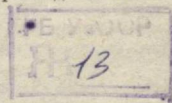
ИДНО «Матбуот» III-3927—500—90

«Гулистон» ойномасининг азиз муштарийлари! Севимли ойномангиз яна Сиз билан бирга. Унинг иқтисодий аҳволи ҳам Сизларнинг аҳволингиздан унча фарқ қилмайди. Начора, бундан буён Сиз азиз ўқувчиларимиз билан елкама-елка туриб барча қийинчиликларни бартараф этишга тўғри келади.

Дарвоқе, масаланинг кўнгилни хушнуд этадиган бир муҳим жиҳати бор: «Гулистон» бундан буён мустақил ойнома сифатида фаолият кўрсатади. Табиийки, мустақил фаолият кўрсатиш ойноманинг ёркин келажагидан далолатдир. Унинг иқтисодий қуввати жумҳуриятимиздаги барча корхоналар, жамоа ва давлат хўжаликлари, кооперативлар ва бошқа турли даражадаги ташкилотлар билан шартномалар асосида тарғибот ва тижорат манбаи ҳисобига мустақамланиб борилади.

«Гулистон» ойномаси 1991 йил 28 ноябрида Ўзбекистон Давлат Матбуот қўмитаси томонидан 000116 рақами билан рўйхатга олингани билан сизларни муборакбод этамиз.

БУ СОНДА:

Норбой ХУДОИБЕРГАНОВ:

Кўрайсизми, сурункасига ухлаш де-
гани бу одам дунёдан ажралиб қолиб,
хамма нарса, ўсини-ўзгаринларга ло-
қайд, бепарво бўлиш, фақат ўзини
ўйлаб, элу юртининг тақдирига қизик-
маслик деган мажозий маънони АНГ-
ЛАТАДИКИ, бунини халқ тушунади, деб
бонг уриб келдик. Аслида-чи?

Нормуроод НАРЗУЛЛАЕВ:

Чаман ичра гуллар мўл;
Лола, наргиз, атиргул,
Елғиз чиннигулни деб,
Райҳондан кечиб бўлмас.

ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚ ДЕМОКРАТИК ПАРТИЯСИ

(ТАЪСИС ҚУРУЛТОЙИ)

**Ўзбекистонни янгилашда, Давлат мустақиллигини
мустаҳкамлашда ва халқ учун муносиб турмуш
шароитларини яратишда Халқ – Демократик
партиясининг ўрни ва вазифаси тўғрисида
партия раиси, Ўзбекистон жумҳурияти
президенти И. А. Каримовнинг маърузасидан**

Ўзбекистондаги ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий вазият мамлакатда рўй бераётган жуда ҳам мураккаб, зиддиятли жараёнлар билан bog'лиқ. Бу воқеаларнинг ҳаммаси унитар давлатнинг, маъмурий-бошқарув тизими амалда емирилиб бўлганлиги билан изоҳланади.

Бу инқирознинг аломатлари шунда кўринмоқдаки, ҳокимиятни бой берган марказ мамлакатни идора қилолмаяпти. Тазйик, қаттиққўллик, буйруқбозликка асосланган хўжалик юритиш ришталари узилмоқда, лекин янги бозорнинг таркибий ва ёрдамчи тармоқлари ҳали-бери тузилаётгани йўқ. Ишлаб чиқарилаётган маҳсулот, авваламбор халқ истеъмол қиладиган молларнинг тубдан камайиши, тартиб-интизом йўқ бўлиши нарх-наво кескин кўтарилишига олиб келаётди. Ҳозир қаёққа қараманг — қимматчилик.

Иқтисодий танглик туфайли халқнинг, айниқса, камбағал-ночор кишиларнинг турмуш даражаси кескин пасаймоқда. Вазият кескинлиги бир қанча минтақаларда миллатлараро тўқнашуларга олиб келмоқда. Собиқ Иттифок субъектлари бўлган суверен давлатлар орасидаги муносабатларни шакллантириш жараёнини ҳам силлиқ кетаяпти, деб бўлмайди. Иқтисодий ҳамкорлик ҳақидаги шартнома узоқ тортишувлардан кейин, катта қийинчилик билан имзоланди.

Утиш жараёнига келсак, келишилган муқобиллаштириш ва бошқарув тузилмаларини яратиш кечириб бўлмас даражада орқага сурилмоқда. Бундай тузилмаларнинг йўқлиги ва бошқа қатор муаммоларнинг ечилишмаётгани одамларда умидсизлик кайфиятини уйғотмоқда. Улар, эртага бола-чакаларимизнинг ҳоли нима кечади, деб ташвишга тушмоқдалар. Бу мутлақо табиий ҳолдир.

Бундай шароитда турли сиёсий кучлар ўртасида давом этаётган тўқнашулар жуда хатарлидир. Бир қанча минтақаларда қонуни чиқарувчи ва ижроия ҳокимиятлар ўртасида келишмовчилик чиқаётгани ҳам ҳеч кимга сир эмас. Отдан тушса ҳам эгардан тушишни истамаётган, мустамлакачилик сиёсатига тиш-тирноғи билан ёпишиб, олган «арбоб»лар мана шундай келишмовчиликлардан жуда ҳам усталик билан фойдаланиб келишди ва бундан кейин ҳам албатта фойдаланишга ҳаракат қиладилар. Бу — масаланинг бир томони.

Иккинчи томони шундаки, айрим минта-

қалар ва жумҳуриятлар ҳамон бир-бирларига ўтмишдан қолган ишончсизлик, ўта «эҳтиёткорлик» кўзи билан қарамоқдалар. Улар бизга маълум сабабларга кўра «Марказ» деб аталувчи эски тизимдан ниҳоятда беизлаб қолишган.

Жумҳуриятларда бугун мутлақо бир-бирига ўхшамайдиган турли хил ижтимоий-сиёсий тизимлар вужудга келмоқда. Бунга табиий ҳол деб қараш керак. Негаки, ҳар бир халқ миллий давлат қурилмаси шаклини ўзи белгилаш ҳуқуқига эга. Худди шу нарса айрим сиёсий кучларга ёқмаяпти. Улар аллақандай «ягона демократик макон» деган шартларни байроқ қилиб, ўзларига маъқул бўлган сиёсий ва иқтисодий тазйиқни ўтказишга уринмоқдалар.

Ана шундай мураккаб шароитда жумҳуриятимиз бошқа минтақаларда рўй бераётган қарама-қаршиликдан, жамиятни барбод этишга ҳизмат қиладиган жараёнлардан узоқроқ туришга ҳаракат қилаяпти.

Мен жуда кўп такрорлайдиган принципиз шуки, бизнинг ўз йўлимиз бор, ўртоқлар! Биз воқеаларни суятий равишда тезлаштириш тарафдори эмасмиз. Нимаики қилсак ва қиладиган бўлсак, Ўзбекистоннинг туб хусусиятларидан, ҳаётий эҳтиёжларидан келиб чиқиб қилдик ва бундан кейин ҳам мана шундай тарзда иш олиб бораверамиз.

Жумҳуриятимизда халқимизнинг табиий, конституциявий ҳуқуқига асосланиб, унинг азалий ору-умиди бўлиб келган мустақиллик эълон қилинди.

Мен буни энг муҳим тарихий ва ҳаётий эҳтиёжларимиздан бири деб биламан, ўртоқлар! Бу мустақиллик сари бурилиш ҳаракати 1985 йилдаёқ бошланган жараённинг мантикий натижаси сифатида юзага келди. Ҳеч шубҳа йўқки, бу тарихий воқеа Ўзбекистоннинг бугуни ва истиқболни белгилаб бевурич асосий омил бўлади.

Бизнинг Ўзбекистон халқларининг туб манфаатларига, ору-умидларини рўёбга чиқаришга қаратилган хатти-ҳаракатларимиз кимларгадир ёқмасдан, жумҳуриятимизда тоталитар тартиботни сақлаб қолишга интилишдек бўлиб кўринмоқда. Муҳолифларимиз бизни ажралиб чиқишга интилишда ва экстремизмда айблашга уринмоқдалар. Бунақа бўхтон гапларга ҳеч қанақа асос йўқ.

Ҳаммага аёнки, биз энг сўнгги дамларгача Иттифок, Шартномасига қўл қўйиш та-

рафдори бўлдик. Иқтисодий ҳамкорлик шартномасини биринчилар қатори имзоладик. Бугун ҳам биз суверен мустақил давлатларнинг эркин конфедерациясини ташкил этишни истаётганлар билан қўлни қўлга беришга тайёرمىз.

«Маслаҳатли тўй тарқамас» деган гап бор халқимизда. Мавжуд муаммоларни ечиш учун ким биз билан тенглашмоқчи бўлса, марҳамат, эшигимиз очик.

Ўзбекистонга, ўзбек халқига, унинг раҳбариятига гоҳ у ёқдан, гоҳ бу ёқдан маломат тошларини отилаётганига эътиборсиз бўлмаслигимиз керак, деб ўйлайман.

Аваламбор бунақа уринишлар ўз байроғи остида бугунги Иттифокдаги ва жумҳуриятимиздаги мураккаб вазиятдан фойдаланмоқчи бўлган, Ўзбекистоннинг келажаги учун ҳеч қачон жон қуйдирмасдан, фақатгина ўз гаразли манфаатларига эришмоқчи бўлган, имон-эътиқодини йўқотган шахсларни тўплаб олишни турган гап.

Сиёсий ва ижтимоий ислохотлар ўтказишни ҳаётнинг ўзи тақозо этмоқда. Худди иқтисодда бўлганидек, сиёсий ва ижтимоий ҳаётимиз ҳам, мафкуравий ўйинлардан, гавраалардан халос бўлиб, соғлом ақл-идрок асосида қурилиши керак. Жумҳуриятимиз танлаётган йўл халқнинг тарихий анъаналарига суянган, уларни қайтадан тикловчи ва янги мазмун билан бойитувчи ижтимоий тараққиёт йўлидир.

Биз бу йўлга қадам қўяр эканмиз, ўтмишга бир назар ташлаб, тарихнинг аччиқ ва шифобахш сабоқларидан ҳулоса чиқариб олишимиз керак. Ўзбекистон Халқ-Демократик партияси юргизмоқчи бўлган сиёсатнинг сарчасмаси ҳам, энг аввало ўша тарих сабоқларидадир.

Мана шу буюк ва оғир вазифаларни бажаришга қодир партия халқ орасида ҳақиқий обрў топади. Бугун тузилаётган Ўзбекистон Халқ-Демократик партияси бу ҳақиқатни ҳамма вақт, ҳамма жойда ва ҳар қандай шароитда ҳам унутмаслиги керак.

Ҳозир шундай пайт келдики, энди Ўзбекистоннинг мустақиллиги йўлидаги амалий ишлар чин ватанпарварликнинг жиддий мезони бўлади. Ҳеч ким бизни бу йўлдан қайтара олмайд, бинобарин, биз тузаётган янги партия мана шу олийжаноб ишга ҳизмат қилиши керак.

Халқимизнинг бугунги ва келажак тақдирини ҳал қиладиган мана шу курашда ҳаммамизга омад ёр бўлсин.

Турғунлик йилларидаги депсиниш фаннинг барча соҳаларида бўлгани каби ўзбек тилшунослигида ҳам сўзсиз рўй берди. Ўзбек тили қашшоқлашди, тилининг софлиги бузилди. Масалага ўзбек тилининг сўзлар ҳисобига бойиши нуктаи назаридан ёндошсак, кейинги 30 йил ичида ўзбек тили луғат таркибида жуда борса 100 та янги сўз пайдо бўлди, ҳолос. Уша 60-йилларнинг маҳсули, дарахт ва мевалардаги ширага қарши дори сеипи асосини билдирувчи «пуркагич», меваларни дурагайлаш — янги нав яратишда ишлатилувчи буюм маъносидagi «чанглатгич» ва 80-йилларнинг ҳосиласи ўлароқ теплица маъносидagi «иссиқхона», пахта ештириувчи уста деҳқонларни билдирувчи «пахтапарвар» каби бир талай янги сўзларни санаб билан чекланамиз.

Вугина эмас, ўзбек тилининг бойишида рус тилида пайдо бўлган тушунча ва уни ифодаловчи сўз ва терминлардан андоза кўчириш, нусха олиш йўли билан ўзлаштирилган янги сўзлар ҳам албатта муҳим роль ўйнайди. Шу маънода таржима — нусха олиш усули билан талайгина янги сўзлар ўзбек тили луғатига кириб келди. Масалан, бекат [остановка], ҳарбий қисм [часть] каби семантик, айирма [разность], дарслик [учебник], қўлланма [пособие], терговчи [следователь], сингари морфологик ва авторлик ҳуқуқи [авторские права], кечки мактаб (вечерняя школа) сингари бирикмали андозалар рус тилидан нусха кўчириш асосида ўзлашди.

Кейинги пайтларда ўзбек тили луғат таркибида бемалол шўнғиб юрган кўплаб русча ва чет эл сўзлари ҳадсиз кўпайди. Бу сўзлар сунтий равишда сиз билан бизнинг нутқимизда тинмай такрорланмоқда. Гапнинг қисқаси, ўзбек тилининг мусаффолиги, аниқ ва лўндалиги, поклиги ва силлиқлигини аёвсиз ҳолда бузишлар давом этмоқда.

Мисолларга мурожаат этайлик. Ўзбек тилининг ривожланиши — ўзга сўзлар ҳисобига бойиши, сўзлашув жараёнининг хиралашуви, мошкичири сўзлар билан тўлиб-тошишида, унинг булғанишида баъзи саҳна мутасаддилари, актёрлар «катта ҳисса» кўшмоқдалар, айниқса зиёлиларнинг хизматлари беҳисоб. Мана, ўқув театрида актёрлик маҳорати ўқитувчилари ва талабалари ўртасида бўлиб ўтган мунозара — нутқ жараёнидан бир мисол ўқинг [асли нутқнинг бундай кўриниши бўлажак актёрлар учун ягона эмас, булар кундалик мулоқотда тез-тез такрорланади]:

«Ҳозир санлар мастерство актёрдан чиқдинларми» [Ўқитувчи] «Йўқ, танадан чиқди» [Студент]. [Ундай бўлса, эртага биринчи парани мастерство қиламиз, движениендан рухсат олдим; движение ўрнида мастерство бўлавереди» [Ўқитувчи].

Нутққа бўлган бу бебошликни она тили гўзалликлари — сўзлари билан алмаштириб, айтиш жоиз бўлса «таржима» қилсак, унинг софлигини бузган, тоза жумлаларни ифлослантирган «олифта»ларнинг қиёфаси ойдинлашади.

Шу ўринда она тилининг ҳурматини кўтариш, унинг софлигини таъминлаш, бойишти ўрнига муаллимларимизнинг ўзлари ўз тилларига амалий жиҳатдан беписандлик қилаётганликларини қандай тушуноқ керак?! Улар она тилимиз давлат тили ҳуқуқини олганлиги «тарafdорлари» бўлгани ҳолда муомала маданиятида ўзбекча сўзлар, бирикмалар ўрнига бемалол русча сўзларни сунтий равишда ишлатмоқдалар. Рус тилини умуман яхши тушунайдиган кўлаб студентлар ҳатто ўқув предметлари, фанларнинг номларини ҳам ўзбекчада бўлгани ҳолда кўр-кўрона русча номлайдилар. «Материаллар қаршилиги» предмети — «Сопрамат», «Имтиҳон»ни — «экзаме», «синов»ни — «зачёт», тарзида қўллашлари ўз тилини бузиш эмасми?

Ўзбек тили луғатининг қашшоқлашувида радио ва телевидениенинг айрим муҳаррир-журналистлари, қолаверса, ҳаво тўқинлари

орқали мулоқот қилаётган кишиларнинг нозор нутқлари ёма озғайи алоқа қуролига ҳурматсизликни туғдирмоқда. Айниқса «Ахборот» программасида иштирок этаётган кишилар нутқида ўзбек тилининг ҳеч қайси қондасига тўғри келмайдиган гап қурилишларига дуч келмоқдамиз.

«Ахборот»да ўтган йили февраль-март ойларида эълон қилинган материаллар таркибидаги русча сўзлар ҳисобига нутқий бузилиш 215 марта содир бўлди. Жумладан, шифокор аёл ўзбек тилида «амбулаторияларда профилактический лечение ташкил этдик», «4-детский поликлиникада ишлийман», деб мошкичири қилиб гапирса, депутатликка номзоднинг ишончли вакили «1961 йилда теория музыкага ўқишга кирдим. Теория композиторский отделениясида ўқидим», деб ўзи ҳақида қоримша гаплар қилади; ўқитувчи аёл эса «семейный падрят, ўзи ишлашин, ўчат экин!» деб ўз саводхонлигини кўрсатса, хўжалик раҳбари «аччўдга бор, списада йўқ» тарзида русча сўзларни но-

тилда янги-янги тушунчалар ва уларни воқе қилувчи сўз ва сўз бирикмалари яратиш учун бош қашийдиган онлар бошланди. Гапнинг лўндаси, тилимизга давлат тили ҳуқуқи берилганига уч йил бўлапти. Қонун моддалари, уни ҳаётга жорий этиш қай аҳволда борапти, деган фикрлар эндиликда турмушимизда янгича муаммо сифатида жилоланмоқда. Бошқача қилиб айтганда, иш бошқа, унга амал қилиш бошқа. Қўполроқ бўлса-да, домланини айтганини қилгин-у, аммо унинг қилганини қилма, деганларидек, қонуннинг моддалари матбуот орқали муҳрланди-ю, аммо у ҳозирча жойидан қамирлагани йўқ.

Ҳаммамизга аёнки, Қонуннинг 4-7-8-моддалари ўзининг мазмун ва мундарижасига кўра 8 йил 5- ва 24-моддалари 3 йил 16-моддаси 1991/92 ва 22-моддаси 1991 йилдан тўла қучга кириши белгилаб қўйилган. Бу яхши. Лекин, бу моддаларнинг ижроси тўғрисидаги муддатлар мантиқига эътибор қи-

Ҳайдарали УЗОҚОВ,
тил ва адабиёт илмлари номзоди,
доцент.

ТИЛИМИЗ ТОЗА БЎЛСИН

тўғри талаффуз этади ва қолаверса, ўз она тилини кўпол равишда бузади.

Кўлаб ўзбекча жой, элат ва кишиларнинг номларини нотўғри талаффуз этишлар, бу билан ўша сўзлар мантиқларининг ўзгариб кетишларидек ҳолатлар пайдо бўлмоқда: «Тўйтепа»ни «Той-тепа», «Ғалча»ни «Галча», «Жўжа»ни «Джуджа», «Холтўра»ни «Халтура», «Холтоев»ни «Халтаев», «Болтаев»ни «Болтаев» каби талаффуз этишлар ва ёзишлар она тили қадриятларини пасайтирмоқда.

Шу ўринда диққатни бир масалага қаратишни истардим. Шеванинг кўп бўлиши — миллий тилимизнинг кўптомлиги, бақувватлиги, демакки, унинг нисбатан луғатининг бойлигини кўрсатади. Лекин аша шу бойлиқни намойиш этувчи қайси бир мукамал қомусини кўрсата оламиз. Бутун бошлиқ ўзбек миллати тилининг луғат таркиби, «Ўзбек тилининг изоҳли луғати»да берилганидек, 60 минг сўздангина иборатми? Асло! Ҳали ўзбек миллий адабий тилига олиб қирилмаган — халқ шеваларида қатланб ётган ўн минглаб сўз, термин ва иборалар ўз изоҳини кутмоқда. Минг афсуски, ушбу луғатнинг 40 фоиз сўз ва ибораси ёт унсурлар, меҳмон сўз ва атамалардир. Бу икки томлик «тождор» олимлар ҳурмати — номлар соясидаги саёз талқинлар мажмуаси ҳолос!

лайлик. Масалан, Ўзбекистонда ишловчи давлат ҳокимияти ва бошқарув идоралари раҳбарлари ўз хизмат вазифаларини бажариш учун ўзбек тилини билишлари шартлиги 4-моддада белгиланиб, унга 8 йил мудат берилди. Бу деган сўз 8 йилдан сўнг давлат тилига амал қилинади, дегани эмас. Тил ўрганишга, яъни уни ҳаётга жорий этишга қонун чиққан кўндан киришмоқ лозимлигини унутмаслик керак. Бу масалада жумҳуриятимизда 85 фоиз юқори ташкилотлар — партия, совет ва жамоат ташкилотлари, муассасалар, олий ўқув юртлари, завод-фабрикалар, мактаб ва савдо ташкилотлари тўла бош қотирганлари йўқ. Ҳали улар ўзбек тилини ўрганиш у ёқда турсин оддий эълон, хабар, мажлис, йиғилишларни қонун чиқмасидан олдинги вазиятидан ўн чандон ортқ руслаштирмоқдалар. Қонуннинг 7-моддасида «Ўзбекистон ССРда муассаса, қорхона, ташкилот ва бирлашмаларда иш республика давлат тилида юртилади», дейилгач, унга амал қилишни 8 йил ва 5-моддада «Ўзбекистон ССР давлат ҳокимияти ва бошқарув органлари фаолиятида съезд, пленум, курултой, сессия, конференция, мажлис ва кенгашлар республиканинг давлат тилида олиб борилади ва айнан таржимаси таъминланади», дейилиб уни 3 йил давомида ҳаётга жорий этиш белгиланган.

Бу айтилганлар, юқорида эслатганимиздек, унга амал қилиш кўрсатилган муддатларнинг охиригидан нуктасидан бошланади, деган маънони бермайди. Бу давлат аҳамиятига эга бўлган муаммони ҳаётга жорий этишга қонун тасдиқланган кундан амал қилишга киришиш кераклигини билдиради. Бунинг учун, унга амал қилиш учун маҳаллий бўлмаган миллат вакилларининг қонунда белгилаб қўйилган ўзбек тилини текин ўрганишларини таъминлаш изчиллик билан амалга оширилиши даркор. Аммо бўйнидан боғланган ит овга ярамас, деганларидек, тил ўрганишга юракдан киришмаган одам 8 йил эмас, 30 йилда ҳам ҳеч вақони тушунмай, афтингизга қараб бакрайиб тураверади. Ҳа, бундай тирикжонлар жуда кўп. Ўзбек тилини ўрганишни хоҳлаб, сўнг орқага чекинган икки-юзламачилар балким, об-ҳаво, жой ўзгартиришни мақсад қилган келиб-кетарлардир. Буни келажак кўрсатади.

Бугина эмас, қонунни ҳаётга жорий этишда бошқа ноҳуш қилиқлар ҳам давом этмоқда. Ҳатто «Тилга эътибор — элга эътибор»нинг мутасаддилари ишлаётган илмий тадқиқот институти ва университет бўлим ва ячейкаларида эски тос, эски ҳаммом — русча атамалар ҳануз қад ростлаб турибди. Агар айтиш жоиз бўлса, оммавий ахборот воситаларининг ягона маркази — телевидение ва радио қўмитасида оддий эълон, хабарлар ҳам фақат рус тилида қадаб қўйилган. Инсоф билан айтганда, унинг муқобили, аниқроғи давлат тили ҳурмати, ўзбекчаси қани?... Зўр журъат билан айтишим мумкинки, ҳозирги кунда кўпчилик ташкилот, муассаса, вазирлик ва олий ўқув юртиларида ўзбек тилини ҳаётга рус тили орқали тadbик этиш авж олмоқда. Бу қилиққа, астафурулло, дейишдан бошқа илож қолмапти. Қачонгача бу бемазагарчиликларга калима келтирамиз?! Қўлимиздаги лисоний ҳуқуқни сиз билан биздан бошқа ким ҳимоя қилади?

Бугина эмас, очигини айтганда, шу кунларда мазкур 6-модданинг амалга оширилиши ниқоби остида қолган деярли 90 фоиз модда ҳозирча қорозда қолмоқда. Уни суриштирадиган, тафтиш этадиган кимсанинг ўзи йўқ. Ошкоралик, демократия тушунчалари сўз билан ифодаланиши шарт. Ушанда сўз билан тушунча муштарақлиги бўлади. Бу дегани — сўз, яъни қонун амалга ошади, демократ.

Ҳаммамизга аён, жумҳуриятда кўпчилик техника олий ўқув юртиларида, қунончи, автомобил ва йўллар, Политехника, Халқ хўжалиги, Табобат, Ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизмлаш инженерлари, Маданият каби кўплаб олий ўқув юртиларида яхши ният билан ўзбек тили минбаргоҳлари очилди. Хўш, бу жойларда қандай савиядаги кишилар иш бошқармоқда ёки дарс бермоқда? Зўр журъат ва ишонч билан айтишим мумкинки, минбаргоҳ мударлари фақат адабиётчи ва бошқа соҳа вакиллари; дарс берувчилар эса журналист, адабиётчи ва педагогика мутахассислари; она тили мутахассислари санокли. Қани демократия, қайта қуриш, адолат мезони?!

Энг ёмони, гашга тегадигани шуки, ўзбек тили минбаргоҳи (кафедраси) мударлигига, педагогика, «яширин овоз бериш» йўли билан тилчилар эмас, адабиётчи ва бошқа соҳа кишилари сайланиб қолмоқда. Айтиш мумкинки, виждонини илм ва ахлоққа эмас, балки «илмийлилик» ва «дўттибозлик» касаллигига алмаштирган баъзи илмий кенгаш аъзоларининг додхоҳлиги — овоз бериш йўли билан шундай бўлмоқда.

Оқибатда, илмга адашиб кириб қолган «чилтон»лар она тилидан дарс беришмоқда. Айтиш жоизки, педагогик иш — дарс бериш бошқа санъат, тадқиқот иши алоҳида санъатдир. Бир керилиб юрган тилшунос илмий-тадқиқот билан 30 йил шугулландаи. Қатор китоблар чиқарди, уни талабалар сўрови билан институтга олиб келинди. Ундан бир жуфт соат дарс ўтиб бериш талаб этилди.

Совет Социалистик Республикалари Иттифоқи Президентининг

ФАРМОНИ

М. МИРСАИДОВНИ ЛЕНИН ОРДЕНИ БИЛАН
МУКОФОТЛАШ ТЎҒРИСИДА

Совет адабиётини ривожлантириш ва тарғиб қилишдаги катта хизматлари, самарали жамоат фаолияти учун «Гулистон» журналининг бош муҳаррири МИРМУҲСИН МИРСАИДОВ ЛЕНИН ОРДЕНИ билан мукофотлансин.

Совет Социалистик Республикалар Иттифоқининг
Президенти

Москва, Кремль.
1991 йил 22 октябрь

М. ГОРБАЧЕВ

Бу — талабаларнинг орзу-ҳаваси бўйича эди. Минг афсуски, ҳалиги «таниқли» тадқиқотчи-олим ўз дарсининг мантиқ йўналишини диссертация мавзусидан нарига ўтказолмади; дарс мавзуси бўёқда қолиб кетди. Бу шармандагарчиликдан талабалар қўлни юйиб қўлтиққа уришди...

Бу масаланинг ташкилий ва арзирли томонларидир. Яна муҳим томонлари ҳам бор. Қонундан келиб чиқиб, жумҳуриятда атамалар қўмитаси тузилди. Бу — қувончли воқеа. Хайрият, 20- ва 30-йиллар атамашунослиги энди тикланди. Қўмита қиладиган умумлашма ишлари жуда кўп. Уни дўппини ечиб қўйиб ўйлаш керак; 20- ва 30-йилларда атоқли филолог олим ва педагоглар — Ғози Олим Юнусов, Наим Саидов, Элбек, Қайюм Рамазон, Е. Д. Поливанов, Собиржон ва Турсун Иброҳимовлар, А. К. Боровков кабилар жумҳуриятнинг кўпчилик шахар ва қишлоқларини от, эшак миниб кезишган, халқдан фольклор ва тил материалларини ёзиб олишган ва уларга илмий талқин беришган эди. Улар ўзбекларнинг қовчин, ёзёвон, чиноз, кенагас, қипчоқ, ўғуз, жалойир, бўқа, юз, қорлуқ, минг, қўғали, иргали, бачқир каби 92 уруғ, элат ва қабиласини аниқлаб, улар номини абадийлаштиришни тақлиф этган эдилар. Замоннинг зайли бу ташаббусларни ўша 30-йиллардаёқ чил-парчин қилди.

Қонунни ҳаётга тadbик этиш деганда, жузрофий номларни, маҳалла, кўча, майдон кабилар номларини ўзгартиришгига ёки русча бошқача атамаларни алмаштиришгига, ёхуд эскича, истемолдан тушиб қолган сўз ва бирикмаларни жонлантиришгига тушунмаслик керак; эски ўзбек ёзувини ўрганиб олиш — бу қонун талабларидан фақат биттаси эканлигини унутмайлик.

Қонунда она тилининг кадрятини тиклаш асосий мақсад қилиб қўйилган. Қадрият эса, кўп йиллардан буён қашшоқлашиб — ўз сўзларини йўқотиб, ўрнига ўзгалар сўзи, русча сўзларни ардоқлаш оқибатида мажруҳланган, хонадонлар тилига айланиб қолган тилга қайта жон ато қилишдир. Қайта жон ато қилиш эса, олдин ўйлаб, сўнг сўзлаш асносида халқ шевадаримида истемолда бўлиб, адабий тилимизда ишлатилмай келган сўз ва бирикмалар, ибораларни қайта тиклаш — миллий адабий тилга олиб кириш ҳисобланади.

Қаранг, халқ шевалари учун руҳий ҳолат касб этиб, адабий тилда учрамайдиган қуйдаги сўзларнинг товланишига. Масалан, адабий тилдаги сандиқ Фарғонанинг Бекбача, Отхона, Шўрқиллоқ ва Болғали қишлоқларида «тутма» шаклида, сувни муздек саклайдиган кўза идишни билдирувчи «кува» (Бешовул, Вузурк, Гамбой), «кесатмок»ни билдирувчи «қакит» (Водил, Кува, Заркент),

— Туғилган кунинг билан, сингилжон!

феълли-характерли одамни билдирувчи «арқалий» (Водил, Тошлоқ, Поп), «ўлди, нобуд бўлди» маъносидagi «керкай» каби минглаб сўзлар энг қадимги туркий сўзлар сифатида қўлланиб келади.

Худди шунингдек, ўзбек халқ шеваларининг ҳар бирида ўз турмуш шароити, ҳужалиги ва урф-одатидан келиб чиққан ўзига хос иборалар борки, улар ўша шева ёки бир неча шевадарда учраса, бошқасида ва адабий тилда шу ибора йўқ ёхуд бошқача шаклда учрайди. Бундай сўзларни адабий тилга олиб қирадиган вақт келди: лой ўйнамоқ [Водил, Шохимардон] ибораси адабий тилда йўқ бўлиб, бекор юрмоқ, анқайиб турмоқ маъноларига эшидр. «Сополтовок» ибораси [Водил, Новкент] адабий тилдаги «безрайиб турмоқ», «қизариб турувчи»ни билдиради. Ёхуд «олма термоқ» ибораси [Водил, Марғилон] адабий тилда «кўрмай қолмоқ» ва «хўшшаймоқ» иборасига синоним сифатида кенг қўлланади. Бундай иборалар сон-саноксиз.

Тил ижтимоий ҳодиса сифатида кишилар орасида ягона алоқа курули экан, унинг қоидаларини, тараққиёт босқичларини қиёсий-тарихий асосда ўрганиш тил муаммоларини тўғри ҳал этишда методологик асослик вазифасини ўтайди.

ИЛМ — АТОМДАН КУЧЛИ

Табиат ҳодисалари ва қонуниятлари бири-бири билан ўзаро боғланган. Қуёш радиациясиз ерда ҳаёт бўлмайдими, аксинча у ҳаддан зиёд кўпайиб кетса тириклик дунёсининг шами ўчади. Мабоодо ёш болани қуёш нуридан тўйинтиришмаса унинг танасида Д витамини етишмасдан рахит касали пайдо бўлади.

Қуёш радиацияси етарли даражада бўлишида бизнинг қовун-тарвуз, узум ва барча ҳўл меваларимиз ширин-шарбатга тўлади. Ҳатто пахтанинг ҳосилдорлиги ҳам шунга боғлиқ. Демак, табиатда ҳар бир нарсанинг ўз ўрни, ҳаёт учун аҳамияти, маълум ўлчо-ви, миқдори бор. Бу доим мувозанатда сақланиши керак.

Итигирманчи асрнинг фан ва техника ютуқларидан бири бу нур ёрдамида касалликни аниқлаш ва даволашдир. Ҳозир ионлаштирувчи нурлар қишлоқ хўжалик, саноат, фаннинг бутун соҳаларида ва айниқса тиббиёт оламида кенг қўлланилмоқда. Немис физик олими Вильгельм Конрад Рентген 1895 йил 7 ноябрда ўз нурларини кашф этиб фан соҳасида катта иңқилобга сабабчи бўлди, бошқа соҳаларда ва тиббиёт фанида янги давр очилди. Шифокорлар пичоксиз, оғритмай, қон чиқармай киши организмидagi турли касалликларни аниқлай бошладилар.

Бир йил ўтгач — 1896 йилда француз олими Анри Беккерель табиий радиоактивликни очди, 1898 йилда эса Мария Скалдовская ва Пьер Кюри дунёда биринчи бўлиб химиявий модда — радийни топдилар. Радий элементининг радиоактивлиги урандан миллион мартаба кучлидир.

1897 йилда физик Э. Резерфорд уранинг нурланишида альфа ва бета заррачаларни борлигини исбот қилди. 1919 йилда эса у химиявий элемент — азот атомиини альфа заррачалар билан бомбардимон қилиб, уни кислород атомига айлантиришга муяссар бўлди.

Кейинчалик Фридрих Жолио — Кюри рафिकासи Ирен Кюри билан ўз лабораториясида сунъий йўл билан радиоактив изотоплар олдилар. Ионлаштирувчи нурлар ёрдамида юз миллиондан ортиқ беморларнинг касали тўғри аниқланди ва улар шифо топиб кетдилар. Лекин шунинг ҳам айтиб ўтиш керакки, ионлаштирувчи нурларнинг тирик организмга зарари ҳам маълум бўлиб қолди: 1896 йилнинг бошидаёқ бу тўғрида ҳар хил шов-шув гаплар тарқала бошлади. Рентген нурларининг очилишига икки йил тўлмасданок мутахассислардан — 23 шифокорнинг терисида нурлар таъсиридан катта ўзгаришлар пайдо бўла бошлади. Рус рентгенолог Гольберг, олмон олими Алберс-Шанберг, француз радиолог Бергонье ўз касбининг қурбони бўлдилар. Шифокорлар, инженер-техниклар билан бу ионлаштирувчи нурлардан сақланиш чораларини тезликда ишлаб чиқдилар. Ҳозир рентгенолог ва радиолог шифокорлар ўзларини иш жараёнида бу нурларнинг таъсиридан химоя қилиш воситаларига қаттиқ риоя қиладилар.

1986 йилда содир бўлган Чернобил атом электр иншоотининг фалокати XX асрнинг энг дахшатли фожиясидир. Бу биз учун иқтисодий, ижтимоий, сиёсий ва маънавий таназузудир. Иншоотнинг IV бўлмасидаги

академик А. П. Александровнинг «қайнатгичлари» ватанимизга 20 миллиарддан ортиқ зарар етказди. Радиация таъсири остида — асосан Украина, Белоруссия ва Россия аҳолисининг соғлиғига катта зиён етди.

Шуни айтиб ўтиш керакки, Чернобил АЭС фожиясигача мамлакатимизда Белоруссия, Зопорожье АЭС ва Уралнинг жанубида тақрирланган радиацияли фалокатлар турғунлик йилларида халқдан яшириб келинган. Шуниси ачинарлики Чернобил фожиясидан 4 йил ўтгач биринчи матбуот конференцияси ўтказилди ва барча ҳақиқат рўй-рост айтиб берилди.

Кўпгина ёш табиблар беморни кўрганда ҳимоя воситаларига риоя қилмайдилар ва баъзан ҳеч қандай асосиз рентген кабинетга ёки радиологик текширишга юбора берадилар. «Олдин диагнозин рентген қўйсин, биз даволаймиз» дейдилар.

Рентгенологик ва радионуклид усуллари билан касалликларни аниқлашда булар фақат қўшимча маълумот беришини сирин эсдан чиқариш керак эмас.

Касалликни тўғри аниқлашда биринчи қаторда шу беморнинг клиник аломатлари катта аҳамиятга эга. Ҳар бир шифокорда клиник фаҳм, идрок, онг бўлиши керак. Булар бўлмаса беморни ионлаштирувчи нурлар билан юзма-юз қўйиш ярамайди. Чунки ионлаштирувчи нурларнинг оғина миқдори ҳам тирик организм хужайраларида қайтариб бўлмайдиган ўзгариш келтириб чиқариши мумкин.

Маълумки, одам организмиди етмиш фоиз сувни ўзида ушлайди. Ионлашадиган нурлар таъсирида сув молекулалари ҳам ионлашади ва сув заррачалари манфий ёки мусбат зарядга эга бўлади. Натижада гидроксил моддаси ва ОН радикали ҳосил бўлиб, организмда перекс водород бирикмасини пайдо қилади. Шундай қилиб, ионлаштирувчи нурлар таъсирида одам организмиди нур касаллиги келиб чиқади.

Нур касаллигининг ҳар хил шакли бу олинган нур миқдори таъсирига, вужуднинг ҳолатига боғлиқ. Ионлаштирувчи нурларнинг вужудга таъсири дастваал физик қонулар шаклида бўлиб, кейин бутун ўзгаришлар биологик ҳолатда кетади. Биринчидан, ионлаштирувчи нурлар таъсириини тана сезмайди, улар кўзга кўринмайди. Иккинчидан, радиация таъсир етгач, маълум яширин вақтдан кейин келтириб чиқарган ўзгаришлар аниқланади (лекин тирик вужудда узлуксиз радиациянинг таъсирида ўзгаришлар давом этаверади). Учунчидан, бу ўзгаришлар инсон вужудидан ионлаштирувчи нурларнинг ютилган миқдорига боғлиқ. Масалан, 600 радиация агар тез ёрдам кўрсатилмаса, одамни ўлимга маҳкум қилади. 200—300 радиация эса ўрта даражадаги нур касаллигини чақиради.

Шунинг учун ҳам ҳар бир рентгенолог ва радиолог ҳафталик ўзининг иш жараёнида 0,1 радиация (бир ҳафта ичиди) миқдордан ошқ нур таъсирида бўлиши керак эмас. Ионлаштирувчи нурларнинг таъсирида юзга келадиган ўзгаришлар нурланишдаги вақтнинг муддатига ёки бўлиб-бўлиб нурлантиришга ҳам боғлиқ.

Бу касалликка чалинган бемор тўрт даврни бошидан ўтказида.

Биринчиси, касалликнинг бошланиш даври. Унда беморнинг кўнгли айнийди, боши оғрийди, худди спиртли ичимликдан енгил кайф қилгандай бўлиб бўшашида.

Иккинчи касалликнинг яширин даври. Бемор ўзини соғайиб бораётгандек сезади. Лекин бунга қарамасдан нур таъсирида организмда ўзгаришлар тўхтамасдан давом этади. Шунда беморнинг қони текшириб кўрилас, ўзгаришларни сезиш мумкин.

Учинчи даврда касаллик авж олади, бемор ҳолдан кетади, қўл-оёқлари титрайди, ички аъзоларда геморагик ўзгаришлар пайдо бўлади, бурни, милки қонайди, қон қусади, ичи кетади, кўз олди қоронгулашади. Қонида оқ қон таначалари камайиб кетади, қон қотиш даражаси пасаяди, озади, кўз олди қоронгулашади, тана сувсизланади, қандайдир кўрқинч пайдо бўлади. Ички органларга қон қўйилади, тана титраб-қақшайди ва бемор ўлимга маҳкум бўлади.

Агар радиациянинг миқдори камроқ таъсир қилган бўлса унда тўртинчи даврда соғайиш бошланади. Кундан-кунга бемор ўзини яхши сезади, юқоридаги айтилган касаллик аломатлари секин-секин билан йўқолиб боради, қондаги ўзгаришлар нормаллашади. Иштаҳа очилади, бемор кучга киради ва ҳаётга қайтади.

Ионлаштирувчи нурлар таъсирида қолган одамни тезликда нурланиш манбаидан олиб чиқиш керак ва махсус ўлчагичлар билан қанча миқдорда нур олганини аниқлаш керак, беморнинг кийимларини қоқиб, уни совун билан душ тағида яхшилаб ювинтириш керак ва касалхонага ётқириб тегишли даволаш чораларини кўриш керак.

Даволашда ҳар хил дори-дармонлардан ташқари беморга кўмик сувгини кўчириб ўтказиш, қонни бир-бирига алмаштириб қўйиш уларни кўпинча ўлимдан сақлаб қолади.

Шуни таъкидлаб ўтиш керакки, радиоактив моддалар организмнинг баъзи органларида кўпроқ тўпланиб қолиш хусусиятига эга. Масалан: қалқонсимон безда йоднинг радиоактив изотоплари, суякда фосфорнинг, буйракда эса йод 131 гипуран изотоплари тўпланади. Шунинг учун бизлар тиббиётда касалликни аниқлаш ва даволашда ярим парчаланиши 6—24 соатдан 10—30 кунгача бўлган радиоактив изотопларни ишлатамиз. Ҳозир тиббиётда умуман 100 дан ортиқ радиофарм препаратлар бу мақсад учун ишлатилади.

Ионлаштирувчи нурларнинг тирик организмга биологик таъсириини назарга олиб биз шифокорлар ҳар бир рентгенологик ва радиологик усуллари касалликни аниқлашда ёки даволашда асосиз қўллашимиз керак эмас, бу жиноятдир.

1—16 ёшгача болаларда профилактик радиологик текширишлар ўтказиш ман этилади. Ҳар йили фақат бир мартаба аҳолини профилактик флюорографиядан ўтказиш мумкин. Ҳомилдорларни рентген — радиологик усуллари билан кўриш ман этилади.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, кейинги ўн йил ичиди ионлаштирувчи нурларни қўлламасдан ультра товуш, магнетом ва эндоскопик аппаратлар ёрдамида касаллик муваффақиятли равишда аниқланмоқда. Бу зарарсиз диагностика усуллариини истиқболли порлоқ. Суҳбатимизнинг якунида шуни айтиш керакки, агар ёш шифокорлар ҳозирги замон фан ва техника ютуқларига асослаиб ионлаштирувчи нурлардан ҳимоя қилиш воситаларига жиддий риоя қилиб ишласалар ҳеч қандай зарар кўрмайдилар ва бемор ҳам тасодифий бахтсизликдан қутилиб қолади.

Француз олими Морган ўз вақтида «Ионлаштирувчи нурлардан кўрқиш керак эмас, уларга аҳамият бериш керак» деб жуда тўғри, окклона сўз айтган эди.

Дарҳақиқат ҳаёт, одамнинг иродаси, ақли ионлаштирувчи нурлардан, ҳатто атом бомбасидан ҳам кучлароқ ва устун туради.

Нормурод НАРЗУЛЛАЕВ

КЕЧИБ БЎЛМАС

Юлдузлар кўп осмонда,
Чўлпондан кечиб бўлмас,
Фалак битта оламда,
Осмондан кечиб бўлмас.
Чаман ичра гуллар мўл:
Лола, нарғиз, атиргул,
Елғиз чиннигулни деб,
Райхондан кечиб бўлмас.

Ҳар дилининг ўз хумори,
Ўз гули бор кўнгилнинг,
Жабру жафоси бор деб,
Жонондан кечиб бўлмас.
Топилади мол-дунё,
Келмай қолмас омад ҳам,
Инсоф бирлан диёнат,
Иймондан кечиб бўлмас.
Мақонсиз замон борми,
Замонасиз макон йўқдир,
Замоннинг ўғли бўлиб,
Мақондан кечиб бўлмас.
Ҳар инсон насибаси,
Ризқи билан бутундир,
Покиза дастурхону
Дехқондан кечиб бўлмас.
Нафс балоси кўп ёмон,
Жигилдон йўлдан ургай,
Ҳалолликка не етгай,
Виждондан кечиб бўлмас.
Умид тонги отажак,
Кўкда қуёш боқийдир,
Жаҳон аро жонлар бор —
Жаҳондан кечиб бўлмас.
Омонат олам, Нарзий,
Ғаниматдир ҳар одам,
Меҳрли-оқибатли
Инсондан кечиб бўлмас.

ЭРК МУБОРАК!

Қанотингдан ўпай, оппоқ кабутар,
Тонгдан балқиди олам бўйлаб хушхабар,
Қулиб боқди ўлкамизда музаффар,
Ҳақиқатнинг тантанаси муқаррар,
Ўзбекистон, истиқлолинг муборак,
Бахт-иқболинг, истиқболинг муборак!

Кучиб-ўпиб топтадилар қадрингни,
Етлар кўмди тириклайин қалбингни,
Буқолмади зинҳор мағрур қадингни,
Бугун кўрсин қудратингни-қурбингни,
Ўзбекистон, истиқлолинг муборак,
Бахт-иқболинг, истиқболинг муборак!
Давлатим бор, миллатим бор, тилим бор,
Қуёшiston, диёнатли элим бор,
Дўст-душманни сараловчи дилим бор,
Имон билан танлаган ўз йўлим бор,
Ўзбекистон, истиқлолинг муборак,
Бахт-иқболинг, истиқболинг муборак!
Бошимизда гулгун ёнсин байроғинг,
Омон бўлсин ҳар тирик жон — қароғинг,
Онажоним, кўзга суртгум тупроғинг,
Насиб этсин ўзимизга қучоғинг,
Ўзбекистон, истиқлолинг муборак,
Бахт-иқболинг, истиқболинг муборак!
Зулумотни нур қувгани чин бўлсин,
Юзимизни гул ювгани чин бўлсин,
Мустақиллик ёр бўлгани чин бўлсин,
Адолат эрк қулгани чин бўлсин,
Ўзбекистон, истиқлолинг муборак,
Бахт-иқболинг, истиқболинг муборак!

ЕЛҚИН ВА ЕНГИН

Ўт сўраса сендан гар биров,
Туттил дарров юрагинг чўғин.
Савоб, дерлар ким берса олов,
Ендирар у бир дўст ўчоғин...
Жон бағишлар жонга ҳарорат,
Қалбга кўчган ёлқини ҳам бор.
Чўгдан бўлгин бироқ эҳтиёт,
Ўт балоси — ёнғини ҳам бор!

ОШКОРАЛИК ОЙНАСИ

ЎЗИ КЕЛДИ

ЁР-ЁР...

Навоийда кўп йиллар шаҳар маданият бўлимини бошқарган Сергей Морозовни раҳбарлар ҳалол, ташаббускор ходим деб таърифлашарди. Бироқ, «ҳалол» ва «ташаббускор» ходимнинг қилмишлари кейинроқ маълум бўлиб қолди. Тафтишчилар шаҳар маданият бўлимида катта камомад борлигини аниқладилар. Шундан кейин Россиядан бизга маданиятни ўргатиш учун келган С. Морозов биратўла «истеъфога» чиқиб, маданиятсизларча бир кечада Навоий шаҳрини тарк этди. Ҳатто тафтишчилар аниқлаган камомаднинг ярмини тулашни ҳам «эсдан чиқариб, жунаб қолди азамат. Бу оддий бир мисол.

Морозовгина эмас, ундан каттароқ раҳбар ва раҳбарчаларни ҳам Навоийда қарсақ билан қутиб олишган. Шаҳарнинг энг сўлим жойларидан уй-жой, дала ҳовлиси беришган. Юсак мукофотлар ҳам ўшаларга инъом этилган. Уларнинг кўпчилиги битта жамадон билан ке-

либ, қўша-қўша контейнерларни тўлдириб кўчиб кетишди. Рост-да, устини бутлаб, тағима машина олгач, Навоийда нима қилади? Шаҳарнинг оғир об-ҳавосида бўғлиб юрадимиз. «Ўзи келди ёр-ёр, ўзи кетди ёр-ёр» деб шунга айтсалар керакда.

Лекин бундан бошқача хулосалар чиқараётганлар ҳам топилиб қолганлиги кишини ажаблантиради. Масалан, Навоий шаҳар «Знамя Дружбы» рўзномасида (1990 йил 20 октябрь) Навоий кон-металлургия комбинати ижтимоий тадқиқотлар бўлими мудири Станислав Рухмалевнинг «Руслар нима учун кетишяпти?» мақоласи шу жумладандир. Мақола кўпчилиكنинг қаҳр-ғазабини кўзгатса, айримлар учун кўнгилдагидек бўлди. Узоқ йиллар халқлар дўстлиги ҳақида мақолалар ёзиб, қалам ҳақи ишлаб юрган С. Рухмалевнинг аслида дарди ичида экан. Унинг ёзишича Навоий шаҳридан бир йилда 4,5

минг киши жумҳуриятдан ташқарига чиқиб кетибди. У бу аҳволни Фарғона, Тошкент, Андижон воқеалари билан боғлайди. Ҳатто ўзи ишлаётган Навоий кон-металлургия корхонаси ижтимоий тадқиқотлар бўлими ўтказган анкета жавоблари билан ноодилона ва жуммал миллатчилик руҳидаги фикрларини тасдиқламоқчи бўлади. С. Рухмалев ўзи ишлаётган корхона ишчиларига мурожаат қилиб, қуйидаги жавобларни олибди. (Айтиб қўяйлик, бу корхонада ишлаётганларнинг атиги 20 фоизи маҳаллий миллат вакилларида иборат.) — Фарғона, Ўш, Андижон воқеалари такрорланмаслигига ҳеч қандай қафолат йўқ.

— Ўзбек тилини ўрганишни хоҳламаймиз. Бизни эса мажбур қилишяпти.

— Аввалига тил тўғрисидаги қонунни қабул қилишди. Энди бўлса фуқаролик тўғрисида қонун тасдиқланяпти.

Шундан кейин Рухмалев Давлат тилидаги қонунга ўз муносабатини билдириб, Ўзбекистон ССРнинг давлат тили тўғрисидаги қонунни Навоий минтақаси ҳудудида тўхтатишни таклиф қилади. Унинг фикрича, Уст-Каменогорск шаҳар ва туман Советларининг қўшма сессияси Қозғистон ССР Конституциясининг айрим қоидаларига ўзгаришлар киритиш таклифи билан чиққанмиш, Қозғистон Вазирилар Кенгаши эса таклифни маъқулаганимиш. Рухмалев ҳам «Нега энди Навоий шаҳар Совети мана шундай қилолмайди» деган таклифни ўртага ташлайди. Шунингдек, мақола муаллифи бу билан чекланиб қолмай, Ўзбекистоннинг фуқаролик тўғрисидаги қонун лойиҳасини ҳам шошма-шошарлик деб баҳолайди. Муаллиф яна қўшимча қиладики, бу лойиҳа кон-металлургия комбинати ишчиларини ташвишга солиб қўйди. Зарафшонликлар бу қонун лойиҳаси-

ни муҳокама қилишиб, жумҳурият Президентиға ўз таклиф ва талабларини жўнатишди. Агар бу таклиф эътиборга олинмаса уларда маркази Зарафшон шаҳри бўлган маъмурий ҳудудий округ тузиш, бу округга Учқудуқ ва Томди районларини қўшиб олиш масаласини кўндаланг қилиб қўйиш нияти ҳам йўқ эмас экан. Мазкур мақола айрим иззатталаб биродарларимизга мойдек ёқиб тушди. Шаҳарда руслар кўчиб кетаётганимиш деган гап-сўзлар авж олди.

Аслида аҳвол қандай эди? Йўқ, Ҳалол ишлаб, Ўзбекистонни ватан деб билганларнинг мушугини ҳалигача ҳеч ким пишт деган эмас. Фақат С. Морозовға ўшаёқ орқаси очилиб қолганларгина шаҳарни тарк этишаёттир холос. Юқорида таъкидлаганимиз С. Морозовға ўхшаган мансабдорлар қилғилиқни қилиб, икки оёғи бир этикка тикилгач албатта «она» юртларини кўмсаб қолишади ёки қутилмаганда «бошқа ишга» кўтарилиб кетишади. Жазодан қочиб кўчиб кетаётганларни миллий масала билан боғлаш кимга керак? Умуман, кейинги пайтларда жумҳуриятимиз ҳаётида рўй бераётган ижтимоий-сиёсий ўзгаришлар етмиш йилдан бери роҳат-фароғатда яшаётган айрим миллат кишиларини безовта қилиб қўйди. Жумладан ўзбек тилига давлат мақомининг берилиши Навоий sanoat корхоналарига ишлайётган рус забонли ишчи ва раҳбарларга маъқул келмаганига ўзим гувоҳман. Бу ердаги sanoat корхоналарига шу пайтгача асосан Оврупо миллатига мансуб кишилар ишлаб келдилар. Шунинг учун ҳам аксарият навоийликлар Давлат тили тўғрисидаги қонун Тоғли Қорабоғ, Фарғона, Ўш воқеаларини келтириб чиқаради, деган фикрни ошқора айтдилар. Бироқ улар Учқудуқ, Зарафшон, Нуробод, Навоий каби шаҳарлар бунёд этилаётганда энг шинам уй-жойлар биринчи

Самарқандда қабристоннинг дарвозасини ўғирлаб кетишди.

(Гўрков хабари)

Ўғирланмиш қабристоннинг дарвозаси ҳам,
Бир кечада ғойиб бўлмиш, у гумдон зимдан.
Хатто гўрков ёқа ушлаб, қалби хун, мулзам,
Яна қайда? Самарқандда — шаҳри азимда.

Қўл урибди қайси ножинс, қайси беимон,
Бундай ҳолни эшитганми, кўрганми дунё?
Шайтон тўнин терс кийган кас саналмас инсон,
Хаётда у тирик мурда, алдоқчи рўё.

Олтин калит солди унга қайси бир муртад,
Мозористон эшиклари буюрган кимга?
Қабристоннинг тошларидан бўлинг эҳтиёт,
Назаримда, адашмасам, гал келди шунга.

Ширинжонлар оромини ўғирлабди у,
Марҳумларнинг синиқ руҳи бўлмиш безовта.
Вашарасин фош этажак ҳақпарвар кўзгу,
Парвардигор газабига учрар албатта!

Бир кун тўлар паймонаси, дуч келар ажал,
Тан олмайди ўлим кичик-катталигини.
Эй, азизлар, тирикларга эслатинг ҳар гал,
Барчанинг ҳам борар жойи битталигини!

ШОИРЛАР ҚАЛПОҒИ

Устоз Ғафур Ғулом кийган чуст дўппи
Абдулла Орипов бошида пойдор.
Жаҳонин бошида кўтарган каби,
Ардоқлаб кияр у — шоирдан ёдгор.

навбатда Россиядан оммавий ра-
вишда кўчиртириб келтирилган-
ларга берилганлиги, саноат корхо-
наларининг энг муҳим тармоқлари
уларга ишониб топширилганлиги
ҳамда ҳукуматнинг юксак муко-
фотларни ўзларича хуфёна бў-
либ олишганликлари ҳақида ҳозир-
ча лом-лим дейишмаяпти. Четдан
осон йўл билан ишчи кучини олиб
келиниши натижасида, маҳаллий
аҳолидан ишчи ходимлар тайёрлаш
«унутиб» қўйилди. Саноат корхо-
наларида ишлаш истагида келган
билимдон, ғайратли, ўз ҳуқуқини
танийдиган маҳаллий ёшларнинг
келажакига ҳар қадамда зимдан
тўсиқлар қўйилди. Корхоналар-
нинг биринчи раҳбарлиги у ёқда
турсин директор ўринбосарлиги
даражасини ҳам маҳаллий ходим-
ларга эп кўришмади.

— Афсуски, сен айтган маҳал-
лий ходимлар Навоийда йўқ, —
дейди Навоий уйсозлик комбина-
тининг директори Анатолий Вар-
танович Азизов. — Сен хафа бўл-
ма. Мен ўз сўзимни исботлаб бера-
ман. Биринчидан Навоийдаги олий
ва ўрта махсус ўқув юртларини
битириб чиқаётган ёшларнинг би-
лим савияси ниҳоятда паст. Бунинг
сабабини сен мендан яхши била-
сан. Иккинчидан, шу пайтгача ма-
ҳаллий ишчи ходимлар тайёрлаш
ҳеч бир раҳбарнинг ҳаёлига ҳам
келмади. Шунинг учун ҳам саноат
корхоналарида Иванлар кўпайиб
кетганлиги сенга алам қилмаслиги
керак. Яна бир гапни айтая. Ҳозир
Россия парламенти рус миллатига
мансуб кишиларни Россияда яшаб,
ишлашини таклиф этапти. Россияга
малакали ишчиларимиз кетиб қол-
моқда. Уларга уй-жой, бошқа қу-
лайликлар яратиб берилляпти ҳам.
Энди ўзинг айт. Мен малакали хо-
димларни қаердан топаман? Ҳали
айтганимдай маҳаллий аҳоли ўрта-
сида ишчилар тайёрлашга эътибор
йўқлиги сабабли комбинат режа-
лари барбод бўляпти. Узинг била-

сан, малакали ишчи тайёрлаш учун
аввал уч йил ўқитишимиз керак.
Ўқишни битиргандан кейин ҳам шо-
гирд бўлиб яна бир-икки йил «па-
хат» қилиш лозим. Мана Болтиқ-
бўйи жумҳуриятларини олиб қара.
Ўз ишчи синфи бор. Ўзбекистон-
да-чи? Яна маҳаллий ходим керак
деб бошни қотирасан. Аввало за-
мин тайёрлаш керак, замин!

Анатолий Вартановичнинг айрим
фикрларига мен ҳам қўшилдим.
Шу сабабли унинг гапини аслича
келтираяпман. Ўзбекистонда ма-
ҳаллий ишчилар сулоласини етиш-
тириб чиқаришга нималар ҳалақит
беряпти? Саводимиз етишмайдими?
Ё шунчалик укувсизмизми? Қо-
ра мойга беланишдан ор қиламиз-
ми? Фикримизнинг исботи учун
қуйидаги далилларга эътибор қи-
линг. Навоий кон-металлургия ко-
бинати бош директорининг беш на-
фар, «Навоийазот» бирлашмаси
бош директорининг олти нафар
ўринбосари бор. Аммо улар ора-
сида маҳаллий миллат вакиллари
учратмайси. Чунки шу пайтгача
Иттифоқ вазирликларига қарайди-
ган корхона раҳбарлари ва улар-
нинг биринчи ўринбосарларини —
тасдиқлашга аввало КПСС Марка-
зий Кўмитасининг тегшли бўлим-
лари фатво беришарди. Энди эса
давр ўзгарди. Шоир айтмоқчи: биз-
нинг ҳам «бош кўтарадиган пайти-
миз келди». Бироқ бизнинг ўзлиги-
мизни билишимиз кимларгадир ёқ-
маяпти. Пашшадан фил ясовчилар
кундан-кун кўпаймоқда. Қилдан
қийқ топиш учун турли йўللари
изламоқдалар. Аввалига саводсиз,
қолоқ маданиятсиз дедилар. Биз
эса чидаб келдик. Кейин порахур,
боқиманда дедилар. Бунга ҳам ро-
зи бўлдик. Энди бўлса миллатчи-
дан тортиб босмачига чиқариб қўй-
дилар. Биз ҳамон бардош бериб
келмоқдамиз. Ахир ҳар қандай
сабр-тоқатнинг чегараси бордир.
Зарафшондаги айрим «инқилобчи-
лар» маъмурий-худудий марказ

Миртемир домланинг қалпоғи бугун
Тура Сулаймонга этибди насиб.
Кийса, қушдай енгил сезармиш ўзин,
Оқинга у ахир шогирд муносиб...

Умр омонатдир,

Пайт келиб, бир кун
Дунёдан ўтсам гар, қўзи қароғим,
Бу жоним жонсарақ, жумбоқдир лекин,
Қайда, кимда қолар менинг қалпоғим?!

НИГОҲ ГУВОҲ

Йўлда оқшом ой ҳамроҳ бўлди,
Вужуд бутун ўт нигоҳ бўлди.
Тарк этмади, ташлаб кетмади,
Ишқимизга чин гувоҳ бўлди.

Тўлин ойма, ҳилолмиди у?
Ширин-шакар хаёлмиди у?
Дилни дилга пайванд айлаган
Ёр дийдори — висолмиди у?

Ой жамолни қўйди ким илиб?
Қалбим кетди буткул эзилиб.
Ним яримта кулча нон янглиғ,
Қўк тоқида қолмиш илиниб.

Тўртликлар

Дунё иши отчопар экан,
Омад пойлаб, кўп кутар экан.
Олғирлар бор, бор хокисорлар,
Ким йўқотиб, ким топар экан!

* * *

Инсоф кетса инсондан,
Ўт тушди, денг имонга.
Умидин узсин жондан,
Кул-кул айлар аланга!

* * *

Ногаҳон кўксингга урилса ханжар,
Бардош ҳам берасан тиг порасига.
Дерларки, ёлгон сўз тигдан бешбаттар,
Ким даво топади тил ярасига?!

* * *

Не ўтса ҳам ўзимдан ўтди,
Яхши билар ёлғиз юрагим.
Жуда кечдир сўнгги пушаймон,
Тишлай десам етмас тирсагим!

* * *

Хаёт ҳаёт эмасдир —
бир тирик жон бўлмаса,
Ул инсон эмас —
юрак, виждон бўлмаса.
Диёнат у имонга
таянади чин дунё,
Одам эмас, ул ҳайвон,—
дилда имон бўлмаса!

ташкил этиш ташаббуси билан чи-
қишса-ю, бунда шаҳар раҳбарияти
бефарқ қарашса эртага улар топ-
талган Ўзбекистонни яна не куй-
ларга солишмайди. Рухмалевга ўх-
шаш миллатпарастлар руслар кў-
чиб кетишяпти, деб дод солади-ю,
шаҳар депутатлари миқ этмай ту-
ришса бу демократия бўладими?
Ҳолбуки, Навоийда руслар эмас,
немислар, турклар, греклар, крым-
татарлар, яҳудийлар ўзлари туғи-
либ ўсган юртларига бориб яшаш
истагини билдиришяпти. Наҳотки,
уларнинг туғилган юрти борлигини
Рухмалев билмаса? Миллатлар ўр-
тасига низо солиш «тажрибасини»
С. Рухмалев марказий матбуотда
ишлайдиган ҳамкасбларидан бир

чимдимдан ўрганиб келаётган бўл-
са ажаб эмас.

Биз марказий матбуот саҳифа-
ларида тўхматдан иборат мақола-
ларни кўп ва хўп ўқидик.

Мен халқимиз бошига яна қора
булутлар тўплашга уринаётган ға-
ламислар ишидан хавотирдаман.
Улар туз еб тузликқа тупуришдан
ҳам қайтмайдилар. Ахир айтган-
ларки, «Бир кун туз ичган жойга
қирқ кун салом бер» деб. Қирқ йил
яшаб, бир кунда тузликқа тупуриб
кетиш эса қайси ахлоқ рисоласига
тўғри келади?!

Махмуд МАРДИЕВ

Навоий

Ўзбекистон халқ рассоми Баҳодир Жало-
лов иш устида.
Сураткаш Р. Шагаев (ЎзАТ)

ҚОРИНЧА—БРИНЗА

«Чўпон таёғи» ҳикоялар туркумидан

Чорвачиликда қоринча энг ноёб нарс ҳисобланади. Фанда қоринчадан ҳар хил дори дармонлар тайёрланади. Ундан тайёрланган иплар жарроҳлар томонидан беморнинг ички аъзоларини тикишда ишлатилади. Баҳорда тўл мавсумида сўйишга юборилган қўзилар қоринчаси ажратилиб олинади (териси қорақўл сифатида топширилади) ва ҳаво билан тўлғазиб осиб қўйилади. Қуритилади.

Қишлоғимиз этагида ястаниб ётган чўлда қўиларни соғадиган махсус жой бор эди. Одамлар баҳор пайтлари тўпланиб ўша ерда қўиларни соғишарди. Шунда биз болалар ҳам катталарга аргашардик. Қўйни қандай қўшоқлаб соғишу, қандай бринза тайёрлашларини қизиқиб кузатардик. Эпчил чўпонлар қўлида чилвир ип билан бир йўла 20—30 бош қўйни қўшоқлаб боғларди. Уларни шундай боғлашардики, биронта қўй бўғилиб қолмасди. Улар ҳаракат қилганда ҳам ип ҳаракатда бўларди. Бўшатил ҳам осон эди. Бир тугун ечилса вассалом 20—30 бош қўй бирдан бўғалиб кетарди. Шундай қилиб ҳар куни 3—5 минг қўй соғилиб бринза қилинади ва давлатга сотиларди. Ҳама биладики, сутта уйитки солинса, катик бўлади. Сутта юқорида айтганимиздек қурутилган қоринча кукун солинса бринза бўлар экан. Бу усулни кўпчилик унутиб юборган бўлса керак.

Яқинда бир кекса таниш отахон кулиб гапириб қолди. Ҳозирги ёшларга ҳайронсан, ўзларини билимдон ҳисоблашиб, биз қарияларни менсимайди. Улар ўзларини осмонда ҳисоблашади, айтсанг ҳам амал қилишмайди. Лекин ота-боболар билган нарсанинг миллиондан бирини ҳам билишмайди шоввозлар. Ҳама яхши анъаналар унут бўлиб бораётти. Яқинда кичкина келинимнинг боласи оғриб қолибди. Ана шундай пайтда бизни эслашади, келиб набирангизнинг ичи кетаётти, дўхтирнинг дорисини ичирган билан нафи бўлмаётти деб қолди. Кейин ўзим тайёрлаган доридан бердим. Шу-шу бўлди-ю набирамиз тузалиб кетди, дедилар ва менга сиз ҳам билиб қўйинг, қўзичоқнинг қоринчаси қуритилиб қилинган талқонидан

бир чимдими ич бурукни бир зумда тўхтади, қўяди деди. Бунинг учун янги туғилган қўзи 2—3 кун эмизилиб сўйилиши керак. Ана шу қўзидан олинган қоринча фойдаланишга яроқли.

Дарҳақиқат қўйнинг жигари шабқўрликни даволаса, гўшти ҳамма дардга малҳам. Биз эштибор бермайдиган, назар писанд қилмайдиган арзимас кўринган шу қоринчанинг ҳам турган битгани дармондори экан. Ҳайрон қоласан табиатнинг инъомига киши. Қўйнинг фойдаси тегмайдиган нимаси бор ўзи?

Бозорда баҳоси фалон сўм бўлган зира, кейин ўт чўлларимизда ниҳоятда кўп, босган ҳар бир қадамнинг шу зира ва доривор ўсимликлари устида, чўлда ўтлаётган қўй мана шу зира ва доривор ўсимликларни еб катта бўлади, семиради. Шундай экан унинг гўшти ҳар қандай дардга даво бўлмай нима бўлсин.

КЕБАНАК

Одамлар фазога учинаётти-у лекин чорвадор аҳволи билан ҳеч ким қизиқмайди. Тўғриси чорвачилик — қўйчилик соҳасида талайгина номдор олимлар етишиб қиқшангалиги рости. Аммо чўпоннинг қўлидаги таёғини, елкасидаги кебананинг ўзгартириш ҳақида бир жўяли фикр билдирадиган одам йўқ.

Чўпонларга қишда бир донадан пахтали шим, фуфайка бериларди. Лекин бу чўпонни 20—30 градусли чўл изгиринидан асрай оладими? Йўқ, албатта. Вундай совуқдан чўпонни ўз кебанаси сақлайди.

Нимагадир чўпонларга ҳар қандай кийимдан ҳам шу кебанак маъқул келади. Хоҳ қаҳратон совуқ, хоҳ жазирама иссиқ бўлсин чўлда чўпон шу кебанаси билан жон сақлайди. Ўйлаб қоламан, чўпоннинг таёғи билан шу кебанасига дуойи пир кетган бўлса керак-ки, улар уни шунчалик эъзозлашади. Еки иложсизлигидан шу оғир, тўқимдай либосни кийиб юришга мажбурмикан, улар?

Кебанак оддий кигиздан тайёрланади. Сиз ўйламанг чўпон мағзиндаги ёки совхоз омборидаги давлат сифат белгиси қўйилган

ўша кигизлардан кебанак қилади деб, йўқ асло. Кигизни ҳам чўпон халқи ўз кўли билан, ота-боболаримиз удумлари асосида бошишади. Бундай кигизлар хонадонимиз чиройи эди. Энг ҳурматли меҳмонга кигиз, кейин пўстак тўшаларди. Қани ўша кигизлар. Кигизни ҳам бели бақувват, билагада кучи бор хотинлар тайёрлашади. Бу ҳам ҳаммининг қўлидан келавермайди. «Кигиз кимники билан шуники» деб бежиз айтишмаган. Пишиқ тайёрланган кигиз ҳам ихчам, ҳам иссиқ бўлади.

Мана шундай кигизлар устига брезент қопланиб кебанак ясалди. Мана шу кебанаклар чўпонни бир, икки соат эмас, 7—8 соатлаб қишнинг изгирини, қаҳрини енгиб чидашига ёрдам беради. Кигизнинг яна бир хусусияти ҳақида тўхталмасдан илож йўқ. У унинг кўрки ва кебанак бўлиши билан бирга инсоннинг энг яқин ҳамроҳи, совуқдан асровчи матоҳ — патак ҳамдир.

Илгари ота-боболаримиз патаксиз оёқ кийими кийишмаган, патаксиз оёқ кийимида юриш бу бир томондан гуноҳи азим ҳисобланган. Балким бу тўғридир. Ҳозир ҳам бобойлар кийиб юрган калишини кузатсангиз албатта патаги бўлади. Кигиз патак намни ўтказмайди. Зичлини қотиб қолмайди. Доимо майин сақланади. Қишда иссиқ бўлади, ёзда салқин.

Ўз бошимдан ўтган воқеани айтмасдан иложим йўқ. Бир икки соат ўтириб турсам ёки эрталаб уйкудан тургандан сўнг оёғимни боса олмай қолардим. Бу оғриқ то юриб кетмагунча азоб берарди. Врачларга учрашдим, улар тавонингизда шпора (туз тўпланган) бор, буни даволашнинг иложи йўқ, дейишди. Табиб-табиб эмас дард чеккан табиб, деганларидек гапдан гап чиқиб дард чекканлардан бири шундай маслаҳат берди. Истрикни қайнатиб сувига оёқни соласиз ва оёқ кийимига патак ишлатасиз деб қолди. Худди шундай қилдим ва шу азобдан бутунлай қутулдим. Бу ерда (ҳазарисмон) истрикнинг фойдаси кўп бўлдики ё патакники, биламайману лекин иккинчиси биринчисини тўлдирган бўлса ажаб эмас.

ҚОҒОНОҚ

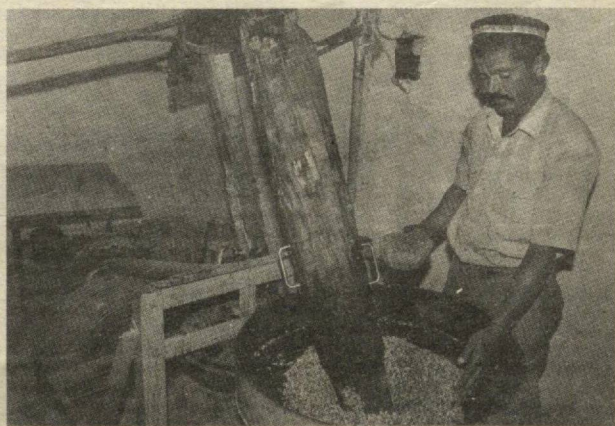
Чўпончилиكنинг ўзи бир олам, унинг таомлари иккинчи бир олам. Дунёдаги энг ширин, лаззатли таомларни шу чўпонлар яратишади ва истеъмол этишса керак. Нимага деганда биргина қўй сутидан турли-туман овқатлар тайёрлашадики, буни уйда тайёрлашнинг иложи йўқ. Бу иш ҳар қандай чевар хотиннинг ҳам қўлидан келавермаса керак.

Баҳор, ҳамма ёқ кўм-кўк, бир томонда қўйлар туғиб, қўзилар марашиб ётибди. Иккинчи томонда эса қозонда дунёдаги энг лаззатли таом — қоғоноқ тайёр бўляпти. Бу жуда оғза осон иш. Янги туққан қўйдан оғиз (увиз) соғиб олинади. Оловга тобланади таомом вассалом қоғоноқ тайёр. Тўғри оғиздан озроқкина сутта қўшиб қайнатилса гилагай бўлади. Буни ҳамма билади. Лекин қоғоноқни кўпчилик билишмаса керак. Қоғоноқни фақатгина баҳор мавсумида чўлда чўпонлар ўтовиди учратиш мумкин. Уни истеъмол қилиш ҳаммага ҳам насиб этавермайди. Қоғоноқ фақат биринчи оғиз (увиз)дан тайёрланади, агар қўйни қўзи эмган бўлса ундай судтан қоғоноқ бўлмайди. Шу сабабли янги туққан 5—10 та қўйлар оғизни соғилиб чўр устига қўйилади, унга кучли олов ҳам керак эмас, оғиз қайнар-қайнамас куюқлаша бориши билан у ўтдан олинади ва совилади.

Янги туғилган қўзи онасининг оғизидан тўймаса қанча парвариш қилинса ҳам биз истаганчалик каттармайди. Худди етим қўзидек чала нимжон бўлиб ўсаберилади. Шунинг учун халқ орасида нимжон одамларга қарата «нимага, оғиз (увиз)дан тўймаганмисан» деган қочирик ишлатилади. Қисқаси оғиз ана шундай мўъжизавий неъматдир.

Бобомурод МАҲМУДОВ,
журналист

Нуробод

Қўлбола мойжувоз ҳам кунимизга ярайдиган бўлди.

«БИНОЕ ТАРХ ҚИЛМОҚКИМ

Атҳам УРОЛОВ,
Самарқанд давлат Меъморчилик-қурилиш
олий илмгоҳининг доценти, ССЖИ Меъморлар
уюшмасининг аъзоси

ҲАМЕША»

Мир Алишер Навоий меъморчилик борасида ҳам, боғу роғлар бунёд этишда ҳам улкан ва хайрли ишларни кўп ва ҳўп амалга оширганлар. Ҳиротда амирлик лавозимида турганларида ва шон-шавкат учун эмас, балки эл-юрт манфаати, шаҳар ва қишлоқлар ободлиги учун қайғурганлар. Улуғ шоир ижоддан ортган бутун фаолиятини ана шундай савобли юмушларга бағишлаганлар.

Уша даврнинг машҳур тарихчиси Хондамир ўзининг «Хулосат-ул ахбор» асарида шул хусусда қуйидагича ёзадилар:

«Амир Алишернинг фазлу ҳунар табақасининг аксарига ғамхўрлиги зўрдир. Тазқиб (олтин билан нақшлаш) ва тасвир илму ҳунарида бенуқсон ва чексиз бўлган қалам аҳиллари, шунингдек замон наққошлари ва давр муҳандисларининг кўпи ул ҳазратнинг тарбия ва таълим воситаси билан бу ҳунарни ўргандилар ва атроф оламда монанди йўқ ахшилар тенги бўлдилар».

Уша кезларда Навоий фуқаро ва дарвешларнинг, ғариб ҳамда мусофирларнинг фароғати учун Хуросон музофотида кўплаб бинолар ва иншоотлар, жумладан хонақоҳ, масжид, мадраса, карвонсарой, ҳаммом, работ, ҳовуз ва кўприклар қурдирганки, уларнинг сони 366 тага етган. Хондамир ўша иморатлардан баъзиларининг аниқ тафсилотларини келтиради. Улар орасида 52 работ, 19 ҳовуз, 16 кўприк, 9 ҳаммом ва бошқа бир қанча иморат ва иншоотлар бор. Работлар чўл ва сувсиз биёбонлардан ўтувчи узоқ карвон йўлларида савдогар ва йўловчиларнинг хотирам қўниши ва тўхтаб дам олишлари учун қурилган бинолар, мусофирхона, бекат ва карвонсаройлар вазифасини бажарган. Улар таркибида меҳмонхона, масжид, дам олиш хоналари (хужралар), омборлар, қудуқлар ва ҳатто юк ҳайвонларини боғлаш учун ҳовлилар бўлган. Навоий ўзи солдирган айрим работларнинг мустаҳкам ва чиройли бўлишлиги учун тошдан қурдирган. Хуросон ва Астробод йўлидаги «Работи ишқ», Тус ва Ҳирот йўлидаги «Работи Сангбаст», Нишопур ёнидаги «Работи Дербод» каби зийнатли иморатлар шулар жумласидандир.

Маълумки, Навоий Астрободда қарийб икки йил ҳоким бўлиб, кўплаб ободончилик, бинокорлик ишларига ҳам катта эътибор бериб турган. Хева хони Оллоқулихоннинг (1825—1842 йиллар) Хуросонга қилган ҳарбий юришларидан бири ҳақида «Сафарнома» асарини ёзган Муҳаммад Назар ибн Мулло Сандиёз ал Хевакий Алишер Навоий билан боғлиқ бўлган қизиқ бир воқеани ҳикоя қилади.

Оллоқулихон қўшинлари Хуросон йўлида Мир саройига қўнадилар: «Мир саройи отлиғ мавзеким, Султон Ҳусайн Мирзонинг салтанати айёми ва Мир Алишернинг Астробод мамликига (мамлакатига) ҳокимлиги ҳангомида бир саройи дилкушӣ ва қасри фараҳ афзоӣ бино қилдургон эркан, ҳамул ерга нузули ижол буюрдилар».

Муаллиф таъкидлаганидек «дилкушо ва фараҳ афзо», яъни кўнгилни шодлантирадиган ва

қувончини оширадиган бу сарой Астрободда 1837 йилларда ҳам мукамал сақланганлиги ҳамда унинг Алишер Навоий номи билан боғлиқ ҳолда «Мир саройи» деб аталиши эътиборга лойиқдир. Шунингдек, Навоий Астрободда Жомеъ масжидини ҳам бунёд этади.

Навоий Хуросон музофотида бир қанча булоқларни очдириб, каналлар қаздиради, тўғонлар қурдиради, ариқлар олдириб қақраб ётган ерларга сув чиқаради. Ҳовузлар маҳалла ва гузарлар, масжид ва ҳаммомлар ёнида, зиёратгоҳ ва мазорлар қошида, карвон йўлларида бунёд этилади. Хондамирнинг хабар беришича, Навоий қурган айрим кўприклар мармар тошлардан ишланган. Ҳазрат халқпарвар ва ибратли кишиларнинг қабрлари устига ёдгорликлар, сағаналар, хонақоҳлар қурдирган.

Уш даврда қурилган Мозори Шериф шаҳридаги «Намакдон» деб аталмиш бино меҳмонхона бўлган. Бу бино ташқаридан ўн икки тарафлама (Тошкентдаги Санъат саройига ўхшаш) кўринишга эга бўлган. Унинг тўртта равоки ва мармардан ҳовузи бўлиб, ундан доимо сув оқиб турган. Ҳовуз «Оби зам-зам» деб аталган. Афсуски, йигирма йил аввал бу бино бузилиб кетган.

Навоий ҳозирги Туркменистон ҳудудида жойлашган Марв (Мари) шаҳрида ҳам «Хусравия» номидаги (1476—1477 йй.) катта мадраса биносини қурдирган.

Навоий даври меъморчилигида қурилган ҳовузлар тўрт ва саккиз бурчакли бўлиб, қирғоқлари тоштахталар билан обод этилган. Ҳовуз бўйларига мажнунтол ва гужумлар экилган.

Улуғ бобомиз халқ орасида машҳур бўлган, лекин жангу жадаллар ва зилзилалар асоратида талофат кўрган кўна биноларни қайта тиклаб, таъмир этишдек ғоят мураккаб ишларга

ҳам қўл уради. Ҳиротдаги машҳур Масжиди жоменинг таъмири ҳақида Хондамир ўзининг «Хулосат-ул ахбор» асарида қуйидаги хабарни ёзиб қолдирган:

«... Султон Бойқаро ҳазратларининг дўсти амир Алишернинг равшан хотирига нур сочиб, ўзининг тамом олий неъмат ҳимматини бу шарафли масжид биносини янгилаш ва ул олий ибодатхонанинг асосларини мустаҳкамлашни тезлаштиришга қаратди... 903 йилнинг рамазон ойида (1498 йил апрель-май) биринчи навбатда мақсуранинг қулаб тушган гумбаз ва пештоқини тиклашга амр қилди. Ундан сўнг тажрибали меъморлар ва диққаткор муҳандисларнинг маслаҳати билан мустаҳкам бўлмаган ул бинони тузатишга ишорат қилди, унинг икки томонига мақсура суфа ва олий даражали айвон қурдирди. Шу жиҳатдан улкан тоқ мустаҳкамланди ва у таърифлаб бўлмайдиган даражада маҳкам бўлди. Ва ул хайр-саховатли бинокор ўша иморат хусусида кўп ғамхўрлиги туфайли, ҳар куни ўша зарофатли жойга таширф буюрар эди. Кўп кунлар этагини белига қистириб, ёлланган ишчилар сингари усталарга гишт узатарди ва бошқа ишлар қиларди. Тез-тез ўша ердаги меъморга, усталар ва касибларга қимматбаҳо саруполар кийдирар эди ва кўп навозиш ва бошқа инъомлар билан хушдилу хурсанд қиларди. Шундай қилиб ... уч-тўрт йиллик иш олти ой муддат ичида тамомланди».

Шундан сўнг Мир Алишер бинога зеб-зийнатлар бериш мақсадида таниқли муҳандислар, кошинтарошлар, ҳунарманд наққошлар ва сангтарош усталарни йигиб, улардан бу ишни сўрайди. Тартиб билан бошланган бу олижаноб иш ҳам бир йил ичида «ғоят покиза ва безалиш» билан тугалланади. Навоий биноларининг атрофларига, улар ташкил этган меъморий му-

(Давоми 11-бетда)

Улуғ мутафаккир Алишер Навоий йигитлик йилларида Самарқандда бўлиб (1465—1469 йиллар) Мирзо Улугбек мадрасасида таҳсил олган эди. Ҳозир мазкур даргоҳда бобокалон шоиримиз шаънига «Алишер Навоий» музейи очилди. Суратда: Музейга қўйилган Навоий ҳайкали.

Сураткаш Р. Ғофуров.

БУНИ ҲАММА БИЛИШИ КЕРАК

I

1991 йил мезон ойининг биринчи санаси Ўзбекистон янги тарихининг ilk саҳифаси бўлиб ерақланади. МУСТАҚИЛЛИК. Эҳтиросли туйғуларни қўзғатувчи бу сўз шууримизни қанчалик қитиқламасин, унинг масъулияти тоғдай вазибаларни ҳам юклаб, порлоқ келажак сари фақат курашлар, тинимсиз изланишлар йўлига ундайди.

Бугун мустақил жумҳуриятнинг орзу-ҳавасли кунларида ҳис-туйғуларни бир дам жиловлаб, яқин ўтмишимизга назар ташлайлик. Жонажон Ўзбекистонимизнинг қадок-қўл меҳнат аҳли нималарини йўқотдию нималарини бой берди. Уларнинг турмуш-турмуши, қадр-қиммати, ейиш-ичиши қандай кечди?

Меҳнат дедик, бош кўтармай — кечая кундуз меҳнат қилган шу Ўзбек деҳқони бўлди. Иззат дедик, ўзидан бошқа барчани иззат қилган, ёмай едирган, ичмай ичирган, киймай кийдирган ҳам шу халқ бўлди.

Елгон сиёсат, гаразли мақсадларга йўрилган сохта биродарлик яқин йўлларимизни узоқ қилди. Ўз бошинг билан ўйласанг, мушкулнинг осон қилиш йўллари тиласанг, ЎЗБОШИМЧАЛИК, деб баҳолансанг. Қадр-қимматингни тиклашга уринсанг, МИЛЛАТЧИ, деб тамга босдилар. Қилган меҳнатингга яраша ҳаққингни талаб қилсанг, ВОКИМАНДАСАН, деб ҳақорат қилдилар.

Таъна эмас, тавба. Оз эмас, кўп эмас, нақ бир асрдан зиёд шу кўйда яшагча маҳкум этилди бу халқ. Моли-мулки талонда, еру суви талонда, қадр-қиммати паймол этилган бу халқ нечун бугун Мустақиллиқни кўзда севишч ёшлари билан, қалбда туғён ураётган ҳис-туйғуларни билан қаршиласанг, қаршилайди! Минг марта ҳаққи бор. Келажаги олдинда, сароб эмас, аниқ истиқболни буюк истиқлолнинг ўзи кўрсатиб турибди.

Ҳали ҳеч ким унутган эмас. Яқин ўтмишда бошланган қама-қамаларнинг соясинда қандай гаразли мақсадлар ётгани энди маълум. Жамиятни тубдан қайта қуриш сиёсати маромини чағиритиш мақсадида Ўзбекистонда ҳибса олиш кампанияси бошлангани ва шу йўл билан омманнинг эътиборини даврининг энг оламшумул воқеасидан четга буриш, бир зум бўлса-да, бир йил бўлса-да эскича яшаиш, буйруқбозлик, марказ тутумини сақлаб қолиш учун қурбонлик излаётгани, «Ҳамма нарса инсон учун, инсон фаровонлиги учун» деган инсонпарвар сиёсатни ниқоб қилиб, бўрининг ишини қилганларнинг аҳоли энди бутун инсониятга маълум.

Буюк мамлакатдаги буюк сиёсатнинг буюк талвасаси ривожига эътибор қилайлик-а! 1985 йил — қайта қуриш бошлангани билан Ўзбекистонда машғум «пахта иши» йўлаб топилди — оқибати маълум. Изма-из Фарғона вақеалари — оқибати маълум. Уш воқеаси — оқибати маълум. Паркент воқеалари... Шайтоннинг думи теккан жойларнинг ҳаммасида беуноҳ инсон қони тўкилди, қадр-қиммати яқсон этилди. Волтиқбўйи, Кавказ ва ниҳоят 1991 йил 19 — 21 август Москва воқеаларининг машғум оқибати маълум. Гуё баҳайбат дорнинг ҳалқаси қисқариб-қисқариб оқибатда шайтоннинг қавмлари ўзлари думларидан илдиндилар.

Буларнинг ҳаммаси давр тараққиёти натижасида ривожланиб келаётган халқларнинг ўз тақдирларини ўзлари белгилашига қарши қаратилган, ниҳоятда пардаланган қабиҳ сиёсатнинг машғум оқибатлари эди.

II

Нарпайга йўлингиз тушгудай бўлса, оқу қорани таниган одамлардан, Ҳабибовни танийсизми, деб сўраб кўринг. Сўхбатдошингизнинг бирдан авзойи ўзгаради, жиддий лашади.

— Таниймиз, бояқишни, кўп заҳмат чеккан инсон, соддадил, тадбиркор, одамқуш, умрини деҳқончиликка бағишлаган одам, — дейишади. Кечани кеча, кундузни кундуз демай меҳнат ҳам қилди, балога ҳам қолди.

л таниган одамнинг нега балога қолганини сўрасангиз, дафъатан сўхбатдошингизнинг асаблари тарагнаганини сезасиз. Ахир нима бўларди, ҳамма бало пахтадан келди-да! Уша йиллари пахта, юқори таъкилотлар белгилаган план, деб ўзини ўтга-чўққа урган борки, пахта балосига учради. Хуллас биз авомларнинг бошини бир айлантирса ҳам чир айлантириб кўришди. Пахта чангаллаган борки ўша йиллар учун сўроқ беришди. Худого минг қатла шукурлар бўлсинки, машиншарлар, ур-сурларнинг таги пуч экан. Ҳабибов ҳам, у сингари туҳматга учраганларнинг барчаси ҳам оқланди. Ҳукмлар берор бўлди. Аммо барибир ахши иш бўлмади, кўнгул сунди-да ука, кўнгул сунди.

Ҳа, бу кўнгул мулкани пайҳон қилишларнинг чеки-чегараси бўлмади. Сув келтирган хору кўза сундирган азиз бўлди. Хар гал Нарпайга борганимда шу сингари сўхбатларни кўп эшитаман.

Исломо шоир номили давлат хўжалигининг собиқ директори Салим Ҳабибовни янги ташкил этилган Бобур номили жамоа хўжалиги аҳли ўзларига сардор этиб сайлаганликларини эшитиб, хайрият, ҳақиқат қарор топибди-ку, деган тасалли билан хўжаликка йўл олдим. Ният Салим аканинг кайфиятини, ўринсиз бўлса-да бўлиб ўтган воқеаларга муносабатини билиш, янги иш режалари билан танишиш эди. Учрашдик. Салим ака билан бундан тўққиз йил муқаддам ҳам учрашгандик. Ушанда эндиёгина ташкил этилган Исломо шоир номили давлат хўжалигига директорлик қилаётган кезлари эди. Терим мавсуми бўлгани учун ҳам у киши билан батафсил сўхбатлаша олмаганим. Табиатан анча гайратли бўлган бу инсоннинг афти-ангорига разм солдим. Ўзини анча олдирган, қорамғиздан келган, ўрта бўй, чеккан заҳматларнинг асорати салқиган юз-кўзларидан шундай билим туприпти.

— Биз ҳам инсон эдик, элу юрт фаровонлиги учун жон куйдириб хизмат қилгандик. Пахта деса пахта, ғўшт деса, ғўшт жун, туҳум, галла... ҳаммасини граммлаб «Она Ватанимизга» қўшқўллаб топширгандик. Туҳматни ошиб тушди. Умрим бино бўлибдики, дала кезаман, умрим бино бўлибдики, меҳнаткашнинг косаси оқарсин, уйига газ, сув, дастурхонига кўт-барака кирсин, деб ҳаракат қиламан. 1962 йилдан бошлаб Нарпай туманидаги Ленин номили қолоқ хўжа-

лиқни бошқариб, пул даромadini 2 миллион 360 минг сўмдан 5 миллион 670 минг сўмгача етказишга эришдик. Замонага мослаб 2 та қишлоқ бунёд этилди, жамоа хўжалиги тасарруфида 5 та ўрта мактаб, хар бири 120 болага мўлжалланган 5 та доимий ишлаб турадиган болалар боғчаси, қишлоқда қирқ ўринли касалхона, 7 та фельдшерлик тармоғи... қишлоқ аҳолисини фойдали меҳнат билан таъминлаш учун қўшимча даромад манбаи бўлган 1 миллион шартли банка мева-сабзавотларни қайта ишлайдиган корхона, қарийб 10 гектарга яқин иссиқхона, 100 гектар майдонда боғ, 45 гектар узумзор барпо этилди. Буларнинг ҳаммаси меҳнат аҳлининг пешона тери билан рўйбета чиқди. Жамоа хўжалиги аҳли даромадига яраша буромад қиладиган бўлди.

1982 йилдан бошлаб Исломо шоир номили давлат хўжалигига директор этиб тайинланганимдан кейин ҳам орттирилган таърибга сўяниб «етти хазинанинг бири» ҳисобланган чорвачиликка эътибор бердим. 800 бош қорамолга мўлжалланган чорвачилик тармоғи, 250 гектар мевали боғ, 43 гектар узумзор барпо этилди. Мактаб, боғча, хуллас омилкорлиқнинг барча йўллари излаб топилди.

Қўшимча даромад манбаини излаш, кичик корхоналар қуриш, хўжалик омборлари ҳақида энди-энди гап бўлаяпти. Бизнинг хўжалиқларимиз эса даромад манбаига айлантирилган. Елғиз пахтанинг ўзидан хўжалиқни бой қиламан деган раҳбар адашади... Уша пахтанинг харид нархи ҳемирга ҳам арзимасди. Ўзингиз ҳам қишлоқ кишисизми, кўринг, ёзинг, қишлоқ одамлари қандай кун кечираяпти. Бир насага ачинаман халос. Утган йиллар давомида биз қишлоқ кишилар жонли роботларга айлантириб қўйилганимизни сезмай қолган эканмиз. Ховлиснинг шундай бўсағасидан ўтган газ қувуридан хонадонига тармоқ ўтказиб олишга қўриб етмайдиган ошалаб бор. Қандай қараб тураман уларнинг мунис кўзларига, чорасиз, мажолсиз чехраларида бир чимдим табассумни кўрсам барча чеккан азобларим таркаб кетади. Мен одамлар билан тирикман.

Очигини айтсам бизни ва бизга ўхшаганларни қурбон қилиш кимларгадир керак экан. Чунки биз авомларнинг бошида турган, ҳеч бўлмаганда йўл-йўриқни биладиган кишилар эдик. Айнаи шундай кишиларни саралаб ўғри, муттахамлар билан аралаштириб ҳўлу қўруқни баробар ёқиб юборишмоқчи бўлдилар.

Арбобларнинг ҳўйла-найранглари кўп экан. Келиб-келиб ўзинг етиштирган, ўзинг граммлаб ҳисоб-китобини қилган пахтадан камчилик топиша... Тўҳмат-маломатлари исботланмагач, пора олиб пора берганликда айбаламоқчи бўлдилар. Инсон ҳўқуқларини поймол қилиш биздагичалик бўлмаса керак ҳеч қарда.

Ҳибсага олиб кетишгач Каттақўрғон турмасида битта камерага сиққанчи одам таъкиб ташлашди, худди тирбанд автобусда кетаётган йўловчилардек — ўтиришга жой йўқ. Соатлаб эмас, кунлаб шу аҳволда иссиқ, сассиқ қафасда тугтиб туришади. Нимасини айтмай...

Бу қарийб қирқ йиллик умрини деҳқончиликка бағишлаган ва ҳозир ҳам янги ташкил этилган Бобур номи жамоа хўжалигини иқтисодий жиҳатдан мўл-қўл хўжаликка айлантира олган, ўтган хўжалик йилида Самарқанд вилоятида биринчилардан бўлиб мўл пахта ҳосилини йиғиб улгурган хўжалик раҳбари Салим Ҳабибовнинг ўқисик дил сўзларидир.

Бўлган ишлар бўлиб ўтди. Нарпай туманида олиб борилган судлов давомида жами 142 турли мансабдаги кишиларга пахта олди-сотдида иштирок этган деган айб тақоб, улар 3 йилдан 14 йилгача озодликдан маҳрум этишга маҳкум қилинди. Аммо роса бир йил ҳам ўтмасдан машғу «пахта иши»нинг миси чиқди. Далиллар исботини топмади. Жазога тортилганларнинг қарийб 95 фоизи жиноятчиликда иштироки йўқ, деб топилиб оиласи, қадрдон қишлоқдошлари олдига юзлари ёруғ бўлиб қайтиб келдилар.

Худди шундай усул қўлланиб жумҳурият бўйича қарийб олти минг кишининг шағну шавкати барбод этилди.

III

Евуз кучлар бу билан нимага эришмоқчи, Ўзбекистонга виждон экспорт қилмоқчи бўлганлар қандай мақсадларни назарда тутган эдилар? Ойни этак билан ёпиб бўлмайди, деганларидек жумҳуриятга кетма-кет сафарбар этилган, тарихда «десантчилар» деб

ном олган жазо отрядларининг кирдикорлари эндиликда сир эмас.

Таъна ва маломатларга бардош бериб келган ҳалқимизнинг қаддини бука олмаган олчоқлар қабих режаларини амалга оширолмагач жуфттакларини ростлаб қолди-лар-ку! Ниҳоят пахта машмашасини ўйлаб топганлар ўзларининг ноҳақликларини тан олиб, ҳукуматдан «пахта иши» бўйича қамоққа олинганларни озод этишни расман сўрадилар. (Қаранг: «Комсомольская правда», 1991 йил, 25 сентябрь). Демак пахтакорда эмас, жамиятни бошқариш системасининг ўзи қилвериб сибёст асосида қурилган экан. Шунинг учун ҳам унинг инқирозга учраши тайин эди. Афсуски «буюк» салтанат юзлаб бегуноҳларнинг азиз бошига қўлади.

Шу ўринда «хирумизга ўт кетди» қабилида иш тўғиб тинимсиз марказдан мадад сўраб, кези келганда ўзлари уларнинг олди-га тушиб фалончини қама, фалончини от, деб қўрсатма бериб турган хиёнаткор разил раҳбарлар ҳам бўлдики, эндиликда уларнинг ҳолига маймунлар йиғлаётгани рост бўлсин.

Ҳа, деҳқоннинг қадри-қиммати тикланадиган вақт келди. Энди унинг қўлига сажоват манбаи деб қараладиган кунлар узоқ эмас.

Вугун сиз билан биз кўзимизга тўғиб қилиб суриб турган Мустақилликнинг йўларида шундай эзлар ҳам қолди. Хайрият орқамизда қолди.

Эндиги вазибалар улуг. Меҳнатсевар

ҳалқимизни келажак кўтмоқда. Келажакимизни эса мустақиллик тонги ёрита бошлади.

Ушбу сатрларни буюк истиқлол туфайли истиқболда ишонч билан ёзаяпману кўнглимнинг аллақарлариди ҳадик шарпасининг қора кўлангасини туяман. Кунаро марказ матбуотларида пайдо бўлаётган Ўзбекистон шағнига паллахмон тошлариди отилаётган туҳмат ва бўҳтонларнинг ортда яна қандай гаразли мақсадлар ёган экан? Бу галамис зотларга нима керак ўзи? Нега мустақил давлатнинг ички ишларига сасиқ бурунларини тикишади?

Марказда туриб бошқаришнинг ҳадисини олган бундай зотлар ўзидан бошқани ўз қароли деб ўйлайдилар чоғи. Ҳали ҳам буйруқбардорлик қилишни, қаршиликда қўли қадоқ меҳнат аҳли сояларига салом бериб туришларини жуда-жуда хумор қилмаяптиларми? Билмайдиларки бир пайтлар уларнинг бошига соя солиб турган тераклар аллақачонки кесилиб кетган. Ҳалқимиз ўзигини англай бошлаган. Озодлик тугини баланд кўтаришга чоғланган ҳалқнинг иродасини энди ҳеч қандай куч бука олмайди.

Меҳнати ҳалол, қўли қадоқ Она ҳалқим! Қаддингни кўрта! Ўз қадри-қимматингни хўрлашга йўл қўйма! Эрк, озодлик, мустақиллик яловини муборак бошинг узра баландроқ тут. Токи сафаримиз жиспелашиб, қадамларимизнинг залвори оламни янгаратсин!

Ўқтам МИРЗАЕР

(Боши 9-бетда)

хитнинг мазмуни ва манзарасига ҳам катта эътибор берган. Хондамир Навоий таъмиридан сўнг Жомеъ масжидининг «... атрофлар ва суфалари ажиб кашфиётларнинг кўплиги билан қолган бинолардан мумтоз ва мустасно бўлди», деб ёзади. Масжидни битирган ва безаган усталар сони қарийб юзта бўлган. Навоий таъмир этиб, зеб берган ушбу Жомеъ масжиди ҳовлисининг узунлиги 114 метр, эни 84 метр бўлиб, бта дарвозаси бўлган. Жомеъ масжиди ҳозир ҳам Ҳиротнинг энг гўзал обидаларидан бири ҳисобланади. Жомеъ масжиди таъмиридан ташқари Хондамир «Мақорим-ул ахлоқ» асаридида Навоийнинг Ҳирот ва Ҳуросоннинг бошқа шаҳар-қишлоқларидаги 12 та масжидни қайта тузатирилганлиги ҳақида ҳам сўз юритади.

В. Бартольднинг ёзишича, Навоий Жомеъ масжидидан ташқари бузилган «Қобус» минорасини тузатиради, Аслон-жозиб рабобини қайта тиклайди, шунингдек у амир Фирӯзшоҳ масжидини ҳамда шаҳар рабобининг ичкарисидидаги Милкат-ога шифохонасини ҳам тузатиради. Ҳиротдаги бойёна уйлари безашда Навоий меъморларга рангли деразалардан фойдаланишни тақлиф қилади.

Навоий вазирилик вазифасидан истеъфо берганидан сўнг, унинг дусти султон Хусайн Бойқаро Алишерга уй-жой ва бог битмоғи учун шаҳар ташқарисидидаги хушхаво Инжил канали бўйидан анча ер ва сув ажратиб беради. У ерда Алишер ўзига атаб ҳовли-жой, богча ва катта кутубхона бунёд этибгина қолмай, айни пайтда бир қанча хайрли қурилишларни ҳам бошлаб юборади. Тарихий маълумотларга қараганда, бу қурилишларнинг умумий бош режасини Навоийнинг ўзи тақлиф этган бўлиб, қурилиш Ҳиротнинг қатор меъмор, муҳандис ва бинокорлари томонидан амалга оширилган.

Навоийнинг шахсан ўзи иш бошида тургани учун меъморлар ва қурувчилар алоҳида шавқ-завқ билан меҳнат қилишган. Қурувчиларнинг меҳнат ҳақларини тўлашни Навоий шундай олижаноблик ва ҳалоллик билан ташкил эттирганки, қурилиш ишлари жадал суратлар ва моҳирлик билан битказилган. Зотан, Ҳуросонда Навоийдан кўра бинокорроқ одам йўқ эди. Ушбу қурилишлар туфайли Навоий илмнинг фазилини, атоқли олим ва арбобларнинг мартабаси ва даражасини янада ошириш йўлида мадҳараса ва хонақоҳлар бино эти, уларда доношманд ва талабаларнинг тинч ва таъшишсиз фаолияти учун барча шароитлар яратди. Ин-

жил канали бўйида ниҳоятда зеб-зийнатли «Ихлосия» мадрасаси, унинг қаршисида эса гоят гўзал ва кўркам қилиб ишланган «Халосия» хонақосини солдиради. Алишер Навоий «Вақфия» асарида бу ҳақда шундай ёзади: «Ихлосия» мадрасаси муқобиласидиким,..... хонақоҳе бино қилинди».

Кўриниб турибдики, ҳар иккала бино ҳам Инжил суви бўйида тартиб ва зукколик билан бунёд этилган. Бу тадбир иши ташкил этилган мухташам меъморий муҳитда ҳош хушхаво микроклим яратилганини, бу шаҳарсозлик бобида эътиборимизга лойиқдир. Давлатшоҳ Самарқандий Инжил каналининг кўрки «жаннат салсабили ҳамда ариғининг рашиқини келтирар эди», деб ёзади.

Навоий ушбу иморатлар яқинидан янги Жомеъ масжидини ҳам қурдиради. Бу ҳақда Хондамир шундай ёзади: «... у шундай иморатки, унинг соф ва энг яхши мақсуралари лажувард ва тилло суви билан безатилгандир... Бу бахт-саодатлик ва фаровон масжидининг зар билан сирлаб моҳирона ишланган икки минораси... осмон сари бош кўтарган. Тенги йўқ бу масжиднинг шимолӣ тарафидида камоли зебу зийнат билан қорихона-дорилхазо ҳам қурилиб, унинг девор ва шиплари лажувард ва тилло суви билан безатилгандир...»

Навоий ушбу масжиднинг жанубида «Халосия» хонақоси ғарбидан Инжил яқинига «Шифоия» шифохонаси, унинг қаршисидан эса «Сафоя» ҳаммоми, улар қошига ҳовуз ҳам қуради. Бу ерда шунинг таъкидлаш керакики, жамоа шифохоналарининг қурилиши ўрта асрларда (IX—X асрлардан бошлаб) нафақат Ҳиротда, балки бутун Ҳуросон ва Мовароуннаҳрда, хусусан Шарқ мамлакатларининг нуфузли шаҳарларида анча ривожланган.

Навоий курган шифохонанинг дорихонаси бўлган бўлиши мумкин, негаки Хондамир ул шифохона ҳақида гапирар туриб: «... Кишилар зарур дору дармон ҳамда дору ичмилкларини ҳамма вақт ўша муборак жойдан топиб келадилар», деб ёзади.

Захриддин Муҳаммад Бобур Алишер Навоийнинг «Шифоия» биносини фахр билан тилга олади. Хондамир эса ана шу бинони «Дор уш-шифо» деб атайди. Мазкур бино «Ихлосия» мадрасасининг рўпарасида бўлган. Гумбазли моий нақшлар билан безатилган. Деворлари қизил гиштдан бўлган. «Бу ниҳоятда покиза, жаннат нишон бўлнинг ҳовлисида кавсар мисол ҳавз ҳам қурилган бўлиб», ҳовли саҳнига тоғнинг майин шамоли эсиб турган. Ундан та-

биб ва ҳақимлар беморларни даволашдан ташқари тиб илми билан ҳам шуғулланганлар, талабаларга тиббиётдан дарс берганлар. «Шифоия» таркибида катта, бой кутубхона ҳам бўлган.

Навоий ўша даврда жамоа ҳаммомларининг ҳам халқ саломатлиги ва тозаллиги йўлида катта аҳамиятга эга эканлигини яхши тушуниб, бир талай ҳаммомлар ҳам қурдиртиради. Шулардан баъзиларини Хондамир санаб ўтган: Шифоия шифохонаси ёнидаги ҳаммом, Зибратгоҳ, Даран занг, Тувурчи, Чехилдухтарон, Тарноб, Панджек, Файзобод, Саъдобод ҳаммоми кабилар. Қаранг, шифохона ва ҳаммом, қандай ажойиб меъморий ва шифобахш-гигиеник уй-ғунлик! Негаки бу шифохона ва ҳаммомнинг ёнма-ён қурилиши ҳаммомда чўмилиш, терлаш ва уқаланиш (массаж) каби муолажаларни ҳам амалга ошириш мумкин бўлганлигини айтилади.

Навоий даврига қадар ҳам Ҳиротда бир нечта жамоа шифохоналари бўлиб, улардан айримлари қаровсиз ҳолга тушиб қолади. Шулардан бири Темурийлар сулоласидидаги Ҳуросон хукмдори Султон Абу Саиднинг (1459—1469) катта хотини Милкатақо томонидан шаҳар ичкарасига қурилган «Дорус-шифо» бўлган. Мазкур шифохона Навоийнинг эътибори ва олий ҳиммати истаги билан қайта тикланади ва обод ҳолга келтирилади. Ҳиротнинг етук табибларидан ҳисобланган мавлоно Дарвишали Табиб Мир Алишернинг илтифотида қара ушбу Дорус-шифонинг мударриси этиб тайинланади ва барча муолажа ишлари унга топирилиди. Шундай қилиб бузилишига юз тутган Милкатақо шифохонаси ҳам жамоа фойдаланишига қайтарилади.

Мирзо Муҳаммад Ҳайдарнинг «Тарихи Рақиди» рисоласида кўрсатилишича, «Алишербекининг ҳар кунги дармоғиди ўн саккиз минг «шоҳрухи» динорини ташкил қилиб, у бу маблагнинг барчасини хайрли ишларга сарф қилган». Навоий ўзининг «Вақфия»сида ҳам бутун молу мулкидан келадиган даромадни ўзи қурдирган мадрасанинг талабалари ва мударрислари, хизматчилари, хайрли давлат харажатларига бағишлаганини ёзади.

Бизгача етиб келган ўрта аср меъморчилигининг баъзи намуналарини кўриб, Навоий даври меъморчилигининг мафтункор ва маънодор эканлигига тин бермай илож йўқ!

Навоий ҳалқни, эл-юртни обод қилишга, мамлакатни боғу бўстонга, маскани гулистонга айлантиришга ундайди.

МУЛККА ЭГАЛИК ҲУҚУҚИ

Инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ҳақидаги қонун тўла-тўқис қарор топсагина мустақил давлатнинг ҳар бир фуқароси амалда озод бўла олади. «Пролетариат диктатураси» номи билан вужудга келган Шўролар ҳукуматида эса ўзоқ вақт инсон ҳуқуқлари поймол қилиб келинди. Матбуот, сўз эркинлиги мол-мулкика эгалик ҳуқуқи эса ниҳоятда чегараланиб, маъмурий, партиявий-ҳарбий диктатуранинг кўрсатмаси билан оддий фуқаролар манфаати бир чеккага тамоман суриб қўйилди. «Тенглик» шиори остида тенглик вужудга келди. Лекин ҳар қандай зўравонлик, зулм ва истибдоднинг ҳам чек-чегараси бўлади. Ниҳоят узоқ кутилган истиқлол давлари етиб келди. Ўзбекистон Мустақил жумҳурия деб эълон қилинди. Мустақил Ўзбекистон иқтисодиётининг ривожланиши эса кўп жиҳатдан унинг фуқароларига берилган эркак бонглик, ҳалқ бадавлат бўлмас экан, мамлакат бой бўлолмайди. Шу нуқтаи назардан халқнинг бойиши кўп жиҳатдан уларнинг шахсий мулки давлат қонунлари томонидан муҳофаза қилинишига ҳам бонглиқдир.

Айниқса мустақил демократик ҳуқуқий давлат бўлиб шаклланиш жараёнида фуқаролар манфаатини ҳимоя қилиш муравати инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини декларациясига ва амалдаги Қонунларимизга мувофиқ ҳолда амалга оширилиши лозим.

Чунки Инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишда унинг мулкий манфаатларини муҳофаза қилиш алоҳида ўринни эгаллайди.

Декларациянинг 24-моддасига кўра, ҳар бири киши мол-мулки бўлиш ҳуқуқига, яъни якка тартибда, шунингдек бошқа шахслар билан биргаликда мол-мулкика эга бўлиш ундан фойдаланиш ва уни тасарруф қилиш, ҳуқуқига эгадир. Мерос олиш ҳуқуқи қонун билан кафолатланди. Мўлқдор бўлиш дахлсиз ҳуқуқи шахс манфаатлари ва эркинликларини рўёбга чиқариш кафолатидир. Фуқароларнинг мулки якка тартибдаги мулк бўлиб, шахсий ва ҳусусий мулкдан иборат бўлади. Уларнинг мулки ўзининг вужудга келиш манбаларига эга бўлиб, бевосита ижтимоий ишлаб чиқаришдаги иштирокидан, ўз ҳўжалигини юритишдан ҳамда кредит муассасаларига қўйилган маблағдан, акциялардан ва бошқа қимматли қўғозлардан олган даромадлари ҳисобига, мерос бўйича ёки Қонун йўл қўядиган бошқа ҳолатлар воситасида бўлиши мумкин.

Шахсий ва ҳусусий мулк тадбиркорлик асосида ҳам вужудга келиши мумкин. «Ўзбекистон республикасининг тадбиркорлик тўғрисидаги» қонунига асосан тадбиркорликнинг шаклларида бири бўлиб, якка меҳнат фаолияти асосида ҳамда айрим фуқаролар томонидан ёлланма меҳнат фаолияти асосида ҳамда айрим фуқаролар томонидан ёлланма меҳнатни жалб этиш асосида амалга ошириладиган ҳусусий тадбиркорликка йўл қўйилади. Қайд қилинган қонуний асосдаги тадбиркорлик ҳам мулкнинг вужудга келиш асосларидан бўлиб хизмат қилиши мумкин. Фуқаролар мулкларининг корхоналар, таъшилотлар мулкига қўйишига йўл қўйилади. Янги қонунда рўй берган янгилликлардан бири фуқароларнинг ва ҳўжалик ёки корхоналарнинг биргаликда мулк вужудга келтиришлари қайд қилинишидир. Энди ҳар бир фуқаро ишлаб турган корхона ёки бошқа ҳўжалик юритувчи таъшилотнинг розилиги асосида ўз ҳиссасини пул ёки бошқача шаклдаги ҳиссалар орқали қўйишга ҳақли бўлади. Биргаликда мулкни вужудга келтириш учун фуқаро ҳўжалик юритувчи корхона ва

таъшилотлар билан меҳнат шартномаси тузган бўлиши керак. Бундан ташқари, меҳнат шартномаси тузмаса-да, мулкдорнинг розилигига асосан ҳисса қўйиш орқали биргаликдаги фаолият асосида вужудга келган мулк унда қатнашган мулкдорларга тегишли бўлади.

Қонунга асосан, ер ҳам фуқароларнинг шахсий мулки деб эътироф этилади. Лекин бу билан, фуқаро ердан ҳоҳлаган мақсадда фойдаланиши мумкин, деган хулоса келиб чиқмаслиги керак. Қонун фуқароларга ерни шахсий ердамчи ҳўжалик учун ҳамда якка тартибдаги уй-жой биноларини қуриш ва қонунда кўзда тутилган бошқа эҳтиёжларни қондириш учун умрбод эгалик қилиш мақсадида мерос қилиб қондирладиган шариоатда берилади.

Ўзбекистоннинг Ер тўғрисидаги Қонунининг 20-моддасига кўра уйни, чорбоғни мерос тартибда олган ёки сотиб олган фуқарога ана шу иморатларга эгалик қилиш ҳуқуқи билан биргаликда ушбу бинолар турган бутун ер участкасига эгалик ҳуқуқи ҳам ўтади. Умрбод мерос қилиб шахсий томорка учун сўғориладиган ерларда 0,25 гектаргача ва сўғорилмайдиган ерларда 0,50 гектаргача ер берилади. Бинолар ва ҳўйларга эгалланган майдон ҳам шу жуғала киради. Аммо ҳозирда амалиётда ерни мерос қилиб тақсимлашда жиддий нуқсонларга йўл қўйилаяпти. Бундан ташқари, фуқаролар қонунда белгиланган ер миқдорларини ололмапти ёки Қонунда белгилангандан камроқ ер фуқароларга ажратиб беришмоқда. Ер ислоҳатини амалга ошириш билан бонглик бўлган айрим таъшилотлар ва мансабдор шахслар ўз манфаатларидан келиб чиқиб, ер ҳақидаги қондаларни бузмасқодалар. Айниқса аҳолиси зич ҳудудларда бу ҳол аққол кўзга ташланаётир. Ер ишлаб қиришининг бош воситаси сифатида бозорнинг тўқини ва арзонлигини таъминловчи омил эканлиги унутиб қўйилмоқда. Шунингдек, фуқароларга тегишли бўлган бошқа мол-мулкика нисбатан ҳам умрбод мерос қилиб олиш ҳуқуқи кафолатланиши лозим. Фуқаро ҳаётдан кўз юмгандан сўнг унинг мол-мулкига нисбатан меросхўрлар бўлиб аввало унинг болалари қолиши мумкин. Фуқаро мол-мулки ҳўжалик ва давлатга ҳам ўтиши мумкин. Қандай ҳолатларда ушбу меросхўрларга ўтиш масаласи фуқаролик қонунчилиги билан тартибга солинад.

Умуман олганда, меросхўрлар бўлиб марҳумнинг мулкни қонуний асосларда олувчилар назарда тутилади. Фуқароларга тегишли бўлган шахсий мулкни мерос қилиб олишга бўлган ҳуқуқ фуқароларнинг конституциясига ва инсон ҳуқуқлари декларациясига мустаҳкамланган бўлиб давлат томонидан қўриқланиши лозим. Маълумки, кейинги пайтда атроф-муҳит экологияси кескин равишда бузилди. Саноат корхоналаридан тозаланмай чиқариб юборилаётган оқавалар, турли газлар инсон саломатлигига, қўлаверса одамларнинг шахсий томорқасидаги дов-дарахларга катта зарар етказаяётир. Шунинг учун жумҳуриятимизда қабул қилинган инсон ҳуқуқлари Декларациясининг 29-моддасига биноан инсон қулай атроф-муҳит ҳуқуқига ва экологияни бузиш оқибатида унинг соғлиғига ёки мулкига етказилган зарарнинг ўрнини қоплатиб олиш ҳуқуқига эгадир. Жумҳуриятимизнинг мустақил бўлиши, қўлаверса, бозор иқтисодий сиёсатига ўтилиши, фуқароларнинг бойиши учун бирмунча имкониятларни вужудга келтирди. Энди одамларнинг шахсий мол-мулки уларнинг тадбиркорлиги ва меҳнатлари эвазига қўнайиб бориши шўба-сиз. Лекин жиноятчилик қўламининг борган сайин юқалиб бораётганлиги, мафия, рекет, босқинчилик, талончилик, ўғирлик каби жиноят

турларининг кўпайганлиги фуқаролар мулкнинг дахлсизлигига кескин таҳдид солаётир. Ҳатто бу ҳолат ўз тадбиркорлиги билан катта мулкка эга бўлаётган кишиларда умидсизлик кайфиятини вужудга келтириб, ташаббускорлигини сўндириб қўяётир. Ҳуқуқ идора таъшилотлари эса ҳозирча жиноятчиликнинг пайини қирқишга ожиздирлар. Мустақил жумҳуриятимиз энг аввало жиноятчиликнинг пайини қирқиш учун жиноятчиларга кескин таъсир қилувчи қонунни қабул қилиш керак. Зеро ҳеч ким шахсий мулкка кўз олайтирмасин. Шахсий мулк эгаси ўз мулкига нисбатан тўла ҳўжайин бўлиш, ўз билганича ундан фойдаланиш ва тасарруф қилиш ҳуқуқига эга бўлиши шарт ва зарурдир. Шахсий мулк объектлари қонунда мустаҳкамланган бўлиб булар қаторига уй-жойлар, дала ҳўйлар, боғ уйлари, ер участкасига дов-дарахлар, уй ҳайвонлари, транспорт воситалари, пул маблағлари, уй-рўзгор ва шахсий истеъмол буюмлари, шахсий ердамчи ҳўжаликни юритиш, богдорчилик, полизчилик учун керакли мол-мулклар, ишлаб чиқарилган маҳсулотлари, шунингдек, истеъмол ва ишлаб чиқариш характериға эга бўлган бошқа мол-мулклар киради.

Шахсий мулк ҳуқуқи меҳнат қилиш ҳуқуқи билан, меҳнатларига мувофиқ равишда ҳақ олишлари билан бонглиқдир. Қонунга асосан, фуқаро ўзининг меҳнат қилиш қобилияти — иш қучига фақат ўзи эгалик қилади. У бу ҳуқуқни мустақил равишда ёки меҳнат шартномаси асосида амалга оширади.

Шунингдек фуқароларнинг шахсий мулки уларга давлат томонидан бериладиган нафақалар, мерос сифатида қолган мулклардан олиш-сотиш шартномаси асосида олинган мулклардан, ҳада сифатида берилган мулклардан ҳам иборат бўлиши мумкин.

Фуқароларнинг уй-жойига нисбатан мулккий ҳуқуқларини муҳофаза қилиш ҳам жамиятимизнинг асосий қондаларидан бири бўлмоғи лозим. Ҳар бири киши давлат ёки жамоат уй-жой фонди уйларида, якка тартибда уй-жой қуришида, шинам турар-жой олишда ва ундан доимий фойдаланишда давлатдан мадад олиш ҳуқуқига эга бўлиши амалда бўлмоғи керак.

Ўзбекистон жумҳуриятининг мулкчилик тўғрисидаги Қонунига кўра, уй-жой ширкатининг, уй-жой қуриш, дала ҳўйи, гараж ширкати ёки бошқа ширкатларнинг азоси фойдаланиш учун ўзига бериб қўйилган хонадон, дала ҳўйи, гараж, бошқа иморат ёки бино учун пай бадалини батамом тўлагач, шу мол-мулкнинг эгаси ҳуқуқини олади. Демак, фуқаро қайд қилинган шахсий мулк объектларига нисбатан тасарруф қилиш ҳуқуқига тўлиқ пай бадалини тўлагандан кейин эга бўлади. Ўзбекистон жумҳуриятда «Кооперация тўғрисидаги» Қонуннинг 15-моддасига асосан, фуқаролар ўз ижтимоий эҳтиёжларини қондириш учун ихтиёрийлик асосида уй-жой қуриш, уй-жой кооперативлари, гараж қуриш ширкатлари ва бошқа ширкатлар тузишлари мумкин. Шунини алоҳида таъкидлаш лозимики, уй-жой ва бошқа ширкатлар аъзоларининг ширкатга кириш вақтида тўлаган пай бадаллари ҳам уларнинг шахсий мулки бўлиб ҳисобланади. Мободо, у ёки бу сабабларга кўра, ширкат аъзоларидан қисқа, пай бадалларини талаб қилиб олишлари мумкин. Ширкат аъзоларининг пай бадаллари, гаро фуқаро вафот қилган тақдирда, унинг меросхўрларига ўтади.

Фуқароларнинг уй-жойга бўлган ҳуқуқи давлат ва идора уй-жой фондидан турар жойни ижарага олиш орқали ҳам таъминланиши мум-

кин. Қонун ўшбу фонд ҳисобида турган жойларни фуқаролар сотиб олиш ҳуқуқини кафолатлайди. Агар мазкур мол-мулкни мулк қилиб сотиб олганидан кейин фуқаро уни ўз хоҳишига кўра тасарруф этишга — сотишга, васият қилиб қолдиришга, ижарага беришга, унинг юзасидан қонунга зид бўлмаган бошқа битимлар тузишга ҳақлидир.

Мустақил жумҳуриятимизда фуқаролар мулкнинг яқка тартибдаги мулк шаклларида бири сифатида хусусий мулк биринчи маротаба қонунда мустақамланиб берилди. Ўзбекистон жумҳуриятининг мулкчилик тўғрисидаги Қонунининг 6-моддасига кўра, шахсий ва хусусий мулкнинг вужудга келиши бир хилда эътироф этилса-да, хусусий мулк ўзига хос хусусиятга эга бўлган яқка тартибдаги мулк шаклларида ҳисобланади. Хусусий мулк фақатгина даромад олиш мақсадида шаклланади. Ана шу даромаддан олинган мулкга нисбатан фуқаро ҳеч қандай чекланишсиз эгаллик қилиш, ундан фойдаланиш ҳамда уни тасарруф этиш ҳуқуқини амалга оширади. Хусусий мулкнинг мулкдор томонидан вужудга келтирилган шакллари мавжуддир. Бу шаклдаги хусусий мулк бевосита мулкдорнинг ўз ҳисобига ташкил қилган ишлаб чиқариш жараёнида бевосита шахсан иштирок этишга ёки ёлланма меҳнатни қўллашига асосланади.

Шахсий мулкдан хусусий мулкнинг фарқли томони ҳам шундаки, мулкдор даромад олиш мақсадида ёлланма меҳнат асосида ишлайдиган фуқароларни ишлаб чиқариш жараёнига жалб қилади. Хусусий мулк эгаси мулкдор сифатида бундай ёлланма меҳнатдан фойдаланиш учун фуқаролар билан меҳнат шартномасига ёки бошқача келишувга асосланиши мумкин.

Бозор иқтисодиёти шароитида мулкни хусусийлаштириш унинг шакллари ривожлантиришда муҳим аҳамиятга эгадир. Қонунга асосан, хусусий мулк давлат, ширкат корхоналари ёки бошқа корхоналар мол-мулки ижарага олинган, мол-мулк сотиб олинган ёки қонун йўли қўйган бошқа асосларда олинган ҳолларда вужудга келади. Ҳозирги пайтда хусусийлаштиришни бир нечта шаклда амалга ошириш назарда тутилмоқда. Давлат корхонасини ижара корхонасига, жамоа корхонасига, акционерлик жамиятига, бошқа ҳўжалик жамиятига ёки ширкатга айлантириш асосида, акционерлик жамиятларидаги, бошқа ҳўжалик жамиятларидаги ёки ширкатлардаги давлатга қарши акциялар (пайлар)ни фуқаролар ёки улар вужудга келтирган ҳуқуқий шахслар сотиб олиш йўли билан ижарага топширилган давлат мулкнинг ҳуқуқий шахс бўлиши, ижара корхонаси ёки бошқа ижарачи томонидан сотиб олинши ҳамда корхоналарни танлов бўйича ёки ким ошди савдосида сотиб олиши тарзида амалга оширилиши мумкин.

Ўзбекистоннинг алоҳида мулкчилигида бўлган объектларнинг хусусий мулк бўлишига йўл қўйилмаслиги керак. Ер, сув, ер ости бойликлари Ўзбекистоннинг умумий хазинасидир. Шу сабабли бу хазинадан фақатгина бир гуруҳ жамоалар манфаатига эмас, балки шу ҳудудда истиқомат қилаётган бутун халқнинг ҳаётини эҳтиёжи ва уларнинг фаровонлиги мақсадида фойдаланиш лозим. Гарчанд, Ўзбекистоннинг амалдаги «Ер тўғрисидаги қонуни»да ушбу бойликлардан умумий фойдаланиш учун қондалар белгиланса-да, ҳали бу борадаги муаммолар тўла ҳаётини ечимини топганича йўқ. Хулоса қилиб айтганда, фуқароларнинг мулквий манфаатларини ҳимоя қилиш инсон ҳуқуқлари декларациясига, Ўзбекистон жумҳуриятининг давлат мустақиллиги асосларига ва бошқа қонунларга мувофиқ ҳолда амалга оширилиши лозим. Мулквий ҳуқуқий чеклашга ва бузишга қаратилган ҳар қандай ҳаракат инсон ҳуқуқларини тўла рўйбга чиқаришга зид бўлган ҳолда, демократик ҳуқуқий давлатнинг талабига жавоб бермайди. Бу давлатни барпо этиш эса инсон ҳуқуқларининг қай даражада муҳофаза қилинишига кўп жиҳатдан боғлиқдир.

Ш. РУЗИНАЗАРОВ,
ҳуқуқшунослик фанлари
номзоди

Шоир ҳақида сўз

Рамз БОБОЖОН 70 ёшда

Дастлабки шеърини 1935 йилда «Ленин учкуни» рўзномасида эълон қилган Рамз Бобонон узоқ ва машаққатли ижодий изланиш йўллари билан босиб ўтди, шоир, драматург, мутаржим сифатида адабиёт ихлосмандлари эътиборини қозонди, адабиётшунос олим ва мунаққидларнинг назарига тушди.

Рамз Бобонон 1921 йилнинг декабр ойида Тошкент шаҳрида таваллуд топти. 1944 йилда Тошкент давлат дорилмуаллиминини, 1955 йилда шу ерда аспирантурани битирди. 1963—1967 йилларда «Тошкент» Бадий адабиёт нашриёти директори бўлиб ишлади. 1968 йилдан бошлаб узоқ муддат яна Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси бошқарувининг котиби бўлди, ҳозирги пайтда Чет элдаги ватандошлар билан маданий алоқа қилувчи жумҳурият «Ватан» жамияти бошқарувининг раиси вазифасида ишламоқда.

Шоир узоқ йиллик машаққатли ва самарали ижодий фаолияти билан ўз даври ижтимоий ва маданий ҳаётининг бадий солномасини яратди.

Унинг шеърини, назмдаги истеъдоди айниқса мени ўзига ром этди, унинг аксарият шеърлари, рубойлари, маҳсусан «Оби ҳаёт», «Вобом билан суҳбат», «Триптих» (Ҳиндистон ҳаётинанг уч дoston) дostonлари, Юсуф ва Зулайхо ёки оғанилар адовати» номли шеърини романида ижодкорнинг топқирлиги, қахрамон сажиясини яратишдаги маҳорати, бадий ифодасининг аниқлиги кўзга яққол ташланиб туради.

Шоирнинг рубойлари эса мўъжазгина бир шаклда катта-катта фалсафий фикрларни бадий жиҳатдан ёрқин, равшан ва ихчам ифодаланиш билан ажралиб туради. Бир мисол:

Япроқ мавж уради елнинг бағрида,
Илдиш панжа ёзар ернинг бағрида.
Инсоннинг юраги, ақлу идрок,
Қамолот топади элнинг бағрида.

Энди шоиримизнинг маънавий олами билан бир оз бўлса-да танишайлик, унинг сўзларига кулоқ солайлик:

«Ҳақиқий санъаткорнинг томошабиндан фарқи шундаки, у ўз асарини харсанг тош ичида ҳам кўради... Томошабин, аввало, ижодий маҳсулотга яқинлашиб, уни англаш учун муаллиф танлаган йўлдан бориши шарт, бинобарин, санъаткор эрмак учун эмас,

ижод учун тер тўқади, умрини, қобилиятини аямайди. Ортгами, олдингами қарагани билан у, барибир, башариятни дил-дилидан огоҳлантиришга уринади, гўё: Дания қиролигида ҳамма нарсаси ҳам кўнгидагидай эмас... Одамлар, сергак бўлинг!» Бизнингча, шоирнинг бу гаплари бежиз эмас эди, турғунлик йилларидаги ўзига хос аҳволга ишора эди, десак, балки, адашмасмиз.

Шоирнинг таржимонлик фаолияти ҳам таҳсинга сазовордир. У, А. Пушкин, М. Лермонтов, Н. Некрасов, Т. Шевченко, А. Твардовский, Н. Гребачёв, О. Туманян, Я. Купал, П. Тичина, Н. Ҳазрий ва бошқа қардош халқлар шоирларининг кўплаб асарларини ўзбек китобхонага етказишда зўр гайрат кўрсатди, ўзи учун маҳорат мактаби бўлиб хизмат этди.

Истеъдодли шоир ва таржимон ўзбек драматургияси ва театри ривожига ҳам ўз пьесалари («Тоғ-жиянлар», «Зухранинг мактублари» комедиялари) билан муносиб ҳисса қўшди. У ўз ижодий йўли ҳақида қуйидагиларни ёзди: «Бу йўлни мамлакатим, Ватаним, халқим билан биргаликда босиб ўтдим, машаққатлар ва зафарларни бирга тортдим, баҳам кўрдим, қувончларидан қувондим, қайгуларидан эзилдим. Унинг ташвишлари, ютуқлари, муаммолари — менинг ҳам ташвишларим, ютуқларим, муаммоларим бўлди ва улар ҳақида қалам тратдим. Мен ўз заминимни, оғаниларимни, дийримни севдим ва улар билангизга кучкуват берди».

Мазкур сўзлар санъаткорнинг ҳаётини йўли нақадар тўғри эканлигини кўрсатади.

Рамз Бобононнинг адабиётимиз ва санъатимиз олдидаги катта хизматлари муносиб тақдирланди: у Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби, ССР Давлат мукофоти нишондори, Ўзбекистон жумҳурияти халқ шоиридир. Қутлуғ етмиш ёши муносабати билан биз унга янада улкан зафарлар тилаймиз.

Набижон РАҲИМОВ,
филология фанлари доктори,
профессор, Ўзбекистонда хизмат
кўрсатган фан арбоби

СЕҲРЛИ ШАҲАР

Дунёнинг энг қадимий шаҳарларидан бўлиши Самарқанд ҳақида тарихчилар турли даврларда кўплаб китоблар ёзишган. Шаҳар ва Самарқанд номининг келиб чиқиши ҳақида тарихий асарларда турлича тахминлар айтилган. Уларнинг қайси бири афсона, қайси бири ҳақиқатга яқин бўлишдан катъий назар, уларнинг ҳаммаси ўтмиш тарихимиз ҳақида қимматли маълумот манбаидир.

Самарқанд тарихи ҳақида биринчилардан бўлиб Абу Саид Абдурахмон ибн Муҳаммад ал-Идрисий [405-1015] «Таварихи Самарқанд» асарини ёзади. Умуман Самарқанд шаҳри ҳақида ёзилиб, бизнинг давримизгача етган асарлар сирасига Абу Хафс Нажмиддин Умар ибн Муҳаммад ан-Насафий Самарқандийнинг «Ал-қанд фи тарихи Самарқанд» асари, Абу Фазл Муҳаммад бин Абу Жамил бин Абдумалик бин Ҳайдар ас-Самарқандийнинг «Қандияи Хурд», Абу Тоҳир ибни Абу Саид Самарқандийнинг «Самария» ва «Қандия» асарлари киради. Бу асарларда Самарқанд шаҳри ва унинг номининг келиб чиқиши ҳақида турлича фикрлар айтилган. Масалан, «Тарихи Табарий» асарининг муаллифи Табарий, «Ғиёс-ул-луғат»нинг муаллифи Муҳаммад Ғиёсуддин ва Абу Тоҳир ибни Абу Саид Самарқандий каби муаррихларнинг ёзишча, Самар — подшо-нинг номи бўлиб, қанд — эса туркчасига «шаҳар» деган маънони англатади [яъни «кент» каби]. Уларнинг фикрича, Яман подшо-сининг жияни бўлиши Самар шаҳарга подшо бўлган экан. Яна бир тарихчи Ибн Халикон ўзининг «Таворих» асарида, шаҳар «Самарқанд» эмас, «Самарганд» бўлган, яъни Самар номли подшо шаҳарни вайрон, хароб — ганд қилган, деб ёзади.

«Қандияи хурд» китобида эса янада бошқа бир фикр баён этилган. Унда ёзилишича: «Афлотун каби олим доғишмандларнинг айтишларича, Самарқанд бешинчи иқлимда бўлиб, Жайхун ва Сайхун оралигида жойлашган, у Шарқий подшоликка қарашли шаҳардур, Самарқанд шаҳрини Тўббо ибн ал-Мутабиниинг биродари — Шамар ибн Хорис қургандур. Шаҳар қуриб битилгач, уни қурган киши — Шамар номи билан аталган. Шамар исмига форча қат(шаҳар) сўзи қўшилиб, Шамарқат ва кейинчалик Самарқанд деб аталган».

Бизга маълумки, кўпгина бадий асарларда ҳам Самарқанд шаҳри билан боғлиқ воқеалар қайд этилган.

Масалан, афгон адаби Форуг Қобули [XVIII—XIX]нинг «Самар ва Қанд» достонининг мазмун қуйидагича: Самар исми бир қабила бошлиғи Малик Бовар деган подшо-нинг Қанд исми қизини севиб қолади. Лекин Қанднинг онаси қизининг Самарга турмушга чиқишига тўқсинлик қилади. Шундан сўнг Самар дашту биёбонларда Мажнун каби афғор бўлиб юрганида Искандар Зулқарнайнинг қўшнига дуч келиб қолади. Самарнинг дарду армониини эшитган Искандар унинг Қандга уйланишига ёрдам бермоқчи бўлади. Лекин Қандни қургандан сўнг унга ўзи ошиқ бўлиб қолиб, совчи юборади. Қанд бунга рози бўлмай ўз жонига қасд қилади. Қанднинг вафотини эшитган Самар ҳам севгилсининг қабри устига бориб ўзини-ўзи ўлдирди. Икки ёшнинг ҳаётига зомин бўлган Искандар Зулқарнайни қилиб қўйган ишидан кўп пушаймон бўлиб, уларнинг қабри устига мақбара қурдиради. Бу мақбара атрофига аҳоли кўчиб келиб, шаҳарга айланади ва Самарқанд деган шаҳар пайдо бўлади.

Умуман жуда кўплаб тарихий ва бадий асарларда шунга ўхшаш турли хил ривоятлар келтирилган. Бу ривоятларда ҳам маълум ҳақиқат бордир, асло буни инкор этишдан йироқмиз.

Лекин «Самар» сўзининг туб маъносини чуқур таҳлил қиладиган бўлсак, шаҳар номи бирор-бир шахс номини эмас, балки бошқа бир белги билан боғлиқлигини кўрамиз. «Самар» сўзи қадимги араб ва форс тилида бир неча маънони англатган. Кейинчалик алифбо пайдо бўлганида бу сўзларни бош харфи орқали ажратишган.

Масалан, 1. «Самар» (уч нуқтали

со ҳарфи билан ёзилса) мева ва мева-ли дарахт дегани;

2. Самар (син ҳарфи билан ёзилса) машхур танилган дегани;

3. «Самар» сўзи араб-форс тилида яна бир маънони англатади. Яъни, бирлиги самар, кўплиги Асмор — афсона, кечки афсона. Кўриниб турибдики, шаҳар номи уч маънода келаётир. 1. Мевазорли шаҳар. 2. Машхур шаҳар. 3. Афсонавий шаҳар. Маълум бўлаётирки, шаҳарнинг ўзи жуда қадимий бўлса-да, номи эса шаҳарчалик қадимги эмас. Чунки «Самар» сўзи Эрон орқали араблардан ўтганлигига шубҳа йўқ. Эразмиздан олдинги 6—4 асрларда Эронда ҳукмронлик қилган Ахмонийлар сулоласи даврида ҳам бу ҳақда сўз юритилган бўлиши мумкин. Худди ўша даврларда Самарқанд шаҳрини шу сулола ҳукмдорлари босиб олишган эди. Бундан шундай хулоса чиқариш мумкинки, араб алифбоси бизга VIII асрда кириб келган бўлса-да, «Самар» ундан анча олдин муомалада юритилган. Бу гапларимизнинг асослиги кўпгина тарихий ривоятларда ҳам далилланади. Масалан, «Қандияи хурд» асарида шу ҳадис келтирилади: Пайғамбар санобаларидан Онас ибн Маликнинг хизматкори Абу Синон ривоят қиладики: «Онаста Пайғамбар айтдилар: Жайхун дарёсининг нариги томонида бир шаҳристон борким, Самарқанд дерлар ва уни Худонинг ўзи қўллаган шаҳар дерлар. Онас сўради: «Нима сабабдан ул шаҳарни худо асрагай?»

— Сайиди икки олам (Пайғамбар) айтдилар: Малоикатул — муқаррабларнинг улуғи Ҳазрати Жаброил алайҳиссалом айтибдурларким: «Жайхун дарёсининг ортида бир шаҳар борким, яшил ўтлоқлар, мевали боғлар ва оқар сувларга сероб; ул шаҳарни Худонинг ўзи асрагай. Ул шаҳарда дарвозалар борким, ҳар қайсисини 5 минг фаришталар қўриқлагай; кечаю кундуз фаришталар Худодан ушбу шаҳарни ўз паноҳида асрашни илтижо қилишадил, яна Ҳазрати Жаброил айтдиларким: Самарқанд шаҳри ортида (атрофида) бир боғ борким, жаннат боғларидан бўлиб, Қатувон аталур. Шаҳар ичинда ширин, тоза ва мусаффо сувлар оқур»...

Бошқа яна бир ривоятда айтилишича: Сайиди икки олам (Пайғамбар) ҳикоя қиладиларким: «Бир кун Мадинадан чиқдим ва Хожа Хизрини учратдим. Мен сўрадимки: «Е ибн Аббос (Хизрининг лақабли) қайқдин келаётирсиз?» — Ул киши айтдилар: «Хуросондин келаётирман». Мен (Пайғамбар) сўрадим: «Мен бу дунёдин кетганидан сўнг, қайси юрда кўпроқ бўласиз?» Ҳазрати Хизр айтдилар: «Е Расулulloҳ! Ун тўрт йилдин сўнгра (Демак, бу сўзлар 618 йилда айтилган, К.К.) мен кўпроқ Мурсил — яъни Самарқанд деган шаҳарда бўламан ва у шаҳарни Худо ярлақандир. Бу шаҳарда Оллоҳнинг

пайғамбарларидан — Абул Ҳина деган пайғамбарнинг қабрлари бордир. (Шаҳримиздаги Дониёр пайғамбар қабрларидан ташқари иккинчи бир пайғамбарнинг қабрлари ҳам бор экан, К.К.). Бу шаҳарда жаннат дарвозаларидек бир дарвоза бордир». Сўнгра Ҳазрати Хизр бу шаҳарнинг шухратини шу даражада мактаб гапирдиларким, пайғамбарнинг бу шаҳарни кўргилари келиб қолди ва айтдилар: «Е Хизр, бу шаҳар — қандай оҳанграбо шаҳардурким, ўзига жалб қилур». Хизр айтдилар: «Тўғри айтурсиз». Сўнг Он Ҳазрат (Пайғамбар) бу шаҳарнинг дунё охиригача туришини ва ҳеч қандай ёмонликлар етмаслиги учун дуо қилдилар. Ва огоҳландирдиларким: «Агар ёвуз ва ғайридинлар бу шаҳар деворлари ичида пайдо бўлса, ёки кўпайиб кетса, Худо бу шаҳарни ўз қаҳрига олажагини айтдилар».

Сўнгра, «Саҳоба — Асом ибни Зайд ривоят қилибтурларким: Ҳазрати Рисолатпаноҳ (Пайғамбар) айтдилар: «Менин бу дунёдин кетганимдин сўнг Жайхун дарёси ортида бир шаҳар сабт этилур ва уни Самарқанд дерлар; Ул жуда (афсонавий даражада) бой шаҳар бўлур, Худо бу шаҳарни ярлақанган ва ҳархил офат ва қаҳатчиликлардан омон сақлагай. Ушбу шаҳарда жуда кўп олимлар, доғишмандлар туғилур ва пайдо бўлур ва бу ерда кўп улуг мазорлар бўлғай. Унинг дарвозалари жаннатнинг бир дарвозалари каби бўлур, қиёмат куну бу шаҳарда яшовчилар шаҳидлар қатори ўйғонурлар. Ҳар ким бу шаҳарда сидқидилдан бир бор: «Ло илоҳа иллоҳу Муҳаммад ар Расулulloҳ» деса, ул шак-шубҳасиз жаннатга борур (Агар буну Худо хоҳласа). Ва кимки бу шаҳарда вафот этса, ғазовотда шаҳид бўлганлар қаторида (яъни, шаҳиди Аъло) бўлур!»

Бу ривоятларни келтиришдан мақсад шулки, ҳатто Исрол динининг бошланғич даврларида ҳам, яъни қарийб бир ярим минг йил олдин ҳам Самарқанди энг буюк кишилар томонидан энг қадимий; афсонавий, богурогли ва машхур шаҳар деб тан олинисини кўрсатишдир.

Ваъзилар, бу бир ривоят-афсона холос, деб гумон қилишлари мумкин. Лекин мен ривоятларнинг воқеъийлигига шубҳа қилмайман. Зероки, ривоятлар жуда ҳам бўрттирилиб ёзилса-да, уларнинг аксарияти ҳақиқатдир. Ёъзи тарихчиларнинг шаҳарнинг биринчи номи Мароқандми ёки Самарқандми, деган мулоҳазаларига келганда, бизга маълумки, Самарқанд тарихида биринчи марта «Мароқанд» номи Искандар Зулқарнай даврида (эр. олдинги 329 йилда) тилга олинган. Қадимги юнон тарихчилари «Самарқанд» сўзининг олдинги бўғинини тушириб «Марқанд», кейинчалик эса «Мароқанд» деб бузиб айтишган. Масалан, эразмизнинг VII асри бошларида Самарқандга келган Хитой элчиси Вэй Цзе шаҳримизни «Кан» шаҳри деб қисқартириб, бузиб ёзишган ва ҳоказо.

Энди Самарқанд шаҳрининг ёшига келсак, тарихчи Насафий ўзининг «Китоб ал-қанд фи тарихи Самарқанд» китобида араб саркардаси Кутайба ибн Муслим 712 йилда Самарқандни босиб олганида, ўша вақтда шаҳарга камида 2500 йил тўлгани, деб ёзади. Агар шундай бўлса, ҳозир Самарқандга камида 3778 йил бўлиши керак. Ваҳоланки, «ЮНЕСКО»нинг тахминий ҳисоби бўйича шаҳар 2520 ёшга тўлган. Бу жуда хато фикр-дир. (1970 йилда Самарқанднинг 2500 йиллик ёшани нишонлаш вақтида, юбилей таш-

Бир отахон «Қўкон — Тошкент» автобусига чиқибди. Олдинги ўриндиққа ўрнашиб ўтирибди. Носдан отволиб ҳайдовчига уқтирибди:

— Улим, Анжирободда уйғотиб қўйсан!

Автобус йўлга тушибди. Йўл юрибди, йўл юрсаям мўл юрибди. Кечаси соат саккизларда йўлга чиққан экан, ўн бирларда Хўжанда етиб келибди. Ҳайдовчи: «Яхши келяписизларми?» деб орқасига қараса, ҳалиги ота саллани ойнакка тираб, пинакка кетиб ухлаб ётган экан. Ҳайдовчининг миясидан тутун чиқиб кетибди.

— Йўловчилар! — дебди у. — Мени кечирасизлар, ҳаёл билан ўтиб келавербман. Мана бу отахон, «уёғотиб қўй» дегандилар ўтиб кетибмиз...

— Энди ўғлим, аслида жуда чарчадик, — дебди йўловчилардан бири.

— Лекин отахонларни ҳурмат қиладиган, ҳалол замонга кайтапмиз. Бу отахон ҳойнаҳой бир зиёрат қилайин, деб саёхатга чиққан бўлса керак. Майли, ота озор топмасин, кечаси машина кутиб қийналмасин. Савоб бўлади, қайтариб олиб бориб ташласанг ҳам розимиз.

Ҳайдовчи йўловчилардан яна бир бор узр сўраб, автобусни орқага қайтарибди. Тунги соат бирларда автобус Анжирободга кириб келибди. Ҳайдовчи автобусни яна Тошкент томонга буриб қўйибди.

— Ота, ҳов, ота! — отахонни туртибди.

— Ҳа! — отахон кўзини очибди.

— Келдик.

— О-о! Анжирободга келдикми? Бумаша ойнангни очиб қўй. Ҳайдовчи ойнани очибди.

— Тфу! Тфу-ту! — деб отахон носини туфлаб туриб ҳайдовчига гап қотибди. — Ўғлим, мени яхши одатим бор. Носни Қўқонда чекам. Шу ерга келганда тупураман. Тошканингга ҳайдайвер!

* * *

Поездда саёхат қилиш қизиқ.

Ҳангомалар

(Машҳур кизикчи Муҳиддин Дарвишевнинг «Оламга саёхат» туркумидан)

Бизда саёхатданам саёхатчини кузатиш қизиқ.

Бир одам хотинини кузатгани вокзалга чиқибди. Хотини чиқиб вагонга ўрнашиб ўтириб олибди, эри ойнадан унга уқтиряпти:

— Хотин, узок юртларга саёхатга кетяпсан. Енингда анча мунча пул бор. Уни устига бегона жой, шўх йигитлар кўп, ўзингга эҳтиёт бўлгин.

— А?

— Хотин, ўзингга эҳтиёт бўл, шўх йигитлар кўп, бегона жой!

— А?

— Хотин, ўзингга эҳтиёт бўл, бегона жой!

— А?

Эрининг жаҳли чиқиб қўл силтади:

— Э, билганингни қил-э!

Хотин бош силтаб, кўнглидагини изҳор қилди:

— Тушундим, дадаси, тушундим.

* * *

Ҳангомаларнинг сарасини поездда эшитасиз, кўрасиз.

Тоживой билан Ҳоживой Тошкентдан поездга чиқишибди. Вагонда оёқ босиб бўлмасмиш. Тумонат одам, ўтиришнинг ҳам иложи йўқ.

Тоживойнинг шумлиги тутибди.

— Ҳоживой, менга кўзойнагинг билан портвельингни бериб тур, — дебди.

— Нима қиласан? — сўрабди Ҳоживой.

— Э, ишинг бўлмасин, кейин хурсанд бўласан. — Тоживой керакли ашёларни олиб танбурга чиқиб келибди. Дам ўтмай қора кўзойнакни тақиб, шляпани бос-

тириб кийиб, портфелни кучоқлаб, кўзлари олазарақ кириб келибди: — Чампа! Ҳов, Чампа! — деб одамлар орасига сукилиб кириб ниманидир қидира кетибди. — Чөмондингизни кўтариб туринг, ака. Чампа! Чампа дейман. Қаяқдасан?

Йўловчилар безовта бўлишибди. Юраги торроқ биттаси:

— Э, қанака одамсиз! — дебди жаҳл билан. — Нима йўқотдингиз ўзи? Одамлар нафас олгани ҳаво тополмай ётибди. «Чампа», дейсиз?

— Э, ака, — Тоживой кўзойнагини биров кўтариб жавоб қилибди, — ўзингизга эҳтиёт бўлиб кетаверинг. Мени битта Чампа деган захарли илоним бор эди, қочиб кетибди. Ўшани қақиряпман. Чампа! Ҳов, Чампа!

Одамлар гурр ҳаракатга келиб, вагондан чиқиб кетишибди.

Иккови хурсанд бўлиб, оёқларини узатишиб ўриндиққа чўзилишибди. Кечқурун ухлашмаган эканми, дам ўтмай хурракни бошлаб юборишибди. Эрталаб уйғонишса тўхтаб туришганимиш.

— Э, роса маза қилибмизди! — деб туришса проводник ўтиб қолибди. — Ака, Қўқонга келай дедикми? — сўрашибди ундан.

— Э, Қўқонда нима қиласан! — проводник зарда билан жавоб қилибди. — Битта бетовфиқнинг захарли илони қочиб кетган экан, вагонни узиб қўйишган. Тошкентда миз, окоси, Тошкентда!

* * *

Бир йигит ўн беш йил саёхат қилибди. Ўзиям Русиянинг одам топмас ўрмонларида «с.ёхат» қи-

либди. Ниҳоят уйига рухсат бўлибди. Вокзалга келиб ўзгарипларни кўриб ҳайрон қолибди: эски паровозлар ўрнида тепловозлар, ёғоч вокзаллар ўрнида баланд, замонавий бинолар, фонтанлар, майдонлар... Одамлариниям таниб бўлмас эмиш. Кийинлариям, афти-ангорлариям ўзгариб кетганмиш. Йигит ҳайрон. Поезд «чатоқ-чатоқ»лаб бораётганмиш, унга қўшилиб йигитнинг ҳаёллари ҳам узок-узокларга кетаётганмиш:

— Замон бунақа бўлиб кетибди, онаси ишқилиб мени кутиб юрибдимикан? Ҳозир қанақа бўлиб кетган экан! Мен олиб жўнатган рўмолни ўраб юрибдимикан? Қиз кўрдик деб ёзганди, у кимга ўхшаркан?

Пастки ўриндиқда бир профессор кампири, набираси билан келётган экан. Набиранинг бир саволи йигитни сергаклантирибди: — Бобожон, мен қандай пайдо бўлганман?

— Онанг туққан-да, ўғлим, — жавоб қилибди профессор.

— Қандай қилиб? Одам ўз ўзидан туғилаверадими? — бола яна хиралик қилибди.

Профессор кампирига маъноли боқибди.

— Ҳа, энди, соддароқ қилиб тушунтириб қўя қолинг, бу бари бир тубига етмагунча тинчимайди! — дебди кампири.

— Ҳм, ҳўш, — профессор чаккасини қашлабди, — сенга қандай тушунтирсам экан? Ҳм, аянг битта стаканда сув олиб, унга битта тупириб қўяди. Кейин даданг келиб битта тупуради. Шу билан стакадаги сувнинг оғзини беркиртишиб тўққиз ой сақлашди. Тўққиз ойдан кейин «инга!» деган овоз эшитилади. Кейин дарров йўрғаклашиб катта қилиб олишади.

Бу гапларни эшитиб ётган йигит иккинчи қаватдан «гуп» этиб ағанаб тушибди. Белини укалаб туриб дермиш:

— Ўртоқ профессор, ўзимизнинг эски одатлар йўқ бўлиб кетганими, а?

Саид АНВАР нашрга тайёради

килотчилари номига ҳар томондан хатлар-телеграммалар келиб, уларда — «Самарқанд ёшини қискартиришга қандай журъат этдингизлар», деб ёзишган эди). Вир томондан, диний китоб ва ривоятларга таяниб, илмий асослашни тарихчиларимиз ўзларига эп кўрмаган. Иккинчи томондан, масалан, Европадаги Афина ва Рим каби қадимий шаҳарларнинг тарихини ва ёшини асосан диний китоблардан аниқлашган. Менимча, «ЮНЕСКО» ташкилотига ҳам қадимий шаҳарлар фақатгина Европада бўлиши маъқул бўлган ва кулайлиқни уларга ўзимиз яратиб берганмиз. Энди бу санани қайтадан кўриб чиқиш вақти келди! Энди Самарқанд шаҳрига ҳукмронлик қилган сулолаларнинг хронологик тузилишини кўриб чиқайлик:

1. Эр.ав. 535—330 йилларда Форс Ахмонийлар сулоласи (Кир, Камбиз, Доро, Ксеркс, Артаксеркс, Аресес...)

2. Эр.ав. 329—323 йилларда Искандар Сулқарнай.

3. Эр.ав. 312—250 йилларда Салавкидлар (Селевк, Антиох...)

4. Эр.ав. 250 йилдан бошлаб Грек — Бактрия ва Парфия ҳукмдорлари (Диодот, Евтимид — Грек, Бактриядан; Фроат, Артабон, Митридат — Парфиядан).

5. Эрамининг 1—V асрларида Кушон подшолиги (Каджула, Кафиз, Канишка, Васишка, Хувишка, Валудева...).

6. V—VI асрларда (470 йиллардан бошлаб) Эфталитлар — Оқ Хуннлар (Готифар каби ҳукмдор-ихшидлар...).

7. VI—VII асрларда (552 йилдан бошлаб) Турк ҳоқонлари; (Бумин, Мухан, Синжиби — Силайи...)

8. VIII асрдан (712 йилдан бошлаб) саркара Кутайба Самарқандни босиб олиши билан, Араб халифалари қўл остида.

9. IX асрда махаллий Тохирийлар (Тохир, Талха, Абдулло, Муҳаммад...)

10. IX—X асрларда (892 йилдан бошлаб) Сомонийлар (Исмоил, Аҳмад, Наср, Нух, Абдулмалик, Мансур...)

11. X аср охири (999 йилдан бошлаб) ва XI асрда Қорахонийлар (Наср, Иброҳим, Арслонхон, Қилич Арслон — яғмоқарлук уруғидан).

12. XII асрда аввал Қорахитойлар, сўнгра XIII аср бошигача Хоразмшоҳлар;

13. XIII асрда (1220 йилдан бошлаб) Чингизхон Темучин ва унинг 2 ўғли Чига-той уруғи ҳукмдорлари.

14. XIV асрда (1370 йилдан бошлаб) Амир Темур Қўрагоний ва Темурийлар (Темур,

Жаҳонгир, Муҳаммад Султон, Шоҳрух, Улughбек, Абдулатиф, Абдулло, Абу Саид, Аҳмад, Маҳмуд, Войсунгор ва Бобур каби те-мурий мирволар).

15. 1500 йилдан бошлаб Муҳаммад Шайбонийхон ва шайбонийлар: (яъни, Чингизхоннинг ўғли Жўжининг 5-ўғли Шайбон уруғидан) Шайбонийхон, Кучкунчиҳон, Абу Саидхон, Убайдуллохон, Искандархон, Абдуллохон, Пирмуҳаммадхон қабилад (Дашти-қипчоқ, турк-мўғул уруғидан).

16. XVII асрда Вухородаги Аштархонийлар сулоласи (Имомқулихон, Абдулазияхон, Субхонқулихон, Убайдуллохон, Абдуфайхон, Абдулмўъминхон). Бу Даврда Шердор ва Тиллакорий мадрасаларини қурдирган Самарқанд ҳокими Ялангтўш Баҳодур Бухоро хонлигига деярли бўйсунмаган.

17. 1753 йилда Бухоро мангитлари сулоласи (Амир Дониёл, Амир Шоҳмурод, Амир Ҳайдар, Амир Насрулло, Амир Музаффар).

18. 1868 йил 2 майдан бошлаб Самарқанд шаҳри Чор Россияси томонидан босиб олиниб, Россия империяси ҳукми остида бўлиди.

Комилхон КАТТАЕВ, тадқиқотчи — тарихчи

Самарқанд шаҳри.

БИЗ ҚАЙСИ МАДАНИЙ МЕРОСДАН ВОЗ КЕЧАМИЗ?

Салоҳиддин МАМАЖОНОВ,
ЎзССР ФА мухбир аъзоси

Ҳеч нарса, шу жумладан адабиёт ва санъат ҳам заминсиз яшамайди ва камол топмайди: ворисийлик инсониятнинг асрий бадий тафаккури хазинаси билан йиққан тажрибалари, синондан ўтган қонун-қондалари билан барҳаётдир. Меросни менсимаслик, ундан узоқлашиш ёки уни оёқости қилиш бадий турғунликка, маънавий қашшоқликка олиб келади. 1917 йилги Октябрь ниқилобидан кейин адабиёт ва санъат партия чизган чизиқдан юришга мажбур бўлган ва мафкурарий қуролга айлантирилган йиллари (афсуски, бу давр 74 йил муддатни ўз ичига олади) минг йиллик меросимиз деярли ман этилди, инкор қилинди: баъзи даҳоларни синфий мезондан ёндашиб, вазир ёки подшоҳ бўлган деб, душман томонга ўтказиб ташланди: Навоийдан тортиб то Бобур, Ҳусайн Бойқароғача шу қисматга йўлиқди. Баъзиларини дин ва тасавуфнинг тарғиб этади, деб қатагон қилинди. Аҳмад Ясавий эндигина қайтадан уйимизга кириб келмоқда. Шарқ халқлари, жумладан ўзбек халқи маданияти тарихини исломнинг буюк инсонпарварлик, адолатпарварлик, ахлоқий поклик, юксак маънавий камолот учун кураш тарихидан мутлақо ажратиб бўлмайди. Ислом ва тасавуфнинг инсон концепцияси Навоий бадий асарларининг қон томирини ташкил этади, айни чоғда бу улуг даҳо худди шу масалаларга бағишлаб махсус илмий асарлар ҳам ёзди («Насим ул—мухаббат», «Тарихи анбиё ва ҳукамо»). Араб алифбосининг лотин, кўп ўтмай рус ҳарфи билан алмаштирилиши миллий жумхуриятлар ҳақ-ҳуқуқлари ваҳшийларча оёқ-ости қилинишининг ёрқин намунаси эди. Миллатни ўз маданий меросидан маҳрум этиш унинг илдиизига болта уриш билан тенг эди. Юртимизда араблар ҳукмронлик қилган пайтда араб тилида яратилган илмий ва бадий асарларни арабларники, форс тили давлат тили бўлган вақтлардаги форсча ёзилган асарларни ҳам ўзганики дейиш тенденцияси ҳам миллатларни камситувчилар манфаати учун хизмат қилар эди. Афсуски, араб ва форс тилидаги меросимизга этиборсизлик билан қараш олимларимиз орасида ҳозир ҳам давом этади (бу ерда мактаб, айниқса олий ўқув юрталарида ялбабларимизга араб ва форс тилини ўргатмаслик сабаби ҳам бор, албатта). Ҳатто Навоийнинг форсий меросини айкиндагина ўрганишга киришдик. Шарқшунос олим Исмаилов Абдуллаев Абу Мансур Ас-Саолибийнинг «Ятимат ад-даҳр фи маҳосин аҳл ал-аср» («Аср аҳлининг фозиллари ҳақида замонасининг дурдонаси») китобини ўзбекчага таржима қилиб нашр этганига ўн беш йил бўлди (1976 й.). Бироқ шу вақтгача бу асардан на ўрта мактаб ва на олий ўқув юрти дарсликларидан фойдаланилади. Ваҳоланки, унда араб тилида ижод этган 124 ўзбек шоири, ёзувчиси ва улар мероси ҳақида сўз кетади. Бир-иккита мисол келтирайлик. Абу Мансур Ал-Тоҳирий:

Ота-онамдан жудо бўлганим туйфайди
қўза ёши тўқаман, кимки бу икисидан
айрилиб яшай олса, унинг учун [бошқа]
мусибатлар арзимаган нарса.

Жонимнинг ҳам [чиқиб] кетишига ишониб,
уни тинчлантирайман, [лекин]
илдизи қурган шохи қандай қилиб
қолиши мумкин?

Ёки Ҳусайн ибн Али Ал-Марваррузийдан
мисол:

Иккита нарса [бо], улардан [қутилишга]
энг риёзатли киши ҳам ожизлик қилади:
[бу] хотинлар раъйи ва болалар
буйруғи. Хотинларга келсак, уларнинг
майли ҳавасда, болалар эса жиловсиз
чопада.

Абу Аҳмад Ал-Ямомий Ал-Бўшанжий
машхур шоир бўлган ва девон ҳам тузган
экан. Ундан бир мисол:

Ҳар қандай қийинчилик билан кураш-
дим ва уни енгиб қикдим, аммо фақир-
лик мен билан курашиб, ғолиб чикди.

Яна: Абу-Л-Фатх Али ибн Муҳаммад Ал-
Котиб Ал-Вустийдан мисол:

Худо ҳақки, биз телба бир замонда
[яшашмиз], у оғзининг косасидан бахт-
сизликларни юзга отади.

У қандай бўлса, сен ҳам шундай бўл,
(шунда) сенга илтифот қилади, чунки
телба телбанинг эгизагидир.

Ал-Вустийнинг насрий асарлари эса гўзал
ва доно ҳикматлардан иборат:

Фикр-ақлнинг йўл кўрсатувчиси.
Шармандаликнинг энг ёмони ақлсиз-
ликдир.

Юракнинг торлиги қадр-қимматнинг кич-
иклигидан.

Бахиллик сиёсатнинг куртидир.
Нодоннинг йиртганин ямаб бўлмайди.

Низо солиш адоват қақмоқтошдир.
Мазкур китобда хоразмлик фозиллардан

Абу Бакр ибн Ал-Аббос Ал-Хоразмий
ни: «Замонасининг энг доноси, адаб денгизи,
наср ва назмининг туги, фазл ва идрок олами-
ни», деб таърифлайди Ас-Саолибий. Ми-
сол:

Ҳазаб ҳурматини унутди, яхшиликларни
қўйиб юборади ва бегуноҳлар учун жи-
ноятларни вужудга келтиради. Қалба-
ки макташ ҳақоратлашдир, пойдевор-
сиз қурилган бино қулайди. Инсон эҳ-
сон билан, эҳсон султон билан, сул-
тон замини билан, замон имконияти би-
лан, имконият эса маконнинг белгилаб
берилиши билан.

Дунё — совчис кўп келин, подшоҳ-
лик — харидорга сероб бир мол.

Бундай мисолларнинг ўзбек кўрсатиб ту-
рибдики, бу ҳаётий, дидактик ва фалсафий
мушоҳадаларга бой ижод намуналари Х—
ХI аср ўзбек адабиётини ва ўша давр руҳия-
тини намоиш қилишда катта ёрдам беради.
Борди-ю озарбойжон халқи Низомий Ганжа-
вийнинг форсча ёзган деб бир чеккага ташлаб
қўйганда қанчалик маънавий қашшоқ бўлиб
қолар эди!

Сталинча ваҳший тузум халқимизни ас-
рий меросимиздангина эмас, балки айни
чоғда ХХ аср бошларида яратилган инсон-
парвар ва адолатпарвар адабиётимиздан

ҳам — Ҷўлпон, Фитрат, Абдулла Қодирий-
лардан ҳам маҳрум этди. Бу қўтарилиш,
уйғониш даврига қираётган адабиётимиз
юрагига отилган ўқ эди. Булардан кейин,
тўғрироғи, 30-йилларнинг ўрталарига келиб
адабиётимизда мослашиш, уйдирмачилик,
сохталик, юзакчилик, ҳаётни, воқеликни
бўйаб кўрсатиш бошланди. Илм аҳли олдида
Бехбудий, Абдулла Авлоний, Абдулла Қо-
дирий, Ҳамза, Фитрат, Ҷўлпонлар номи би-
лан борланган ХХ аср янги ўзбек адабиёти-
нинг туғилиши ва камолотини чуқур ўр-
ғаниш, мазкур ёзувчиларнинг адабиётимиз та-
рихи ва маънавиятимиз ривожига тутган
ўрнини, ўйнаган ролини ҳаққоний кўрсатиш
вазифаси турибди. Буларнинг ўзига хос
усули, ўзига хос овози бор. Шундай вақтлар
бўлдики, фақат Ҳамзанинг ўзинига янги
адабиётнинг асосчиси, сардори деб олинди,
ҳатто А. Қодирийлар оқлангандан кейин
ҳам орадан йигирма-йигирма беш йиллар
ўтиб бу бир томонламаликдан қайтилмади.
Қайта қуриш даврига — А. Қодирий, Ҷўл-
пон, Фитратлар ижодини ўрганишга ва асар-
ларини нашр этишга астойдилроқ кири-
шётган пайтга келганда Ҳамзадан воз ке-
чиш ҳаракати сезилиб қолди. Бунда бошқа
бир асос ҳам бор: шу вақтгача Ҳамза мероси
бор бўйича халққа етказилмаган эди. Унинг
Қўқон мухториятини қўтлаб ёзган шеъри,
жадидчиликни ва умуман ўша даврнинг
илгор ҳаракатларини қўллаб-қувватловчи
шеърлари, диний руҳдаги ғазаллари ва
дарсликларидagi диний боблари, қисқаси,
Ҳамзанинг ўз даврининг фарзанди эканли-
гини намоиш қилувчи асарлари тўла нашр
этилмади. Қачонки Ҳамзанинг беш жилдди
«Тўла асарлар тўплами» босилиб чиқмагун-
ча шу ҳол давом этди. Шоирнинг мероси
тўлалигича халққа ҳавола қилинганч, унга
бўлган қизиқиш ва ҳурмат-эҳтиром янада
кучайди, унинг миллатни ўйғонишга қақ-
рувчи шеърларини ёшлар қўшиқ қилиб
айтишга ўттиди. Ҳамзанинг 1917 йилгача
ёзган шеърлари ва «Заҳарли ҳаёт ёҳуд
ишқ қўрбонлари», «Бурунги қозилар ёки
Майсаранинг иши», «Паранжи силаридадан
бир лавҳа ёки яллагилар иши» каби драма,
комедиялари, кўп қиррали ижтимоий фа-
оляти унинг чин миллатпарвар ва халқ-
парвар шахс эканлигини тўла тасдиқлайди.

Фитрат миллатпарвар руҳдаги шеърлар ва
ўткир драматик асарлар ёзди, аммо унинг
миллий маданиятимизга қўшган буюк ҳис-
са илм бобида бўлди. Маданий мерос инкор
қилиб турилган оғир бир пайтда ўзбек ада-
биёти тарихини чуқур таҳлил қилувчи ил-
мий теран асарлар, қўлланмалар, дарслик-
лар яратди. Ҳатто Ясавийдан ижобий маъ-
рифий-эстетик қадриятлар қидирди, топди:
«Турк дунёсида ўтган шоирлар, адиблар,
сўфийлар орасида Ясавий қадар ўз таъсири-
ни кенгайтирган бир кишини учратиб бўл-
майди», деб ёзди. Фитрат тасавуфнинг ке-
либ чиқишини араб истилосига ва зулмга
қарши халқ «эзилишидан туғилган умумий
норозиликдир», яъни «тасавуф маслағи
мустанлакачиларнинг маҳкумларга қилган
адолатсизликларидан ҳам бу адолатсизлик-
нинг диний таассубга, динга таянгидан

Ўзбекистон халқ ёзувчиси Иброҳим РАҲИМ.

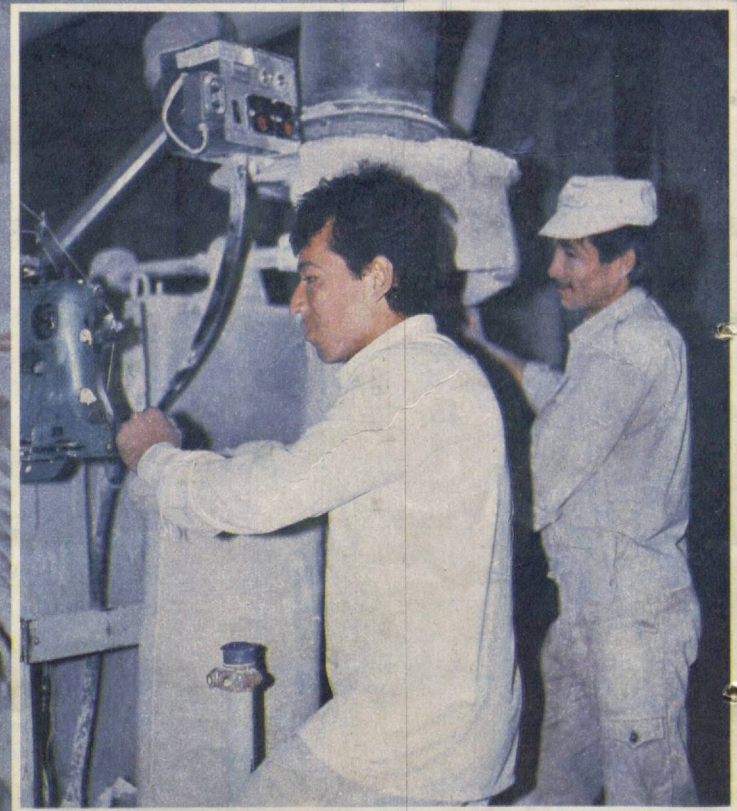

Ўзбекистон Фанлар академияси мухбир аъзоси, танқидчи
Салоҳиддин МАМАЖОНОВ

АМАЛДАГИ ТАДБИРКОРЛИК

Аҳолини нон ва нон маҳсулотларига бўлган талабини қондириш борасида жумҳуриятимизда амалга оширилаётган тadbирлардан бири Дўстлик туманида Дон маҳсулотлари корхонасининг фойдаланишга топширилгани бўлди. Мазкур корхонада кунига 180 тонна ун ишлаб чиқарилади. Корхона директори вазифасини бажарувчи бош муҳандис Мурод Ғозиевнинг таъкидлашича, ишлаб чиқариш дастгоҳларининг барчаси чет мамлакатларидаги номдор корхоналардан сотиб олинган бўлиб, бенуксон фойдаланиш имкониятига эга.

Суратларда: Корхона етакчиси Мурод Ғозиев ва навбатчи бошлиқ Актам Жуманазаров бошқарув ускуналарини назорат қилиш-моқда; Ун қоплаш бўлими ишчилари Бўйли Жўраев, Ғайбулла Ҳасанов иш устида; тегирмончи Ақром Исмоилов.

ҲАМКОРЛАРИМИЗ

Самарқанд туманидаги таъмирлаш ишлаб чиқариш корхонасида вилоят бўйича хўжаликларга техник хизмат кўрсатишнинг намунали иш услуби йўлга қўйилган. Бу даргоҳда сут соғиш ускуналаридан тортиб тракторларнинг барча тур жихозлари сифатли таъмирланади.

— Бундан ташқари, — дейди корхона директори Саидмурод Ҳошимов, — ихтиёримидаги махсус автохўжалигимиз Самарқанд туманидаги хўжаликларда етиштирилган деҳқончилик маҳсулотларини белгиланган манзилга шартнома асосида мамлакатнинг исталган бурчагига етказиб бериш имкониятига ҳам эга. Бу билан биз меҳнат жамоамизнинг иқтисодий жиҳатдан фаровонлигини ҳам таъминлашга эришяпмиз.

Суратларда: Корхона директори С. Ҳошимов, пайвандчи Р. Сайфуллин, устакхона мудир Т. Мамаюсов, уста Ш. Сайфуллин, чилангар Р. Бегматов; техника хавфсизлиги бўлими муҳандиси (қуйидаги сурат) Қаҳҳор Абдурафиқов навбатдаги машғулот пайтида.

Суратлар муаллифи
Р. Нуриноев

**Ўзбекистон халқ рассоми
Баҳодир Жалолов
иждодидан намуналар**

**«Янги ва абадий Ҳиндистон» туркумидан Индира
ГАНДИ (асардан лавҳа)**

чиққан «аксий таъсир» дир», деди. Фитрат бадиймиллатчи олим эди. Шарқ халқлари маданиятини, ундаги адабий қадриятларни яхлит идрок этадиган сиймо эди. Бедил, Умар Хайём, Фирдавсийлар меросини умуминсоният мулки тарзида талқин қилди. Хуллас, Фитратнинг илмий мероси чуқур ўрганилиши ва халққа етказилиши керак. Бизнинг адабиётшунослигимиз олдида алоҳида олинган ёзувчилар ижоди мисолида Октябрь инқилоби адабиёт ва санъатимиз ривожига ижобий таъсир қилгани ёки аксинчами, деган саволга аниқ, илмий жавоб бериши керак. Чунки шу вақтгача эришган бадий йўтқларни фақат шу 1917 йилги инқилобга боғлаб, ўтмиш меросини, ундаги ўлмас, боқий аъёнларни жуда кичрайтириб, заифлаштириб кўрсатиб келдик. Ҳозирги пайтга келиб Октябрь инқилоби адабиёт ва санъат ривожига ғов бўлди, деган фикр бутуниттифоқ илмида тез-тез такрорланмоқда.

Аслида бутун иллат инқилобда эмас, балки ундан кейинги партия ва давлатнинг маданият соҳасидаги сиёсатида кўринди. Агар диққат қилсак, 20-йилларнинг ўрталаригача, инқилобнинг эркин шабадалари эсиб, рухий эркин бўлган ижодкорлар кўтаринки рух билан ижод этдилар ва бадий юксак ҳаққоний асарлар яратдилар. А. Қодирий романларини, Чўлпон шеърларини эслайлик. Ҳамза шеър ва курул билан инқилоб ҳимоясига берилди. Унинг ижоди мисолида, Фитрат ва бошқалар тажрибаси туйғайди бу даврда ўзбек адабиётида драматургия тантана қилди, театр санъати қарор топди. «Ўтган кунлар» ўзбек адабиётида янги жанрнинг — романчиликнинг туғилганлигини жаҳонга маълум қилди. Чўлпон шеърятини халқ тили ва дилининг, халқ юрагининг таржимонига айлантирди. [Бундай мисолни кўплаб келтириш мумкин]. Булар адабиётда олдинга силжишми, янгиликми? Албатта, шундай. Еки шу йиллари театр санъатининг кенг миқёсда тараққий топиши муносабати билан жаҳон адабиётидан ўнлаб шоҳ асарлар — пьесалар ўзбек тилига таржима қилинди ва саҳналаштирилди. Битта Чўлпоннинг ўзи ўнлаб ўлмас пьесаларни ўзбек халқи мулкига айлантирди. Бу нарса шу таржимонлар маҳоратини, бадий тафаккур имкониятини ҳам, айни чоғда адабиётимизнинг жанрини, бадий тасвирлаш ҳамда ифода воситаларини ҳам кенгайтирди.

Ҳозирги замон адабиётимизнинг биринчи авлоди (Ҳамза, А. Қодирий, Фитрат, Чўлпон) инқилобни қандай катта умид билан кутиб олган бўлса, бу умидлари пуч оканлиги маълум бўла бошлагач (гражданлар уруши давридаги адолатсизликлар, қиргинлар, қулоқ қилиш ниқобидаги миллий кучларни узоққа бадарга қилиш, халқнинг мол-мулкни, бойлигини зўрлаб тортиб олиш, руҳонийлар ва масжид, мадрасаларни оёқ-ости қилиш, сўнгра зўрлаб қолхозлаштириш ва ҳ. з.), шуларнинг ўзи биринчи бўлиб норозилик билдирдилар: умидсизлик руҳидаги шеърлар, йирик бадий асарлардан зўравонлиқни, босқинчиликни, миллий зулмни, ҳуқуқсизликни кескин қораловчи ва ҳақиқий озоодликка, чин мустақилликка чорловчи асарларгача ёзилар [Чўлпоннинг «Бузилган ўлкага» асарини эслайлик]. Партия ва ҳукумат энди ана шу «кўзи очилган» миллий зиёлиларга қарши курашни бошлади. Бунда турли йўл ва усуллардан фойдаланди. Шулардан бири адабиётга кириб келган ёш ёзувчиларни уларга — кексаларга қарама-қарши қўйиш, гижгижлашдан иборат бўлди. Адабиётда миллатчилар мавзуси шу пайтда туғилди. Боту, Ғайратий, Уйғун, Ҳ. Олимжон ижодида Чўлпонни танқид қилувчи шеърый асарлар пайдо бўлди, Чўлпон ва Фитрат, А. Қодирийларни қораловчи илмий-танқидий мақолалар ёзишда ҳам шу ёш авлод вакиллари жонбозлик кўрсатдилар. А. Қаҳҳор «Миллатчилар» ҳикояси ва «Сароб» романи билан миллатчиликка қарши кураш адабиётининг етакчисига айланди. А. Қаҳҳорнинг ўзи 1960 йилда бундай дея ёган эди: «Буюк бурилиш йили бошланди. Шаҳарда непман,

қилшоқда муштумзўр жон талвасасига тушди. Тақдир мени шу душман синф вакиллари бўлган эски ва «янги» зиёлилар, ўзини миллат ҳомийси, миллатчи деб атаган бир гуруҳ ватан хоинлари билан учраштирди. Булар билан учрашиш менинг учун, бир жиҳатдан, оғир кўргулик бўлса, иккинчи жиҳатдан, катта мактаб бўлди. Мен бу мактабда социализм душманларининг башарасини кўрдим, буржуа миллатчилигининг синфий моҳиятини яна ҳам чуқурроқ ангадим. Қўлимга янги қалам олганимда, дин ва дин аҳлларига қарши болалигимдан бери кўксимда йиғилиб ётган аламини тўкишга қанчалик шовшилдим. Мен адабиёт кураш қанчал бўлишига ҳеч қачон бунчалик зарурат ҳис қилмаган эдим. Чўлпоннинг кўп шеърлари ёшларнинг бағрига отилган заҳарли ўқ бўлганини ҳам ўшанда англаганман.

Мана шунинг натижаси бўлиб «Сароб» романи майдонга келди».

Гарчанд кейинча А. Қаҳҳор Чўлпонга берган баҳосини ўзгартирган бўлса-да, «Сароб» га нисбатан аввалги қарашини ўзгартирмаган. Архив ҳужжатлари А. Қаҳҳорнинг Элбек ва бошқа қатор ёзувчиларнинг нотўғри айбланиши ҳамда қамалишида иштирок этганини, ДХҚнинг одами сифатида хийла номақбул ишлар қилганини тасдиқлайди ва бу борада ойнома, рўзномаларда қайта-қайта айтилди. Бу — улкан сўз санъаткори бўлмиш А. Қаҳҳорнинг фожиаси эди. Эҳтимол, ёзувчи совет ҳокимиятини мустақкамлаш учун курашмоқдаман, деб ўйлаган ва ишонгандир. Ундай десак 50-йилларда ҳам совет даврида вояга етган ёзувчилар ижоди ва фаолиятдан миллатчиликни қидиришга уни ким мажбур қилди экан? Сталинча сиёсатнинг яна бир мараз томони шундаки, у зўр истеъодларни ўзининг айёқчисига айлантирди ва ўз қўлимиз билан ўзимизни тузоққа илинтирди, одамларни бир-биридан

узоқлаштирди, бир-бирига ҳадиксираб қарашга олиб келди.

Шуларни ўйлаганда файласуф Николай Бердяевнинг қуйидаги фикрлари ҳаққоний-дек туюлади:

«Социализмга мен қандайдир махсус иқтисодий маънода эмас, балки бир бутун ҳодиса сифатида, руҳ ҳодисаси сифатида қарайман. Шундай яхлит социализмнинг барча асослари Ренессанс асосларига бутунлай қарама-қаршидир. Ренессанс моҳияти шундан иборатки, унда инсон ижодининг мўл-кўллиги намоён бўлади, социализм шундай ҳодисаки, у мўл-кўллик асосида эмас, балки камчиликлар ва ночорликлар замининда ўзини намоён қилади. Унда инсоннинг ижодий кучларини ечиб, бўшатиб зобориш эмас, аксинча, жиловлаб қўйиш, зўравон марказга тобе қилиш юз беради. Эркинликка чиқарилган инсон социализмда мажбуран бирлаштирилган ва мажбуран тартибга солинган ҳаётга қайтадан михлаб қўйилади. Социализм, моҳиятига кўра, индивидуализм шиорига зид ҳодисадир. Менинг назаримда, социализм асосида одамларни, кишилик жамиятини, инсон жамоасини, индивидуализм ифодаловчи якка инсонни бутунлай парчалаб ташлаш ётади» (Николай Бердяев. Смысл истории. М., 1990, с. 132).

Социализмнинг инсон эркини бўғувчи жиҳатларидан бири динга, диний эътиқоди бор одамларга бўлган салбий муносабатиди ҳам намоён бўлди. Динни давлатдан ва мактабдан ажратиш хусусидаги қарорлар амалда руҳонийларга, маҷит ва мадраса каби қадриятларга қарши курашга айланиб кетди. Инқилобдан кейинги ўзбек адабиётида жаҳолатга қарши кураш масаласига айрича аҳамият берилди. Ҳамза, Фитрат, А. Қодирий, кейинча Ғ. Ғулום ижодида динни қуруқ қилиб олиб, халқни жаҳолатга тортишга

Халқ амалий санъатининг умрини узайтираётган моҳир темирчи уста Абдурахмон ота ва ўғли Алақул Турдиевлар.
Сураткаш И. Хўжаев (ЎзТАГ)

уринган реакцияон кучлар фаш этилади. Бирок кейинчалик бу кураш умуман динга ва диний этикоди бор одамларга қарши курашга айланиб кетди. Қалтафаш ва сохта инқилобчилар томонидан қилинган аҳмоқона ишлар ҳам руҳонийларга нисбат берилиб, улар ҳақорат ва қувғин қилинди: гўё совет тузуми, колхоз хотинларни умумлаштирар, ҳамма бир кўрпада ётар эмиш ва бу галини руҳонийлар тарқатган эмиш. Саратос шаҳарида анархистларнинг Эркин ассоциацияси Крошштадт ишчи-деҳқон ва солдат депутатлари Кенгаши хотин-қизларни эркакларнинг шахсий мулклигидан озод қилиш тўғрисидаги қарорига суяниб 19 параграфдан иборат декрет чиқаради. Декретда қонуний никоҳ гўё буржуазияга хос нарсаси эмиш, буржуазия гўзал аёлларни шахсий мулкига айлантириб олган эмиш. Шунинг учун декретнинг биринчи ва иккинчи параграфларида 1918 йил 1 майдан бошлаб 17 ёшдан 32 ёшгача бўлган аёлларга «шахсий этик бекор қилинади» ва улар «халқ мулки деб эълон этилади», тўртинчи параграфда эса «аввалги эрлари ўз хотинларидан навбатдан ташқари фойдаланиш ҳуқуқига эга», еттинчи параграфда — «ҳар бир эркак бир аёлдан ҳафтада уч бор уч соат давомида фойдаланиш ҳуқуқига эга» дейилади [«Родина», 1990, 11, с. 70]. Болшевикларнинг ваҳшийликларини текширувчи 18-номери далолат [1919 йил] Екатеринбург шаҳарида кўчалардаги ёгочларга 16 ёшдан 25 ёшгача бўлган қизлар социаллаштирилади — халқ мулкига айлантирилади, деган декретлар ёпиштириб қўйилганлиги айтилади. Шунга биноан болшевиклар 60 нафар чиройли қизларни тутиб келишиб зўрлаганлар, 5-синф ўқувчиси бўлмиш бир қизни 12 кун бир гуруҳ қизил аскарлар зўрлаб, сўнгра даракта қўйиб ёндирганлар, ёнаётган қизни отиб ўлдиришган [«Родина», 1990, 10, с. 43]. Дарвоқе, бизнинг бадий асарларимизда болшевиклар фақат одил, пок, ҳақиқатгўй, халқпарвар қилиб кўрсатилиб келинган [Яшиннинг «Икки коммунист» драмасида масалага одилроқ ёндашишга уринилган]. Юрий Фельштинский [АҚШ] «Роя йўлида ақлдан озиш» мақоласида болшевикларнинг 1918—1919 йилларда қилган ваҳшийликларини, жиний ишларини кўрсатувчи элликдан ортиқ тергов ҳужжатларидан ўнга яқинини эълон қилади. Иккинчи номерли иш (дело) да ёзилишича, болшевиклар Елизавет станциясида офицерларни, тинч аҳолини шундай қирғин қиладики, «ўлганлар жасади даҳшатли ҳолатда қоннинг ҳар-ер ҳар-ерида ётарди: бир офицер қотиб қолган қўлида заиб ташланган бир оғирини ушлаганча ётарди, бошқасининг икки қўзи ўйиб олинган, бир қанчасининг боши кесиб ташланган ва бетлари тилинган, яна бир қанчасининг кўкрак ва юзлари милтиқ найзаси билан ўйиб ташланган эди ва ҳ. з.» [41-бет]. Владимирская станцияси яқинидаги Армавир шаҳарида 500 чоқок армани қилич, найза билан ўлдирилади, тинч аҳолидан 1342 киши осилиди, 49000 хўжалик талон-тароҳ қилинади. [43—44-ҳужжат, 46-бет]. «Юность» журнали 1990 йил 1-сониди Халқ Кўмиссарлари Кенгашининг раиси Отабевнинг Туркистон Марказий Ижроия Кўмитасининг IV пленумидаги маърузаси стенограммасини эълон қилди [Юрий Папоров мақоласи ичида]. Унда қизил аскарларнинг, болшевикларнинг юзлаб қишлоқларни ер билан яқсон қилгани, одамларни, қарию болаларни шафқатсизларча қиргани, мачитлар, мадрасалар ва руҳонийлар оёқости қилинганлигини далиллар билан айтиб, халқ «болшевикларнинг таловчилиги ва босқинчилигига, дин, худони тан олмаслиги ва уларга қарши курашганлигига ишонини» ва булар босмачилар эмас, балки «халқ кўзгрончиларидир», дейилади. Бизнинг бадий асарларимизда мана шу халқнинг адолат йўлидаги кураши босмачилик сифатида қоралиниб келинди. Сўнгра ўша граждандар уруши даврида мана шу халқ кўзгронларига қарши курашнинг бошида турганларни [Ворошилов, Фрунзе, Куйбишев

дан тортиб] ва Туркистон раҳбариятидаги Москвадан келган шахсларни қўлларга кўтариб мақтаб келинди. Мисол: ленинчи раҳбарлардан бўлмиш Г. И. Бокий 1919—1920 йилларда Туркистонда Турккомиссия аъзоси, Туркистон fronti махсус бўлимининг бошлиғи бўлиб ишлаган. Машҳур чекист Г. Агабековнинг «ГПУ. Чекистнинг хотири» да шу Бокий тўғрисида шундай сўзлар бор:

«Бокий 1919—1920 йилларда Туркистонини очикдан-очик террор қилди. У ҳақда ҳатто ҳазир — ўн йилдан кейин ҳам Ташкентда у хом гўшт ер эди ва одамнинг иссиқ қонини ичар эди, деган ривоят юради», деб ёзади [«Собеседник», 1989, 34-сон]. Мана бу ҳужжатлар 1917 йил Октябрь инқилоби, граждандар уруши, миллатчилик, колхозлаштириш воқеаларига бағишланган бадий асарларимизга янгидан ҳаққоний баҳо бериш ва халқимизнинг бу воқеалар билан боғлиқ тарихини ҳаққоний ёритувчи янги романлар, пьесалар ёзиш зарурлигини кўрсатади.

Ҳукуматнинг расмий ҳужжатларида, вақтلى матбуотдаги мақолаларда ва назарий ишларда ижод эркинлиги ҳусусида ёзилиб, фақат бизнинг мамлакатдагина ёзувчи ва санъаткорлар эркин ижод қилади, деб айtilди, амалда эса ижодкорларни партиянинг чизган чизигидан заррача ҳам четга чиқишига йўл қўйилмади. Ҳақиқатини ёзишга уринганлар тазйиқ қилинди, ишдан ҳайдалди, қамокқа олинди ва отиб ташланди. Натижада ҳаётни бузиб кўрсатувчи асарлар ёзиш одатий ишга айланди ва бундай асарлар муаллифлари рағбатлангилди. Ёзувчилар жон сақлаш ва тирикчилик деб партияни қўйлашга, Ленинни мақташга, рус халқини улуглашга зўр бердилар. Партия ташкилоти, коммунист образини кўрсатмаган асарлар қаттиқ танқид остига олинди. Романларда албатта, райком ёки обком қотиби маслаҳатчи, доно раҳбар сифатида иш-тироқ этди, хўжалик раиси, унинг атрофидагилар асарнинг марказини ташкил қилди, оддий меҳнаткаш халқ, унинг дарди, руҳияти, орзу-армони бир чеккада қолиб кетди. Шериятда эса мадҳиябозлик, сохталик, ҳайбаракалачилик, яшасинчилик, юзакчилик авж олди. Адабиётда борган сари миллий жозиба йўқола борди: мавзу-материалдан тортиб, кўтарилган масала, миллий характерга назар солинса, сийқа, икки томчи сувдек ўхшаш тисмол, ўхшаш масалалар, ўхшаш сюжетлар, конфликтлар, миллати номаълум қаҳрамонлар кўплаб яратилди. Қайта қуриш даври адабиёт юзини ҳақиқат томон бурди, ёзувчилар ҳақиқий ижод эркинлигидан баҳраманд бўлиб, ҳақиқатни бемалол айта бошладилар. Аммо шу нарсани унутмаслик керакики, қатта талантлар гарчанд ижодлари бўғилган бўлса-да, ҳақиқатни айтиш йўлини топдилар, халқ дардини ифодалашга уриндилар. А. Қажор энг яхши ҳикояларини ўтмиш ҳаётидан олди ва улар остига ёзиб қўйилган «Ўтмишдан» деган изоҳ қандайдир никоҳ эди, аслида бу асарлар замонага ишора эди. Унинг сатирик комедиялари эса давримиз ҳақидаги шафқатсиз ҳақиқатни айтувчи асарлар эди. «Ўтмишдан эртақлар» асари-чи! Фафур Фуломнинг «Шум бола», «Едор» повестлари инсон эрки ва одамийлигини улуглашга бағишланди, унинг Улуг Ватан уруши йилларидаги шох асарлари лирикамиз ютуғи эди. Миртемир инсон фожиасини таҳлил этувчи шеърлари ва «Сурат» поэмаси билан шеърятимизда алоҳида ўрин эгаллади. Зулфия урушининг инсон бошига солган оғир қулфатини ва инсон иродасини, аёл матонатини ҳаққоний акс эттирувчи ўлмас асарлари билан халқ қалбидан ўрин олди. М. Шайхондиннинг бита «Мирзо Улугбек» фожиаси адабиётимизда бадий кашфиётдир. Х. Олимжон шеърятда сиёсатдонлик ҳукмонлиқ қилган бир пайтда севги лирикасини оёққа қўйди, «Ойгул билан Вахтиёр», «Семур» дostonлари билан халқ ижодида илҳомланишнинг гўзал намунасини кўрсатди, «Зайнаб ва Омон» поэмасининг асил моҳияти ҳам

инсон эркини қўйлашдир (Зайнаб ва Омон говларни енгиб бир-бирига етишадилар). Ойбекнинг бита «Навоий» романи ўзбек адабиёти шухратини мамлакат ташқарисига ёйди. Умуман тарихий роман бобида ўзбек адабиёти халқроқ доирага чиқа олди. О. Ёкубовнинг «Ўлугбек ҳазинаси», П. Қодировнинг «Юлдузли туналар» романилар, Мирмуҳсиннинг «Меъмор» романи адабиётимиздаги ютуқлардир. Ёзувчилар тарихий мавзу талқинида ўзларини руҳий эркин ҳис этдилар, ўтмиш материалида замонасидаги дард-ташвишларга ўз муносабатларини изҳор қила билдилар, ҳар хил назоратларга чап бериб, инсон эрки ва бахт-саодатини химоя этдилар. Ҳамзанинг «Майсаранинг иши» комедиясидан кейин А. Қажор комедиялари қардошлар саҳнасига чиққан эди, сўнгра С. Аҳмадининг «Келинлар кўзгони» адабиётимизга қатта шухрат олиб келди. Шухратнинг «Олтин зангламас», М. Исмоилийнинг «Фаргона тоғ отгучи» романларининг ҳам ўзига жозибаси бор. Э. Воҳидов, Х. Тўхтабоев, А. Орипов, Ш. Холмиразовлар номи билан бошланган ўзбек адабиётининг янги даври ётук бадий асарлар берди. Ўндан кейинги авлод адабиётга кириб келаётган бир пайтда қайта қуриш даври бошланиб, улар талантнинг бор бўйича намойи бўлишига қатта имконият юзага келди. Булар ижодида адабиёт ўзининг асил вазифасини бажаришга киришганлиги — инсонни ўрганиш ва унинг тақдирини ўқиб курашишга бел боғлаганлигини кўриш мумкин. Албатта, етмиш тўрт йил ичида ижодкорлар эрки қанчалик бўғилмасин ва адабиёт сиёсат, мафкура қуролига зўрлаб айлантирилмасин (бунда социалистик реализм назариясини асосий ролни ўйнади), адабиётимиз, бадий тафаккуримиз бир жойда депсиниб турмади, балки олдинга — ҳақиқатга, эркинликка интилди. Ҳозирги сўз, этикоҳ эркинлиги, маслак эркинлигининг келиши — қарор топишида сўз санъаткорларининг ҳам ҳиссаси қатта (А. Қодирий ва Ҷўлпонлар бу орзу йўлида жонларини бердилар-ку!). Ўзбек халқи босиб ўтган йўлнинг бир томонини сохта социализм кўринишларини акс эттирган асарлар ҳам маълум маънода бу босиб ўтилган мураккаб йўлни ўрганишда хизмат этади, яъни қатта сабоқ бўлади. Бундан кейин адабиёт ва санъатни бирор партиянинг қуролига, давлат сиёсати тарғиботчисига айлантирмасликка ва инсон, тарих олдидаги ўз бурчини бажаришга даъват этади. Ҳаётга, воқеликка ва инсонга синфий, партиявий позициядан келиб чиқиб ёндашув мамлакатимиз билан бошқа мамлакатлар ўртасидаги алоқани сусайтирди, бир-бири билан ёлваштирди ва мамлакатимизнинг иқтисодий-маданий жиҳатдан илғор мамлакатлардан юз йилларча орқада қолишига ўз улушини қўшди. Инсонпарварлик, адолат, ҳақиқат, поклик, биродарлик адабиёт ва санъатнинг байроғи бўлиши керак, у ҳар қандай зулм, жаҳолат, нопоклик, ёмонлик, ноҳақлик ва адолатсизликка қарши курашмоғи лозим. Шу улуг ният учун кўмак берадиган бадий мукаммал асарлар — бадий меросимиз кадрланиши, ёъозланиши керак. Бадий асарлар қайси замонда, қайси минтақада яратилмасин, инсониятнинг маънавий қамолотига кўмак бера олса, у халқ муқдир, инсоният бойлиғидир. Фақат инсонга зарар келтирувчи, унинг эркини, иззат-нафасини, муқаддас туйғуларини оёқости қилувчи ёлгон ва бадий қашшоқ меросдангина воз кечамиз.

ТИФСИЗ ЖАРРОХЛИК

ЗАМОНДОШЛАРИМИЗ

Бундан олти йиллар муқаддам Янгийўл райониди яшайдиган дўстимникида меҳмонда бўлгандим. Дўстим акасини яқиндагина шифохонада ётибди деганди. Биз борганида эса ўша акаси томорқасида ишлаб юрарди. Ажабланиб у кишининг ҳузурига бордик. Хол-аҳвол сўрадик. Уриниб қолманг, бизлар кўмаклашиб юборамиз, дедик ҳам. Қайқда, кўнмади.

— Мана, отдай бўлиб кетдим. Абдуқаҳҳор ака деган жарроҳ бор экан, ҳам ошқозонимни, ҳам ўн икки бармоқли ичагимни жарроҳлик йўли билан даволади. Узим ҳам ишонмай қўйгандим ҳаётга қайтишимга. Кўп яшасин, қўли энгил шифокор экан. Тили ширин, сўзининг ўзи бир малҳам, — деди у киши миннатдор бўлиб.

Ўшанда мен ҳам танимаганим шифокорга юрак-юрагимдан офарин айтгандим. Қани энди шундай табиблар жуда кам бўлса деб орзу қилгандим. Ҳатто ўша акаимизнинг «қўли энгил экан» деган, бир оғиз дил розини айта туриб синиққан чеҳрасига билинар-билинмас нур ёйилганини, томирида қон равои оққандай бўлганини ҳис қилгандим. Лекин мен дўстимнинг акасини кўрганда «қўли энгил» шифокорни албатта бир эслаб қўяман.

Тасофидни қаранг, олти йилдан сўнг кутилмаганда ўша табиб билан учрашиб қолдим. Яна қаерда дегн, Абдуқаҳҳор ака ҳисоб-ўлғайган Самарқанд вилоятининг, Пайариқ районидидаги Қўшилиш қишлоғида. Унча кўп суҳбатлашганимиз йўқ. Танишдик холос. Мен «қўли энгил» жарроҳни учратганимдан қувондим, ҳаяжонландим. Сир ҳам бой бермадим. Бир қаламжа шифагида у кишининг юрш-туришига зимдан разм солдим. Абдуқаҳҳор акадаги қишлоқликларга хос соддалик ва сажимийликни, олимларга хос мулоҳазали, зийрак, ҳозир-жавоблилик хислатларини кашф этгандай бўлдим.

Яқинда, кўп йиллардан буён кўнглимга тушиб қўйган бир орзу — ўша «қўли энгил» жарроҳ ҳақида ёзиш мақсадида у киши ишлайётган Урта Осиё болалар касалликлари институтининг иккинчи жарроҳлик шифохонасига бордим. Тиббиёт фанлари номзоди, иқтидорли жарроҳ Абдуқаҳҳор Абдурахмоновни топиш унча қийин бўлмади.

...Болалиги тўғонли йилларга, қиргинбарот кунларга тўғри келган Абдуқаҳҳор 1944 йилда Ставропол ўлкасида (ҳозирги Қабардабалқар автоном жумҳуриятининг Терек шаҳри) туғилади. Чинданам оғир ва сўтамли кунлар. Инсоннинг боши тошдай қаттиқ бўлади дейишганига Абдуқаҳҳор аканинг сўзларини тинглаб туриб ишондим.

... 1932 йилда илгариги Форш районининг Қўшилиш қишлоғида Абдуқаҳҳор аканинг ота-онасини, қариндош-уруғларини «қўлоқ» деб сургун қилишган экан. Не бир азоблар билан, қариялар, аёллар ва болаларни Ставропол ўлкасига эсон-омон етказишибди.

Совуқ ва изгиринли кунлар, оғир шароит, бегона юрт, очарчилик, юпун уст-бош, хароб кулбалар...

Ҳаммасидан аянчилиси бесабаб таҳқирлаш, хўрлаш бўлган менимча. Ахир ўзининг ҳалол меҳнати, тадбиркорлиги, устамон ва ишбилармонлиги билан тоған бир парча нонини, молини, уй-жойини тортиб олиб, сарсон-саргардон қилишдан ҳам ортқ таҳқирлаш бўладими. Айёр, қув, зўровон турларнинг, салласини «ол» деса, бошини кесиб келадиган калтабинларнинг иши ҳақида шундай бўлиб келган. Бошқа-бошқа кўринишларда ҳамон давом этмоқда.

Минг шукрларки, ўша оғир кунлар ортда қолиб, Абдуқаҳҳорнинг отаси Абдурахмон ака эсон-омонлиқда қолган қариндош-уруғларини, фарзандларини олиб, бир амаллаб ота юртига қайтиб келишга эришган экан. Яна қайтадан ҳаёт бошлаб, ниҳол экиб боғ қилибди. Фарзандларини ўқитибди. Яхши кунларга ҳам эришибди. Лекин қалбидида дарди ўзи билан кетибди.

Шундай қилиб, айтаверсангиз эртатка ўхшайди. Айтмайн десангиз қалбингиз қақшайди.

Дарвоқе, моҳир жарроҳ Абдуқаҳҳор аканинг ўқиши, иши, илмий фаолияти, касбга садоқати ҳусусида у кишининг юзлаб беморлар дардига даво тоған «қўли энгил»лиги ҳақида.

...1966 йилда Тошкент табобат институтини битирган Абдуқаҳҳорни Пайариқ районига ишга юборишди. Қишлоқлардаги кишини шароит, юзлаб қаҳирим юрсангиз-да битта ҳамширалик пунктини учратолмаслик. Малакали табиб ва ҳамшираларнинг етишмаслиги ҳеч кимга сир эмас эди. Шундай ҳолда туман табобатига бошчилик қилиш Абдуқаҳҳорни тоблади. Роппа-роса уч йил бош табиб бўлиб ишлаган, тажрибасини ҳар томонлама оширган ёш шифокор илмий ишини давом этказиш мақсадида Тошкент табобат олийгоҳининг биринчи жарроҳлик бўлимининг аспирантурасига ўқишга киради. Устозлари профессор Босит Охунжонов раҳбарлигида «Церроз касаллигини жарроҳлик йўли билан даволаш» деган тема устида иш олиб боради. Илмий ишни талабаларга сабоқ бериш билан қўшиб чамбарчас боғлайди.

Ёш, иқтидорли жарроҳ, беморларни даволаш ишларини ҳам канда қилмади. Ўзи тадқиқ этаётган иш юзасидан тинмай изланишлар олиб борди. Шу жараёнда 37 та илмий мақола ёзди. «Церроз касаллигининг диагностикаси ва уни жарроҳлик йўли билан даволаш» деган темадаги каттагина монографиясини ёзиб тузатди. Бу ишлар олимга шон-шўҳрат олиб келди. Меҳнатлари зое кетмади. Абдуқаҳҳор Абдурахмонов таабобат фанлари номзоди унвони берилди.

Айни кунларда ҳам олимнинг изланишлари давом этаётир. У устози профессор Латиф Турсунович Нажмиддинов раҳбарлигида «Қорин бўшлиғида ўткир яллиғланиш» лазер нури билан даволаш» деган темада докторлик ишини тузатиш арасида. Бундай усул билан даволаш яхши самара бераётир. Жумҳуриятимизнинг турли жойларидан келган беморлар дардларига шифо топиб кетаётирлар. Ҳаётга қайтганларнинг ота-оналари, қариндош-уруғлари кўзларига қувонч ёшлари олиб Пўлат Ҳакимов, Латиф Нажмиддинов, Абдуқаҳҳор Абдурахмонов сингари устоз-шоғирларга, ўнлаб қўли энгил, ширинсўз ҳамшираларга миннатдорчилик билдиришмоқда.

Биз Абдуқаҳҳор акадан бундай усулда даволашнинг афзаллик томонлари нималардан иборат деб сўраганимизда, у киши бундай жавоб берди:

— Қорин бўшлиғидаги ўткир яллиғланиш лазер нури билан даволашни жумҳуриятда биринчилардан бўлиб бизнинг жарроҳлик кафедрасида қўллай бошлади. Бу усулда даволаш ҳам жарроҳлик йўли билан даволашга ўхшаб кетади. Фақат бу ерда тиг ўрнида лазер нури ишлатилади. Инсон аъзосида тиг тегизилмайди, азоб берилмайди. Шунинг учун тигсиз жарроҳлик деб атаймиз.

Ҳа, Абдуқаҳҳор ака бу борадаги изла-

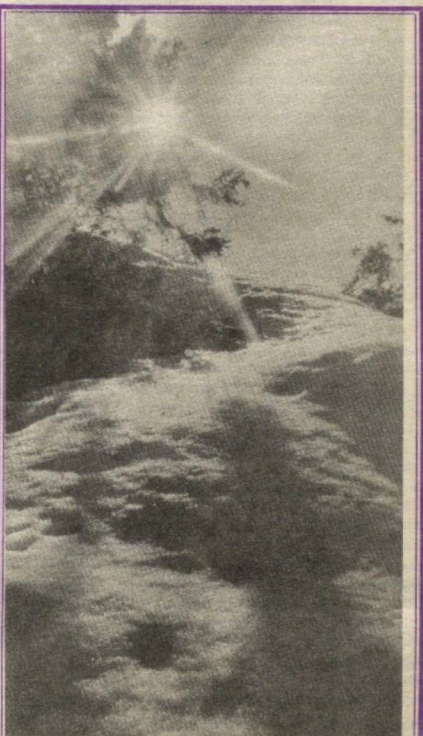
нишларини давом этказмоқда. У киши яқинда «Ошқозон ва ўн икки бармоқли ичак ярасини лазер нури билан даволаш» ҳамда «Сепсис касалликларини» яъни «қоннинг заҳарланиш ҳолатларини лазер нури жўнатиб даволаш» сингари жуда аҳамиятли илмий мақолаларини ёзди. Бу мақолалар Ленинградда ўтадиган Бутуниттифоқ форумига тўплам ҳолида тавсия қилинган.

Бундан ташқари, Тошкент шаҳридаги 17-шифохонанинг юз ва оғиз, қулоқ ва бурун касалликлари бўлимларида шу усул билан беморлар даволанаётирлар. Шаҳарнинг 31, 26-муолажахоналарида ҳам ана шу усул билан даволаш жорий қилинган.

Бундай усул билан даволанган беморлар икки-уч ойлаб эмас, икки, уч ҳафтада шифохонадан тузалиб чиқадилар. Бундай шароитда албатта вақтдан, ўрин-жойдан, озиқ-овқатдан, дори-дормонлар ҳисобидан кўп ҳаражатлар тежаб қолинади. Бу эса жумҳуриятимизда иқтисодий тангликни бартараф қилишнинг бир кўриниши десак муболага бўлмас. Қани энди шундай тежамкор, ўнғай, беморларни тезда соғайтирадиган шифохона ва шифокорлар кўпаяверса.

Ҳа, яхшининг шарофати, илмнинг жасорати халқнинг бошига оғирликлар тушганда билинади. Биз ҳам Абдуқаҳҳор ака хизмат қилаётган даргоҳдан бир олам таассурот билан қайтдик. Тигсиз жарроҳлик касбининг қўли энгил шифокорлари асло дард кўрмайсиналар.

АБУСАИД НУР

Мунаввар қиш тонги.

Сураткаш С. Величкин (ЎзТАГ)

ҚОРА КУРСИГА ЎТИРГАН ОЖИЗАЛАР ҚИСМАТИ

- Тиканли симлар ортидаги аччиқ кўз ёшлар
- Ташмачиликни ҳам эплаган қилар экан
- Болаларнинг йўлларига кўз тиккан она
- Озодликда ўлсам ҳеч армоним йўқ

нига пичоқ санчади. Охир-оқибатда йўловчи хотин ўша ерда — кўча бўйидаги қалин дарахтзор ичида ҳаётдан кўз юмади. В. эса тезда милиция ходимлари томонидан қўлга олиниб, РСФСР жинойт мажмуасининг 119-моддасига биноан 10 йилга озодликдан маҳрум этилади.

Маҳбусадан бу гапларни эшитаётиб, бутун вужудим ларзага тушиб кетди. Ох, нақадар даҳшат, нақадар ваҳшийлик. Наҳотки аёл киши қотиллик қилса? Бу ахир уларга хос бўлмаган жаҳолат, қабиҳлик эмасми?.. Мен бу ваҳшийликнинг туб моҳиятига етишга ҳаракат қилдим. Негаки ҳеч бир кимса она қорнидан жинойтчи бўлиб туғилмайди. Аксинча уни теварак атрофидаги салбий ҳолатлар, тузумимизнинг инсон омилига шу пайтгача паст назар билан қараб келганлиги қотилликнинг бош сабабларидан биридир.

Виз В.дан болалари ҳақида сўраганимизда унинг 2 ўғли ва бир қиз борлиги маълум бўлди. У бирдан аччиқ кўз ёшларини тия олмасдан ўкириб-ўкириб йиғлай бошлади. Бу аччиқ кўз ёшлар фарзандлари нигоҳларини кўмсаганининг ёрқин белгиси эди. Фарзандлари бўлса уйли-жоили бўлиб кетган экан. Улар мана орадан 2 йилдан кўпроқ вақт ўттишга қарамасдан оналарини бирор марта ҳам йўқлаб келишмабди... Ахир қандай қилиб ундан ҳол-аҳвол сўраб келишин. Инсонни яратувчи, дунёга келтириб тарбияловчи шахс, яъни Она қотиллик қилган бўлса. Умуман олганда у фарзандларидан ҳеч қанақанги мурувват кутмаса ҳам бўлади. Негаки у қотил! У бегуноҳ бир аёлни ҳаёт гулларини бевақф сўниб-қовжиратишга сабаби бўлган. Шунинг учун халқимиз жуда тўғри айтди: «Авалл ўзинга боқ, кейин ногора қоқ» — деб! Ҳар бир инсон аввало ўзига боқсини лозим. Бировлардан бекорга гина қилишнинг ҳожасти йўқ!

Кейинги суҳбатдошимиз жиззахлик Р. исмли ўзбек аёли бўлди. Аввалига у биз билан суҳбатлашишга қатъий норозилик билдирди. Негаки, агарда биз унинг исму шарифини ва яшаш жойини тўлиқ қайд этдиган бўлсак, озодликка чиққанидан сўнг у ўз юртида бош кўтариб юра олмаслигини, шунинг учун уни шармадан қилмаслигимизни айтиб юм-юм йиғлади. Биз кўндик. Сўзимиз қатъийлиги ишонч ҳосил қилганидан сўнг суҳбатлашишга розилик берди. Маҳбусанинг гапларидан шу нарса аён бўлдики, 1990 йилнинг декабрь ойида Жиззах шаҳрида истиқомат қилувчи бир ҳамшаҳаридан, сенга тез фурсатда уй-жой тўғрилаб бераман, дея 10000 сўм пул олиб, қўздан ғойиб бўлади. Ҳамшаҳари эса ундан ҳали-бери дарак бўлмаганлиги учун излашга тушади. Р. эса «текин танни тоза қилади» қабилида иш тутиб, қаллобликни ўзинга касб қилиб олади. Қанчадан-қанча содда одамларни тузоғига илтифрати. Уларга ҳам ёлғон ваъдалар бериб, пулларини кўртдек санаб олади. Осонгина топилган мўмай пулларни кайф-сафога, айш-ишратга сарфлайди. Начора, ёлғоннинг умри қисқа. Унинг сохта қувончлари узокка чўзилмайди. Шаҳар милиция ходимлари кўпдан бери уни кузатишгаётганлиги сабабли навбатдаги уй-жойга зор «мижоз»дан пул олаётган пайтда қўлга олинди ва товламачилик билан шуғуллангани учун 3 йилга озодликдан маҳрум этилади...

Биз ундан болалари ҳақида сўрадик. Боятдан бери ҳиқиллаб гапирарётган «она» бирдан ўкириб юборди. Фарзанд соғинчи уни адои тамои қилганини унинг авзоидан билиш қийин эмасди. Аёлнинг ёши қирққа яқинлашган бўлишига қарамай фарзандлари бевақф нобуд бўлган экан. Яққало ёлғиз 9 ёшли Улуғбек исмли ўғилчаси борлигини айтди...

Ҳа, фарзанд доғи онани не-не қўйларга солмайди, дейсиз. Ҳар қандай ақли расонинг ҳам бу қулфатдан ақли озиб қолиши мумкин. Маҳбуса кекса онасини эслаб тагин ҳам эзilib-эзilib кўз ёши қилди...

Буни қарангки, яқинда Р.нинг ҳаётида қувончли воқеа бўлибди. Жумҳуриятимиз Президентини И. А. Каримовнинг Ўзбекистонда мустақиллик эълон қилинганлиги сабаб-

Аёл. Она. Жаҳонда бу сўзлардан азият ва муқаддас нарса бўлмаса керак. Негаки одам зот илк дунё яралганда энг аввало мана шу табаррук номлар эвазига ҳаёт юзини кўришга муваффақ бўлган. Ер кurrasини ларзага солган не-не енгилмас жаҳонгирлар ҳам она қаршида бош эгиб, унга сажда қилганлар. Керак бўлса бу мўътабар зот учун ҳатто жонларини ҳам аямаганлар.

Афсуски жамиятдаги маънавий бузилишлар, инсон руҳиятида юзага келган қусурлар, ҳаёт чашмаси бўлмиш аёл шаънини ҳам баъзан бирмунча қадрсизлантириб қўйди. Айниқса кейинги пайтларда жумҳуриятимиздаги айрим (турли миллатга мансуб) хотин-қизлар орасида шарму ҳаё йўқолиб, юзларидан ифбат пардалари кўтарилиб кетмоқда. Бунинг натижасида турли хилдаги жинойтларнинг содир қилинишида аёллар салмоғи ортиб бормоқда. Аёллик шаънини поймол қилган ожизалар кўз кўриб-қулоқ эшитмаган қотиллик ва ўғирлик, ташмачилик ва ўз таналарини сотиш билан яшашнинг энг қалтис арзон-гаров сўмоқларини танламоқдалар. Охир-оқибат айрим «ови» бароридан келмаганлари эса ўз қилмишларининг жабрини тортиб «маҳбус» деган ёрлиқни ўз бўйинларига осмоқдалар.

Қамоқхона. Бу сўзни тасодифан эшитган кишининг бутун аъзои-бадани жимирлаб кетади. Чунки у диёнатли инсонлар орзу қиладиган жой эмас. Виз шу пайтгача уни фақат киноларда кўриб, китоблардан ўқиб билардик. Шу билан бирга маҳбуслар, яъни қамоқхоналарда турли жинойт билан қамалган кишиларнинг деярли ҳаммасини эркаклар ва балоғат ёшига етмаган ўсмирлар ташкил қилади, деб ўйлардик. Айниқса Ўзбекистонда аёллар қамоқхонаси борлигини кўпчилик ҳаёлига ҳам келтирмас эди. Бирок ошкоралик шабадалари бу «сир»ни ҳам фош қилди.

Биз яқинда таҳририят топшириғига биноан жумҳурият Ички ишлар вазирлигига қарашли Ўзбекистонда ягона ҳисобланган хотин-қизлар ахлоқ тузатиш меҳнат колониясида бўлиб, маҳбусаларнинг яшаш шароити, уларнинг турмуш тарзи ва ҳаёти билан танишиб қайтдик. Не-не қисматлари сир-синоатларни ўзининг темир дарвозалари билан бекитган қамоқхонага келишга келди-гу, лекин анча пайтгача ичкарига киришга юрагимиз бетламади. Билмадик, биринчи бор бундай жойга келганлигимиз учундир... Зеро, биз аёлларни фақат азиз жойларда — бешик тепасида, уй тўрида ва бошқа муқаддас даргоҳларда кўришга одатланганмиз! Ахир юрак ютиб ичкарига киришга ўзимизни мажбур қилдик...

Гуруҳ-гуруҳ бўлиб ўтаётган ожизалар ёнимиздаги ҳарбий кийимда турган зобитларга ваҳшийларча ўқрайиб қарашарди —

гўё уларнинг тутқинлигига шулар сабабчидек. Аёлларнинг нафрат тўла нигоҳларида тузумимиздан норозилик, ҳаётга ва яшашга нисбатан ишончсизлик аломатлари шундоққина кўриниб турар эди. Туб аҳоли миллатида мансуб маҳбусалар эса тез-тез юриб ёнимиздан ўтиб кетишга ҳаракат қилар, ўзларининг аёллар орасида «етим кўзи»лардай ҳис қилинаётганларини ҳам зудлик билан илғаб олди.

Бизга бу «маскан»да қамоқхонанинг тарбиявий ишлар бўйича йўриқчиси капитан Лидия Овсянникова йўл бошловчи вазифасини ўтади. У бизни колония бошлиғи, ички ишлар полковниги Валентина Полоская хузурига бошлаб борди.

— Мен йигирма йилдан буён мана шу ерга бошлиқ вазифасида ишлаб келаямман, — дейди В. Полоская. — Ўтган шу давр мобайнида қанчадан-қанча маҳбусалар билан мулоқотда бўлдим. Улар орасида ўта хавфли жинойтчилар билан бирга, ўзлари билмасдан жинойт йўлига кириб қолган, яъни адашганлари ҳам бўлди. Ҳозирда бизнинг колонияда ҳаммаси бўлиб 530 дан зиёд 18 ёшдан 65 ёшгача бўлган маҳбусалар яшамокдалар. Улар асосан тўқимачилик ва енгил саноат ишлари билан — аскар ва зобитларга кийим-кечак ва ҳар хил уй-рўзгор буюмларини тикмоқдалар. Умуман олганда улар учун юмушлар етарли даражада...

Биз маҳбусалар ҳаёти билан яқинроқ танишиш мақсадида уларнинг айримлари билан суҳбатлашишимизга тўғри келди. Маҳбусалар турмуш тарзи ҳақида сўзлайдиган бўлсак, бу ерда уларни фақатгина кўкракларига ёзиб қўйилган ўз рақам номерларини айтиб чақиршар экан. Бу инсон номига энг даҳшатли ҳақоратдан ўзга нарса эмас.

Мана, биринчи суҳбатдошим Воронеж шаҳридан келган маҳбуса В. исмли аёл. Биз ундан бу ерга қандай келиб қолганлигини сўрадик. У ўзини қаерга қўйишни билмай саросимага тушиб қолди. Сўнг бу ерга келиб қолиши сабабларини бирин-кетин айтиб берди. Суҳбатдан шу нарса маълум бўлдики, В. ёшлгидан ичкиликбозликка ружо қўяди. Ароқ топиб ичиш ва кайф-сафо қилиш учун у энг қабиҳ жинойатдан ҳам қайтмайди. 1989 йил май ойида эса Воронеж шаҳар кўчаларидан бирида кечаси ароққа пул топиш учун йўловчи хотинлардан бирини тўнашга ҳаракат қилади. Йўловчи ҳа деганда пул чиқарвермагач у дўқ-пўписа қилиб, кўрkitишга ўтади. Енидан эса кичкинагина пичоқча чиқариб, хотиннинг бўйнига тираб: «Бор-будингни берасан», дея уни қийнай бошлади. Жабирланувчи қийноқ азобларга чидай олмасдан бир амаллаб қочишга ҳаракат қилади. Шунда В. унга тан жароҳати етказиб, аямасдан икки-уч марта гарда-

ли айрим жазо муддати енгил бўлган ва ёш боласи бўлган ҳамда ҳомиладор оналар ва қарияларни афв этиш ҳақидаги фармонига биноан у озодликка чиқадиган бўлибди. Аёлни кувончи чексиз. Уни сўз билан ифода қилиб бўлмайди. Қилмишига пушаймон бўлиб, товламачиликни ҳам эшлаган қилар экан, деган хулосага келди. Энди бундай номаъқул ишларга сира қўл урмасликка онт ичди. Йиллаб қамоқхонанинг бадбўй хидли, тор-танқис, зах ва қоронғу хоналарида беҳуда ўтган энг азиз умри эвазига ичилган бу қасамнинг боқий бўлишини биз ҳам чин дилдан истаймиз.

Шу ўринда мен жумҳуриятимиз раҳбари И. А. Каримов томонидан эълон қилинган ўша фармонга қисқача тўхталаб ўтишни жоиз деб билдим. Чунки фармон ижроси билан гузал. Айтмоқчиманки, у кучга киргандиган ҳақиқий аҳамият касб этади. Шу жумладан, бу ерда ҳам унинг ижобий ҳолатларини учратдик.

— Чунончи, маҳбуслардан 75 кишининг ушбу фармонга биноан озодликка чиқиш учун ҳужжатлари тайёрлаб қўйилган. Шулардан 35 та маҳбуса озодликка чиқарилди. Ўқин кунларда қолганларини ҳам озод этишни таъминлаямиз, — дейди Овсаникова...

— Мен Самарқанд шаҳридан бўламан, — дейди биз билан суҳбатлашишга унча рўйхушлик бермай, кўзларини ерга қадаганча тортиниброқ турган Х. исми эшгана қизча. Ёшини нечади, деб сўраганимда 18 да, дея секингина жавоб қилди. У билан «тил топишиш» жуда оғир бўлди. Ҳар икки гапининг бирида, исминини ва қаерданлигини очикчасига ёзмаганлар, дея илтижо билан илтимос қилди, кўзларидан оқаётган шашқатор ёшларини тўхтата олмасдан. Биз илтимосини қабул қилганимиздан сўнг бу ерга қандай қилиб келиб қолганлигини батафсил сўзлаб берди.

Унинг гапига қараганда, жиноят йўлига яхши кийиниш ва яхши яшаш учун билиб-билмай кириб қолади. Бу йўлдан чикиб кетишга эса шериклари рози бўлмайди. Кичик ўғирликлар билан шуғулланиб юрган унинг гуруҳи кейинчалик хонадонларга ўғирликка туша бошлайди. Охир-оқибатда қўлга тушишга эса шериклари сувдан қуруқ чиқиб, бор айбни қиз бечорага тўнкайдилар. Ҳали ўн гулидан бир гули очилмаган, ҳаётга фақат яшил кўзойнак ортдан боқишга ўрганган Х. қора курсига ўтиришга мажбур бўлиб, Ўзбекистон жиноий ишлар мажмуасининг 125-моддасининг 2-қисми билан ўғирликда айбаниб, 2,5 йил муддат билан озодликдан маҳрум этилади. Қамоқхонадаги аянчи ҳаёт унга ўз таъсирини ўтказмай қолмайди. Колониядаги кониқарсиз ҳулки учун жумҳуриятимизнинг жазони афв этиш

ҳақидаги фармонига тушмай қолади... «Сўнги пушаймон ўзингга душман», деганларидек ҳали келинлик либосини кийиб улгурмай жиноятчилик ботқоғига шўнғиган Х. эндиликда ўз қилмишларига минг қарра пушаймон бўлиб: «Озодликда ўлсам ҳеч армоним йўқ», дея зор-зор қақшаб қолаверди. Лекин, бордан йўқ бўлмайди, йўқдан бор бўлмайди. Ҳар бир жиноятнинг келтириб чиқарган сабаблари, яъни унинг «ўқ» илдири бўлади. Мен бу фикрни юқорида ҳам қисман келтирган эдим. Энди унга дўпинини ерга олиб қўйиб атрофлича оқилона ёндашайлик. Масалан, турб аҳоли миллатига мансуб қизларимиз ўғирликлар ботқоғига нима сабабдан тушиб қолди? Бу ҳар бир инсонни ўйлантирадиган савол. Сабабини эса энг аввало жиноятчининг ўзидан ахтаришимиз лозим. Негаки Х, ва унга ўхшаган ўғирликни ўзига касб қилиб олган қизлар, аввало бор яшашнинг энг қулай томонларини излашади. Текин пул топиш йўлларига ўзларини уришади.

Мен юз фоиз аминманки, ёзинг жазирема офтобда далада меҳнатга қўмилиб ишлаётган қишлоқ қизларидан бундай жиноятчиликни кутиб бўлмайди. Чунки у бечоралар бир ойлик маоши 30—40 сўм бўлса ҳам шунга қаноат қилиб яшашга, нонини қалол ишлаб топишга ҳаракат қиладилар. Энг муҳими қишлоқ қизларида ор-номус, ифбат ва ҳаё кучли бўлиб, турмушга енгил-елпи қараш қоллари жуда кам учрайди.

Шу ўринда яна бир нарсани қўшимча қилмоқчи эдимки, у ҳам бўлса қамоқхонада ҳали она сути озидан кетмаган чақалоқлару энди-энди тетапоя бўлиб юра бошлаган ёш болалар — ўғил-қизлар ҳусусида тўхталмоқчиман. Улар улғайиб воёга етганларида дўстлари: «Қаерда турилгансан», деб сўраганларида нима деб жавоб қайтаришларини кўз олдимдан ўтказдим. Ҳа, бу жудаям оғир — азоб-укубатга лиммо-лим савол. Мен бу мурғак гўдакларга қараб туриб, уларни ҳозирданоқ аччиқ қисмат ўз домига тортганини, ҳозирданоқ пешоналарига катта-катта ҳарфлар билан «маҳбуснинг фарзанди» деган тамга босилганини ҳис қилганимда, танамдан совуқ тер чиқиб кетди...

Ахир бу норасидаларнинг айби намада? Нима учун улар оналарининг жирканч қилмишлари учун жабр чекишлари ва келажакда кимларгадир жавоб беришлари керак! Қолаверса, уларнинг биргина «айб»лари бор. У ҳам бўлса тоза, озода, эркинликдаги туғруқхоналарда эмас, балки чор-атрофи тиканли симлар билан ўралган қамоқхонанинг тор ва диққинафас хоналарида дунёга келганликларидадир...

Маҳбуслик қисматининг энг ёмон томонларидан бири шук, қариндош-уруғлари ва яқин кишилари билан йилига 2 марта узай-

тирилган (72 соатта), 3 марта қисқартирилган (2 соатта) учрашув белгиланган. Агарда маҳбуса колониядаги тартиб-интизомга риоя қилмаса ёки меҳнатдан бўйин товласа бу учрашувларнинг барчасидан маҳрум қилинади. Агарда бунга ҳам кўнмай белгилаб қўйилган қонун-қоида доирасидан четга чиққудек бўлса, жазо хоналарга (изоляция) қамаб қўйилади. Бу улар учун ўлим билан баробардир. Аниқроғи, бунга ўша жазо хоналарида ўтирган аёлларнинг аянчи аҳволини ўз кўзимиз билан кўриб яна бир марта тўлиқ ишонч ҳосил қилдик. Бу қоронғу ва зах бетон деворлари ичида ўтирган жазоланувчилар юқорида айтиб ўтилган қариндош-уруғлари билан бўладиган барча учрашувлардан бутунлай маҳрум қилинган экан. Қисқаси, улар то жазо муддатини тугатгунларича фақатгина СОФИПЧ қўшиғини қўмсаб яшашга маҳкум этилганлар тоифасига кирар эканлар.

Мен шу ўринда яна бир масала ҳусусида тўхталмоқчи эдим. Умуман бизга аёллар қамоқхонаси керакми? Бу саволга мен асло керак эмас, деб жавоб берган бўлур эдим. Негаки жиноятчилик йўлига кирган кишиларни қамаш йўли билан инсофга келтириш жуда мушкул. Тўғри, оғир жиноят қилган кимсалар ўз жазоларини олишлари керак. Негаки улар жиноятга қўл урганлар. Лекин жазони ўзи ишлаётган меҳнат жамоаларида ўтаса, унга ўша ерда чора қўрилса яхши бўлур эди. Чунки қамалиб чиққан маҳбусларнинг 99 фоизи яна жиноятчиликка қўл урмоқда. Сабаби, ўрганган кўнгил-да. Уларнинг атиги 1 фоизи ўз қилмишларига пушаймон бўлиб, жиноят қилишдан узоқроқ юришга тиниш бугунги кунда ҳаммамизга маълумдир. Энди яна маҳбуслар учун белгиланган учрашувлар масаласига қайтасак. Чунончи маҳбуса учрашув пайтида ҳомиладор бўлиб қолгудай бўлса, фарзандли бўлганидан сўнг чақалоқ билан 2—2,5 ойгина бирга бўлади. Сўнгра яна меҳнат жараёнини давом эттириверади. Мен бундай темир интизомли қонун-қоидаларни колония бошлиғидан эшитганимдан сўнг анча вақтгача ўзимга келолмадим. Чунки бундай оғир жазолар ожизалар учун жуда катта маънавий ва руҳан зарба бўлади-ку! Негаки саноқли дақиқалар ичида бўладиган учрашувлару жазо хоналари, ўз жигарининг дийдорига тўйиб эркалати олмаслик, қолаверса кўкраги сутта тўлиб кетган дамларадаги аянчи аҳволини бир тасаввур қилиб кўрин-а?!

Шундоқ ҳам қисқа, ўткинчи дунёда улар бошқалардек иззат-икромдан, фарзандлари ва оиласи боида парвона бўлиб ширин ҳаёт кечиршдан маҳрумдирлар. Бунга сабаб нима? Албатта кимдир уларни қўллардан етаклаб ёки мажбураб жиноятга бошламаган-ку! Айб ўзларида, енгилтак, ишламай кун кўриш истаклари уларни мана шу йўлга бошлаган. Оқибати билан юзма-юз бўлганларида эса оби-дийда қиладилар.

Умуман хотин-қизларни нафақат ер юзидаги одамзот, балки Муҳаммад пайгамбар алайҳис-с-салом ҳам ўз ҳадисларида жуда улуғлаганлар. Масалан, ҳадисларининг 378-сурасида: «Жаннат оналарнинг оёқлари остидадур», деб оёқизаларимизни кўкка кўтариб мақталади...

Бу «маскан»ни тарк этаётиб, ўзимни оғир ҳис қилдим. Қадамларим оғирлашди. Юрагимни: «Наҳотки?» деган саволлар тобора киймалаб ташлади. Ҳақиқатан ҳам бу ерда эндигина балоғат ёшига етган ўзбек қизларини учратганимда дарди-дунём кўйиб кетгандек, кўз олдим қоронғулашиб, бўғзимга бир нима тикилгандек бўлди. Эсиқ ёпиқ, эсиқ умр. Агар улар жиноят йўлига кирмаганларида қанчадан-қанча алп қоматли йигитларимизни бахтли қилишлари аниқ эди. Тушларига оппоқ ҳарир келинлик либослари-ю, пар тўшаклар кирса ажабмас. Ҳа, улар бундайин бахтдан вақтинчалик, балки бир умрга бенеисиб қолганлар!

Мени ларзага солган учинчи манзара — бу ерда қамоқ муддати турлича: аниқроғи,

— Опажонлар, сингилжонлар, қадамнингизни ўйлаб босинглар...

6 ойдан 15 йилгача бўлган маҳбусаларнинг бир хил режимида ушланиши, яъни уларнинг бир қозондан овқат еб, бир жойда ётиб туришию, бирга ишлаши бўлди. Ахир ўзингиз ўйлаб кўринг, 6 ойда озодликдан маҳрум бўлган ёшгина қизалоқ 15 йилга судланган «қария»дан нималарни ўрганиши мумкин?! Қолаверса, ўзим шохиди бўлган Оврупо миллатига мансуб хотин-қизларнинг шарму ҳаёсиз қилиқларию бачкана хатти-ҳаракатлари эндигина 18 ёшга тўлган қизларнинг кўзларини янада каттароқ «очиб» юбормайдими?!

Аксарият маҳбусаларнинг кўпчилигини, яъни 60 фоизини ёшлар ташкил қилар экан. Биз улардан келажакда яна нималарни кутишимиз мумкин?! Бу ернинг яна бир салбий томони: айрим «қария»лар бу гўшани ўзларига доимий макон қилиб олганлар. Агарда уларни, жазо муддати тугаб, озодликка чиқариб юборишса ҳам, яна қайта-қайта жиноят қилиб ўз маконларига келаверар эканлар.

Ачинарли ҳоллардан яна бири: бу маҳбусалар орасида туб аҳоли миллатига мансуб бўлган хотин-қизларнинг анчагина эканлиги маълум бўлди. Мен уларнинг бугунги аччиқ қисматларини кўриб оғир ўйга толдим. Сабоби яқинда ўзим гувоҳи бўлган бир тўйдаги манзара кўз олдимга келди. Унда турли хил ёшдаги қиз ва жувонлар ҳеч нарсадан тап турмасдан биллур қадахлардаги спиртли ичимликларни маза қилиб сиимиришар, кўнгиллари тусанган қилиқлар қилиб даврадагиларни ўзларига жалб қилишар эди. Бора-бора кайфлари ошиб, ўтирган жойларидан туролмай қолишдилар. Мана сизга «эмоनावий» аёллардаги маданият. Ҳозирги кунда баъзи бир окизаларимиз мана-ман деган йигитлар билан кайфу сафо қилишда беллашишлари мумкин. Ичимликка муккасидан кетиш масаласида эса эркаклардан анча ўзиб кетишган. Фикримнинг хулоса қисмида шу нарсани алоҳида таъкидлаб ўтмоқчи эдимки, ҳозирда мана шунақанги ичкиликбозликлардан сўнг жиноятчилик йўлига кириб кетиш ҳоллари жиноят даражада кўпайиб бормоқда. Жумладан, ҳозирги кунда соатма-соат илдиэ отётган турли хилдаги жиноятлар — рекетчилар, гиёҳвандлар орасида ҳам ўзбек миллатига мансубларни учратиш ҳар қандай виждонли одами ачинади. Шу ўринда: «Сенга нима бўлди, эй, ўзбек қизи?» дегинг келади.

Тўрамурод РАҲМОНОВ,
«Гулистон» ойнамаси махсус мухбири

СЕНИ ЭСЛАЙМАН

Субҳи саҳарда ёдимга тушди,
Чашмазор, чечакзор, гўзал қишлоғим.
Майин меҳри-ла қалбимни қучди,
Ох, ҳижрон ўтида қийналди жоним.

Ана...

Қайнар булоқлар, юксак ул тоғлар,
Ғуборсиз дил билан сайр этган чоғлар.
Яқинда бўлгондек тушди ёдимга,
Бирма-бир келишур...
Мана, кўз олдимда...

Тунда чақнаган кўкда юлдузлар,
Хануз ҳаёлимда чақнаб турурлар.
Енбағирларда яйраб кўзилар.
Игриб ўйнашар, маъраб юрурлар.

Баланд тоғлар қўшниси, эй, Булоқбоши,
Нега оқар булоқдай кўзларинг ёши?
Ширмонбулоқ, Қурама, қардошинг Найман,
Қайда бўлсам доим сени эслайман.

«Булоқбоши» тахаллуси билан Вашингтонда яшаб, ижод қилиб келаётган ватандошимиз Эргаш Шерматнинг номи бизга қайта қуриш ва ошкоралик шарофати билан маълум бўлди.

Эргаш Шермат асли андижонлик бўлиб, 1910 йилда Булоқбоши даҳасида таваллуд топган...

Иккинчи жаҳон урушигача аввал эски мактабда, сўнг ўрта ва олий таълимлари Тошкент ва Москвада олган Эргаш Шермат Тошкентдаги ҳуқуқшунослик билим юртида доцент, аynи вақтда вилоят адлия соҳаларида раҳбарлик лавозимларида ҳам ишлаганлар.

XX аср фожияси — Иккинчи жаҳон уруши уни севиқли Ватанидан жудо қилди. Ҳаёт уни аввал Олмонияда, кейин АҚШда яшашини тақозо этди. Ватан соғинчи унинг қўлига қалам тутқазди.

Этиборингизга ҳавола этилаётган ушбу шеърлар Булоқбошининг 1961 йили Вашингтон-Анкарада чоп этилган биринчи тўпламидан олинди.

ВАТАНГА СЛОМ!

БУЛОҚБОШИ

Салом йўллабсан, меҳрибон Ватан,
Ўз фарзандингга марҳамат этиб.
Сен ҳам қабул эт, кўп салом мендан,
Умидим, тексин мактубим этиб.

Салом мактубинг, эй азиз Ватан,
Шодликлар ичра гарқ этди мени.
Меҳр-шафқатинг уйғотиб рухан,
Яна мингларча севдирди сени.
Жон фидо бўлсин саодатинг-чун
Фикри-хаёлим сендадир ҳар кун.

Биз кўрдик кўп кезиб, сендан ҳам ўзга,
Ўлкалар бор буюк, қомати чаман.
Аммо ҳеч бири ўхшамас сенга,
Тортолмас сен каби ўзига томон.
Сенга, эй она юрт, соғинчли салом,
Севган-севилган қалблардан салом.

Осмонингда мангу қуёш яралган,
Аммо қаро булут қўймас нур сенга.
Нур ташнаси бизлар, ҳар ён таралган,
Тонгга йўл очмоқ-чун бергин куч менга.
Улуғликда ҳеч юрт йўқдир сенга тенг,
Қалбинг осмон каби ёруғ, тоза, кенг.

Еш қалбимда хотиранг зўр, завқинг зўр,
Сенга фарзанд бўлиш билан мен мағрур.
Мўъжизали сутинг билан етишдим,
Сенинг учун ишда, қурашда пишдим.
Илҳомимга ёлғиз қайноқ сен Ватан,
Сенинг учун фидо бўлсин жону тан.

Халқим қалбига узилмас, чамбарчас
Боғланган мендаги соғлом миллий қалб.
Боксам ҳуснингга ҳаёлан бир нафас,
Кулар чехралар, туташар лабга-лаб.
Ширин сўз, ғуборсиз лабларга салом,
Муҳаббат газнаси, қалбларга салом.

Фарҳоддан мерос турғунлик бизга,
Кирилмас ҳеч қачон нотўғри изга.

Биргина йўлимиз қаралган сенга,
Фақат сен ўхшайсан биз учун чаманга.
Чаманзор — бутазор сен улуг юртда
Турғунлик, фарзандлик қалби-ла салом.

Эй, қомати улуг сертоғли юртим,
Кенг кўкрагинг-ла гердайишинг боп.
Сенинг бахтинг-чун курашмак ўғитим,
Бу бурчни бажармак бизларга савоб.
Сенинг хушторинг, вафодорингдан,
Оташин салом, самимий салом.

Ҳур юртимда яшнаса тамоми танам,
Тер тўкиб меҳнат-ла сени гуллатсам.
Бахт дунёсига гарқ бўлиб шул дам,
Нурли юзларингга суқланиб боксам.
Эй, меҳрибон юртим, сенга бахт тилаб,
Дардингга қуйғувчи ўғлингдан салом.

Йўллар йироқдир, яқиндир кўнгил,
Туғилиб ўсганим ВҚШ ВУЛОҚ жонон.
Ғурурим сенсан, буну яхши бил,
Номингни ташурман ўзим-ла ҳамон.
Сувингдан ичмак чун чексиз чўлладим,
Соғиниб-соғиниб салом йўлладим.

Улуғвор Туркистон, севгили онажон,
Чинлики мен сенга қилайин баён:
Мен каби ўғлинг кўп, сени севганлар,
Барчаси бирдан шул сўзни дерлар:
Бизлар гарчи сендан бўлсак-да узоқ,
Чин қалбимиз сенга боғланган бирок.
Сен етказдинг барчамизни воёга,
Содиқмиз биз доим миллий гоёга.
Қайғу-ҳасрат гарчи бўлса бизга ёр,
Аммо бизда сен берган чидам бор.

Ҳар қадамда Ватан ишқидир сардор,
Вуниг билан биз қилармиз ифтихор.
Мукофотинг учун қуллуқ, онажон,
Биз сенгадир, сен бизгадир меҳрибон.

ТУРК ВАТАНИ

Унута олмас бир фарзанд оқ сут берган онани,
Эркалатиб кўксинда бош силлаган ватани.
Она — Ватан бағишлар фарзанд учун шуҳрату шон,
Ватан боғинда сингган ҳар фарзанддан киндик қон.

Тиқилганди ул юрти боболаримнинг тахти,
Бобо авлоди-чун ватан бу дунёнинг жаннат.
Ҳақ-хуррият бўлса ҳоким яшар миллатнинг бахти,
Ул ердадур турк қўли гул-гулистон яратди.

Асл туркликнинг мулки, Турк ватани Туркистон,
Сенинг бағринга сингган Турк авлоддан мерос қон.
Турк қомати сенга бор, Турк либоси Туркистон,
Сенинг бағрингда эркин, турклик топсин фаровон.

МУҲОЖИРЛАРГА

Тинглангиз ҳой...!
Ҳақсизликнинг азобини татиб кўрганлар,
Зулм остида ўз юртидан қувгин бўлганлар.
Уага элда бегонадек тўзиб юрганлар,
Ҳақни излаб ҳар жафога бошни урганлар.

Унутмангиз...!
Бобо юртни қутқармоқлик бурч,
Миллий ҳақни қозонмоқ-чун зарур катта куч.
Билдингизки..., кўрдигизки...

Ўз ватансиз яшамокда ортиқ лаззат йўқ,
Юрт четинда бўлгон шодлик бўлмас-кан тотлиқ.

Миллий ҳақни озодликсиз кўриб бўлмайди,
Ўз-ўзидан ҳуррият ҳеч қўлга келмайди.
Бу йўлда чин фидокорлик, бирлик кўп даркор,
Бирлиги йўқ инсонларга бўлмас ютуқ ёр.

Озодлик ҳам, истиқлол ҳам, яхши ҳаёт ҳам,
Қўлда бўлур, фақат бир шарт — бўлса кучлар жам.

Тушқунликка, хўрланишга, боқим бўлишга,
Етакловчи биргина йўл — тарқоқлик фақат.
Келди замон ҳақиқатни англаб олишга,
Миллий ҳақни қозонмоқ-чун бўлинг ҳамжиҳат.

Унутмангиз...!
Минглаб-минглаб ватансевар ботир фарзандлар,
Миллий ҳақ-чун жанг қилганлар, шаҳид бўлганлар.
Илм-иймон вакиллари, маърифатчилар,
Халқ бахти-чун ҳаётини қурбон қилганлар.

Барчангизда ёлғиз умид — ватани кўрмак,
Она юртга ўжа бўлиб, эрк ичра юрмак.
Туғишганлар, ёру дўстлар бирла қувониб,
Меҳр-шафқат, бахтлар ичра севмак, севилмак.

Аммо душман шафқатсиздир, бунга қўйма йўл,
Унда куч бор, миллий эркин бўғар, сиқар ул.
Бўғилишдан қўтилмоқ-чун бўлсин кучингиз,
Шундагина олинажак ёвдан ўчингиз...

Куч мавжуддир — бўлса бирлик, мусаффо иймон,
Бу куч билан очилажак юртга йўл равон.

Ийғилингиз...!
У ер энди тоқай бу янглик,
Бир-бирига гина қилиб, тўзиб юришлар.
Барчангизнинг тақдирингиз ўзаро боғлиқ.

Бирлашингиз...!
Витсин энди ички «урушлар».
Бирлашмасак, ёниб, битиб кўмир бўламиз,
Ҳар биримиз ёлғизликда ўсмай сўламиз.
Куч бирлиги бўлса бизда униб-ўсамиз,
Ҳақ йўлинда жасоратли қадам босамиз.

Қанча ўсса ички ғийбат ҳархашалар,
Бундан душман фойдаланиб, шунча шод кулар.
Витсин энди онгли-онгсиз жаҳолат қўли,
Ғумайлардан тоза бўлсин БИРЛИКнинг йўли.

Озодлик ҳам, истиқлол ҳам, яхши ҳаёт ҳам,
Қўлда бўлур, фақат бир шарт — бўлса кучлар жам.

СЎЗЛОЛСАМ ЭДИ

Кошки эди тонг отса тезроқ,
Эрта тонгда шодликка тўлиб,
Ер ҳуснига мен боқсам шул чок,
Мароқлансам, қалбимдан кулиб.

Ҳанузгача тонг ҳам отмайди,
Қалблар бўғиқ, бўлар кўп ҳуноб.
Дўстлар эса қўл узатмайди,
Ер ҳам нотинч, кутмоқда жавоб.

Ер васлига етишмак ғоят
Севишганлар учун катта бахт.
Интиламан деб ёрга етсам,
Ҳузурида хизматда бўлсам.

Эй севгилим, тинглагин мени,
Борлигим-ла севганман сени.
Қурбон бўлсин йўлингда жоним,
Мадад берсин бизга илоҳим.

Севишлик ҳам шунчалик бўлар,
Қилолсам-да севгимни изҳор.
Ўз эрким-ла сўзлолсам агар,
Борлиқ сирни билардинг зинҳор.

Севги бир сир, бунга сўзлашга,
Ҳар бир тил ҳам бўлолмас тилмоч,
Сўзлай десам сиримни Сенга,
Овоз бўғиқ, жимдир ноилоҳ.

Қани айтчи Сен менга ўзинг,
Қандай қилиб айтмай очикроқ
Ҳурриятни қозонгон замон,
Мен сўзлайин, сен солгин қулоқ.

СУЙЛА, ДУТОР

Тўхтамай сўйла, дутор,
Жилвалар қилсин торинг.
Маст бўлиб овозингиз,
Бир ором олсин ёринг.
Ҳар бўғиминг сақлаб сир,
Айри тилда сўзлайди.
Муҳаббатдан қилса жир,
Бир тан бўлиб бўзлайди.
Сайра, дутор, тинмай сайра,
Ором бахш эт ёрингизга.
Бўғилмасдан яшнаб-айра,
Суқ кирмасин торингизга.
Сенда қават пардалар,
Сирларми сақлаб турур?
Машшоқ торингизни чертса,
Кўксингиздан нола келур.
Нола-фигонни ташлаб,
Ғайрат-журъатдан сўйла.
Юрт-элга ҳурлик тилаб,
Севги-шарафдан куйла.

САДОҚАТ

«Эй Навоий, сидқ ила бўлгил гадо эл
ичраким,
Тахту тожин берса бу давлатни топмас
подшоҳ»

НАВОИЙ

Ўтмишимиз кўп ранг-баранг даврлар сурган,
Ҳам мароқли, ҳам жафоли кунларни кўрган.
Садоқатли аждодимиз бирлигини тузган,
Садоқати йўқ бўлганлар эл-юртни бузган.

Садоқатсиз унмас дарахт ёки ғиёҳ ҳам,
Мерос билинг садоқатни, эй азиз дўстлар.
Жоннинг жонга садоқати бўлмаса, сустлар,
Эл ичинда меҳр-шафқат доим бўлар кам.

Чин садоқат, ҳаттоки ул севгидек кучли,
Садоқатсиз бўлмас ҳатто севги бирлиги.
Садоқатга хиёнатлик шайтон ишидир,
Садоқат йўқ жойда ҳатто иймон йўқолур.

Боболарга ҳурмат учун бўлсин садоқат,
Садоқатли ҳар бир қўлда яшнайди ғайрат.
Юрт қолгандир боболардан мерос муқаддас,
Муқаддасдан садоқатни узманг бир нафас.

Ҳар жафодан қўтилмоқ-чун садоқат даркор,
Садоқатда мўъжизали туганмас куч бор.
Дўстлик учун биргина шарт садоқат эрур,
Дўстлик эса ҳаёт учун фазилат берур.

Садоқатдир мардлар учун гўзал бир либос,
Инсон учун садоқатсиз ҳаёт ярашмас.
Садоқатсиз яшамокнинг не маънисин бор
Садоқат йўқ жой ҳар замон ҳақиқат-чун тор.

Авлод-авлод мерос бўлиб қолсин садоқат,
Садоқатли йўлдошларга тегмас касофат.
Садоқатли ишда ўсар ватан ҳам миллат,
Садоқатли ишда бўлмас заҳарли иллат.

Бизлар учун бўлиб қолсин доим садоқат,
Ҳар қадамда, ҳар нафасда ажралмас одат.
Ўзга элда, ўз элинда бўлсин доим бир,
Бирлик эрур садоқатда бўлган асл сир.

Эски ўзбек ёзувини ўрганапмиз

Айтилган сўз — отилган ўқ деймизу бироқ қайси сўзларимизни кимлар нима учун отгани-ю, кимларга қачон тегиб, қандай жароҳат етказганини ёки ҳеч кимга тегмасдан қумга синггандай исзис йўқолганини ҳис қиламизми? Айни чоғда шундай сўзларимиз борки, улар «ўқ» эмас, балки нодиру ноёб малҳам каби ҳалокат ёқасида турганларни бамисоли қайтадан «тирилтириб», уларга янгича ҳаёт бахш этмайдими? Шу билан бирга ўқу малҳам, иссиғу совуққа «аралашмасдан» шунчаки теварак-атрофимиздаги мўайян «бўшлиқ»ларни тўлдирадиган сўзлар, тушунчалар ҳам оз эмаслигидан беҳабаримизми?..

Агар обдон ўйлаб кўрилса, тилимиздаги барча сўзлару тушунчаларнинг бамисоли тирик одамлардай ўзига хос тану жони, юраги бўлиб, улардан ҳар бири инсонларникига хос ғоятда салмоқли, зиддиятли, ижобий ҳамда салбий хусусиятларга эга эканлигини сезиш мумкин, бироқ биз 1917 йилнинг октябридан кейин бошланган ғоятда кескин ўзгаришлар, тўнтаришлар, ўпирилишлар гирдобига «ғарқ» бўлиб, ҳар бир сўз, тушунчанинг асл маъносини ақл билан англаб, қалбимиздан ҳис қилишга етарли даражада эътибор бермаганимиз ҳо-жари жуذا оғир кечаётган қайта қуриш, ош-коралик, демократиялаш жараёнида аяқол билиниб қолаяпти.

Бу ерда, аввало, халқчиллик сўзини назарда тутмоқдаман. Ахир, кейинги етмиш йилдан ор-тиқ вақт ичида бутун инсоният тарихида мис-ли кўрилмаган халқчил иқтисод, халқчил ада-биёт, халқчил илм-фан, халқчил ҳоқимият яра-тамиз, моддий, маънавий, маданий бойликлар-ни ишлаб чиқаришнинг барча жабҳаларида энг юксак чўққиларни забт этамиз, ҳаммамиз-га бахту саодат, фаровонлик берадиган коммунистик жамият қурамиз, деб жар сола-вердигу оқибатда биз халқчиқа булғаб, ну-қул лаънатлаган капиталистик эл-юртлармас, ўзимиз ҳалокат ёқасига келиб қолганимизни бугун эътироф этмоққа мажбурмиз-ку!

Табиики, бундай номуаносибликлар-нумо-вофиқликларни келтириб чиқарган сабаблар жуذا кўп ҳамда мураккаб, ҳатто чигал бўлиб, уларнинг моҳиятини очишга энди киришмоқ-дамиз. Мингдан бир сабаби шундаки, халқчил-лик тушунчасини аксари ҳолларда юзаки тушу-ниб, бир ёқлама талқин этганмиз. Айтайлик, халқчиллик сўзининг ўзаги халқдирки, бу ўза-книнг ўзи қандай «тан-жон, юрак»ка эга экан-лиги хусусида камдан-кам ўйлаб, бу ерда ҳеч қандай жумбоқ йўқ, ҳаммаси аниқ, равшан, деб ҳисоблаганмиз. Аслида шундаймикин?

НУҚТАН НАЗАР

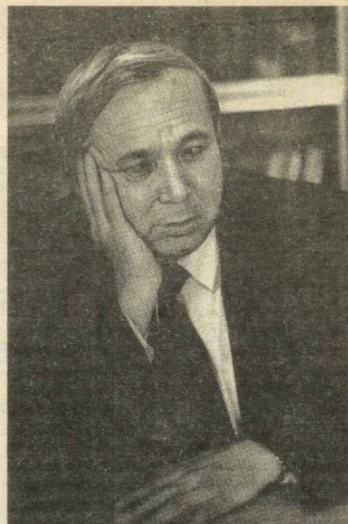
ҳис қилиш зарурати

Бу саволга жавоб қайтариш учун куйидаги шеърини парчага бир назар ташлайлик:

Халқ денгиздир, халқ тўлқиндир,
халқ кучдир,
Халқ исёндир, халқ оловдир,
халқ ўчдир...
Халқ қўзғалса куч йўқдирким,
тўхтатсин,
Қувват йўқким, халқ истагин
йўқ этсин.
Халқ исёни салтанатни йўқ қилди,
Халқ истади, тож ва тахтлар йиқилди...

Агар бу мисралар Чўлпоннинг 1921 йилда чоп этилган «Халқ» шеърдан олинганини эслатсак, подшоҳлару хонлар салтанати, тожу тахтини халқ исёни йўқотди, деган гап ўша давр талабидан келиб чиққанини тушуниш қийин эмас. Лекин бу подшоҳлару хонлар би-лан энг юқори, ўртача, пастки поғоналардаги барча амалдорлар халқнинг таркибига кирмай-дими? Агар кирса, нима учун уларга халқ қар-ши курашади? Борди-ю бунинг акси бўлса, нима учун улар ўртасида ўзаро иттифоқ, ҳамкорлиг у ҳамжиҳатлик ўрнатилмади?

Шуниси ҳайратлантирадигани, Октябр тўн-таришидан олдинги барча ҳоқимлар, амалдор-лар бамисоли халқ душманлари, шўро даври-даги раҳбарлар эса ижобий қаҳрамонлар тар-зида мадҳ этилди, ҳатто илоҳийлаштирилиб, танқид, ўз-ўзини танқид «доираси»га киртил-мади. Ваҳоланки, марксизм-ленинизм танқид келажаkning меваси деб ҳисоблайди, ўз-ўзини танқидсиз тараққиёт бўлмаслигини эътироф этади, ҳатто қатъий қонунга айлантиради, аммо амалда эса бунинг тескарис рўй бериб, хо-ҳлаган одам халқ номидан сўзлаб, ўзининг шах-сий манфаатларини, халқ манфаатидир, деб

Норбой ХУДОЙБЕРГАНОВ

тақдим этадиган бўлди. Бугина эмас. Даҳшат-ли жиноятлар, хиёнатлар халқ ҳукми деб баҳо-ланиб, улар мислсиз қаҳрамонлик тарзида баҳоланди.

Шуни назарда тутиб, Н. Боқий ўзининг «Қатл-нома» ҳужжатли қиссасида («Шарқ юлдузи», 1991, 5-сон) Қодирий, Чўлпон, Фитрат, Усмон Носир каби ижодкорлар халқ душманлари деб қораланганини 1937—1938 йиллардаги жумҳуриятимизнинг етакчи рўзномалари «Ўз-бек халқининг душманлари» («Правда Восто-ка», 1937 йил, 4 ноябр), «Ўзбекистон меҳнат-кашлари ашаддий халқ душманларини отиб ўлдиришни талаб қилмоқда» («Правда Восто-ка», 1938, 5 март) деган сарлавҳали ўнлаб, ҳатто юзлаб мақолалар орқали ақдиллик би-лан қўллаб-қувватлаганини чуқур дард-алам билан таъкидлайди ҳамда куйидагиларни қў-шимча қилади: «меҳнаткашларнинг митингла-рида Акмал Икромов билан Файзулла Хў-жаев... отува ҳукм этилган тўғрисидаги шум хабарни... гулдурос қарсақлар билан кутиб олдилар».

Наҳотки шундай бўлса? Ахир, одамни ўлди-ришнинг, у айборми, айбормасми, бундан қатъи назар, «гулдурос қарсақлар» билан маъ-

Шеробод кулолчилик корхонасида бир кун.

Сураткаш И. Хўжаев (ЎзТАГ)

қулланиши тўғрими? Яна ким томонидан денг? Бир-икки кимса эмас, бутун халқ томонидан-а?

Эътибор берсангиз, халқнинг ўзи эмас, балки кимлардир халқнинг номидан гапириб, ўзларининг қора, ёмон ниятларини ахён-ахёнда озгина тўғри, жиндақ ҳаққоний фикрлар ёки алағали эхтиросларга моҳирона «ўраб» берганлиги очилиб қолади. Йўқ, ўз-ўзидан очилиб қолмайди, обдон ўйлаб, бош қотириб, косаларнинг тағида нимкосалар борлигини кўриб, кимларнинг нима учун ўз номидансан, халқ номидан сўзлаётганини ишонарли далиллар орқали кўрсатганингиздан кейин бунга эришиш мумкин. Ана энди Чўлпон томонидан йигирманчи йиллардаёқ денгиздир, исёндир, оловдир, ўчидир, енгилмас кучдир, деб таърифланган халқни кўз олдимиэга келтирайлик: денгиз бўлса, унинг қирғоқлари чўқур ёки саёз жойлари, тўлқинларини билиш керак. Олов ёки исён-чи? Табиийки, уларни ташкил қиладиган, бошқарадиган кучлар керакки, бу кучлар осмондан тушадими? Борди-ю, олов бўлса, кимлардир, нималардир бутунлай қуйдириши, кул қилиши, кимлардир, нималардир қутулиб қолиши ёки исён бўлса, кимлар, нималар қолиб чиқиши ёхуд аксинча, мағлубиятга учраши ҳаёт тақозоси-ку ахир! Бинобарин, бунинг моҳиятини англамасдан халқни енгилмас куч деб кўкларга кўтариш гоҳида руҳият, кайфиятни яхшилашга туртки берса-да, аскар ҳолларда хиёнаткорликка олиб бориши ҳеч гап эмас. Ахир, у енгилмас куч бўлса, нима учун, айтиялик, араблару ёки мўғуллар ёхуд чор Россияси томонидан босиб олиниб, хонавайронликка, дахшлатли инқирозлару фожияларга юз тутди?

Буларни кўя турунг, кейинги ярим асрдан ортиқ вақт ичида сталинчилик қулига айланиб, ўзлигини йўқотишгача бориб етганини қандай изоҳлаймиз? Ахир, халқмас, ўша тоталитар тузум, социалистик диктатура қолиб қиди-ку?! Тўғри, халқимизнинг Қодирий, Чўлпон, Фитрат каби фарзандлари мустақид мафкура, тузумга қарши баҳоли қудрат курашдилар ва шахид бўлдиларки, бу, шубҳасиз, ўша денгиз, исён, оловнинг ўзига хос нишонларидир. Афсуски, бундай нишонларга сўнмас алағга ёки исёнга айланмади, негаки, ўзлигимизни англаб олиб курашга отланишимиз зарур эди. Кейинги пайтлардагина бунга эътибор берилаяпти.

Чунончи, Эркин Воҳидов «Оғриқли саволлар» («Ўз Ас», 24 май 1991 йил) шеърда «чойхонада ошхўрликни бахт деб билган», «шу бир кунлик ҳаловатни нақд деб билган», «кўкрагида на ҳиммату на ғайратдан асар бор», «юрагида на орият, шавқ бор, на кадар бор» кимсаларга мурожаат этади:

Мудом кураш азобини
фидойилар кўрганлар,
Инқилоблар ҳосилини
мутаҳамлар урганлар.
Сиз ҳам бугун панадасиз,
жангга бизни қайрасиз,
Бир бу жангда шахид бўлсак,
аввало, сиз яйрасиз.
Гофил халқми! Тингларманми
сенинг наъра-унигини,
Кўрарманми зулуклардан
озод бўлган кунингизни?

Диққат қилинг-а, халқимизнинг гофиллиги, қоқоқлиги, лоқайдлиги, пассивлиги кучли дарду алам билан сўзланмоқда, бироқ бунинг ўзи етарли эмаслигини қуйидаги мисраларда сезиш мумкин:

Бир ой бўлди
Такор-такор
Мен бир туш кўраман,
Тушларимда мудраб юрган
Эл ичида юраман.

Англашилаёттики, шоирнинг «мени» — лирик қаҳрамон ҳар тунда фақат бир туш кўракану тушда мудраб юрган эл ичида муद्रоқлик ҳолатига тушибди. Бу ҳолат эса, табиийки, бепарволик, қоқоқлик, гофиллигини аңглатади.

Маъкур таъсирни кучайтириш учун муаллиф лирик қаҳрамон шунчаки мудрамаяпти, балки аста-секин судралиб юрибди, уйғонишга қанча уринмасин, бунинг уddасидан чиқа олмаяпти,

МУШТАРИЙЛАР МАКТУБИДАН

ҚОРА ҚУРТ ЧАҚҚАНДА...

Мўътабар «Гулистон» мажалласининг ўтган йил, тўртинчи сонига «Тегирмондаги ҳодиса» сарлавҳали бир лавҳа босилган, унда, илон, чаён, бий қаққан одамларни ўқиб дарддан халос қиладиган, Суяр полвон деган бир дуохон ҳақида сўз юритилган. Мен ҳам, ўзим кўрган, шу воқеага ўхшаб бир нарсани муҳтарам муштарийлар билан баҳам кўрмоқчи бўлдим.

1944 йил Оҳангарон туманининг Яхши кишлоқ шўросидаги «Ок-олтин» номли жамоа хўжалигида ҳисобчи бўлиб ишлар эдим. Ой охирида ер-сув бўлимига топшириладиган, чорвага доир ойлик ҳисоботни тузишдан олдин, молларни санаб чиқиш мақсадида фермага чиқдим. Сой ёқасидаги дастлабки қора-қўтанга борганимда ҳар сафар ширин сўзлар билан қаршилайдиган кекса чўпон, Бойит ота бу гал рўйхуш бермайроқ кутиб олди. Утовига кирдики. Мен қўйларни санаш учун ўтловдан эртарақ ҳайдаб келишни сўраган эдим, чўпон, эрталаб қўйлар қўрадан чиқмасдан санасак, деган гапни қилди. Мен бошқача ўйга бориб, кўнмадим. Бойиш ота ташқароқ бўлиб, ўтовдан чиқиб кетди. Сал ўтмай Давлат ака деган қўшнисини бошлаб кирди. Давлат ака мен билан қўришиб ҳолаҳвол сўрашгач, чўпоннинг арзини айтди. Маълум бўлишича, шу сойнинг бошида, бир одамни қора қурт (бий) қаққан бўлиб, Бойиш ота шу атрофда шунақаларни ўқийдиган ягона дуохон бўлгани учун, уни олиб кетгани одам келган экан. «Қўйларни эрталаб санарсиз, ҳозир эса айтган ерга борсин. Вир бечо-

ра азобда, кечикса нобуд бўлиши мумкин», деди Давлат ака. Мен рози бўлдим, лекин у ердан қайтиб келгач ўша дуони айтиб беради, мен ёзиб оламан, дедим қизиксиниб. Келишдик. Бойиш ота шошиб жунаб кетди. Кечкурун катта бир қўйни олдиға ўнариб, шод кайфиятда қайтиб келди. Анчагина қийин, кистовдан сўнг ўша дуони ёзиб олдим. Анчайин оддий сўзлардан иборат бўлган бу дуонинг «хосияти» ўқишда экан, яъни нафас қайтариб («нафас олмай») бир неча мартаба ўқиб дам солинса бемор шифо топар экан. Ўша дуо матни ушбудир:

«Бий-Бий Бийман, Бийларнинг пириман,
Адирисман дониман, қўй келди, қўзи келди
Сулаймоннинг (пайгамбар) сўзи келди.
Сўзи билан чиқмасанг, қаҳрланиб ўзи келди.
Бий-Бий бийилди, Ўн иккиси жийилди
Бузоқбоши жадаллаб, бизни сизга буюрди.
бийи-бийи бийлайман, оқар сойдан
сувлайман

Бундан сани қувлайман.

Бий-бий-бий чик, тос тепадан тоймай чик
Заҳарингни ёймай чик.
Куланкир-куланкир, улуг сувнинг бўйида
Чодир курган куланкир.

Чодирингни бузаман, жалпиратиб ташлайман.

Арадар-барадар,
Какра билан шўра бор

Қўй келди, қўзи келди,
Пайгамбарнинг сўзи келди.

Сўзи билан чиқмасанг қаҳрланиб ўзи келди.

Усмон УМАРЗОДА

Адрасман — исирик. Сулаймон — пайгамбарнинг номи.

Бузоқбош — газада. Қоракуртни ейди.

Какра — тахир аччиқ ўсимлик.

Шўра — ёввойи ўт.

дейди-да, ўз мулоҳазаларини қуйидагича яқунлайди:

Ҳар тун шу ҳол,
Фалак берган
Бу не бало қийноқдир!
Э, худойим,
Эй, худойим,
Кечанг бунча узоқдир!

Кеча-ю кундуз давом этаётган бу бало-ю дардлар, қийноқлар нима ўзи? Бу тулларнинг ниҳоятда қўзилиб кетиши — ўша муद्रоқлиқни англатувчи мажозий манзарадир ҳолос. Шунчаки манзара эмас, ўзида эркинлик, хурлик, мустақилликка интилувчи, бироқ ўзининг қандай курашларда иштирок этиб, нималарга қодир эканлигини била олмасдан тўлғониб, қийналаётган юрак ички ботиний исёндир. Лекин ботиний исён, кураш учун пухта тайёргарлик, етарли, қулай, соғлом шарт-шароит керакмасми?

Бу ҳақда обдон бош қотираётганимда беихтиёр Абдулла Ориповнинг «Уйку» шеърини эсладим-да, тўхтанг, ахир, бамисоли «Туш»га ҳамоҳанг-ку, деб қолдим:

Митти фарзанд бўлиб, бир дилбанд бўлиб,
Асрим, сени бахтда кўрмоқ истаيمان.
Ва лекин баъзида уйкуга чўмиб
Сендан кўзларимни юммоқ истаيمان.
Аммо борми имкон бундай уйкуга,
Курашга яралган жафоқас инсон.
Ҳар қандай кураш ҳам ҳаётдир унга,
Ҳар қандай уйку ҳам — ўлим ҳар қачон!

Дарҳақиқат, Эркин Воҳидовнинг «Туш» и Абдулла Орипов «Уйку»сига табиий равишда боғланиб, уланиб кетиши ҳеч гап эмас. Ваҳоланки, улардан бири ўқувчиларга яқинда тақдим этилди, иккинчиси бундан қарийб чорак аср олдин — 1965 йилда яратилган. Аммо шун-

га қарамасдан ҳар иккаласи бир-бирига яқиндир. Айни чоғда уларни ажратиб турадиган фарқлар ҳам мавжудки, бундан кўз юмиш асло мумкин эмас. Хусусан, Абдулла Орипов биринчи галда ҳар бир одам тан-жонига ором берадиган табиий уйку эмас, балки мажозий уйку, кўчма маънодаги уйку хусусиятлари ҳақида сўз юритиб, шунга мувофиқ фалокатлар келишини таъкидлаб, қуйидагича ҳукм чиқарди: ҳар қандай уйку — ўлим, ҳаёт эса курашдир!

Тўхтанг, нима учун уйку ўлим экан? Ахир, инсон ҳар қуни табиат, худо томонидан ажратилган вақт — кечаси ухламаса, уйкуда тану жонига дам бериб, куч йиғмаса, баракали фаолият кўрсата олмайди-ку?

Ҳа, уйкусиз инсон ўзлигини йўқотади ва буни Маркес ўзининг «Юз йил танҳолик»да асарида моҳирона кўрсатганлигини эслаш kifоядир. Ахир, одам тирик зот сифатида уйкусизликка икки-уч, борингки, ўн кун чидаши мумкин, аммо бундан ортиғи одамни эс-қушидан, ўзлигидан, эл-юртидан жудо қилишини қолумбиялик ёзувчининг ҳозиргина тилга олинган асарида гоёта таъсирчан гавдалантирилган, бу оддий ҳақиқат тағида яшириниб ётган маънони дарров ҳа деганда ўқиш анча қийин-ку!

Ҳўш, қандай маъно назарда тутилаяпти?

Гап шундаки, бутун дунёда ҳамма нарсая-ю ҳодисаларнинг, шу жумладан уйкунинг ҳам ўз меъёри, мезони, салмоғи бўлади ва буни инкор этиш ҳеч қачон яхшиликка олиб келмайди. Чунончи, уйку қанчалик муҳим, зарур бўлмасин, агар кечани кеча, кундузни кундуз демасдан сурункасига ухлайверсангиз, пировердида ўта ланж бўлиб, соғлигингизни йўқотишингиз, ҳатто ҳаётдан ажралиб қолишингиз ҳеч гап эмас-ку, ахир!

Кўрапсизми, сурункасига ухлаш дегани бу одам дунёдан ажралиб қолиб, ҳамма нарса, ўсиш-ўзгаришларга лоқайд, бепарво бўлиш, фақат ўзини ўйлаб, элу юртининг тақдирига қизикмаслик деган мажозий маънони АНГЛА-

ТАДИКИ, буни халқ тушунади, деб бонг уриб келдик. Аслида-чи?

Умуман халқ эмас, балки халқнинг пешқадам, ўткир дидли, ақлли, доно-ю нодир фарзандларига бутун вужуди билан ҳис қилиб, мажозий гаплар-иборалар мағзини чақади. Лекин улар озаҳиликни ташкил этиб, «халқ» деган тушунчани ололмайд-ку, ахир! Биз масаланинг шу жиҳатини эътибордан соқит қилдик. Анкироғи, социалистик мафкура, марксизм-ленинизм шундай қилдирди. Ахир, бу таълимот, бу мафкура халқнинг негизини фақат ишчи-деҳқонлар, меҳнаткашлар ташкил этиб, улардан улуг, доно, ҳалол, адолатли куч йўқ, бўлиши мумкин эмас, деган ақидади қатъий қонун даражасига кўтариб, бу қонун моҳиятини англашга имкон берадими-ку! Ваҳоланки, билимдон, моҳир, ўткир дидли, ақлли, заҳматкаш ишчи-ю деҳқонлар билан бирга уларнинг ичида ялқовлари, ландаурлари, ахмоқлари, ҳар жиҳатдан заифлари, ақлан, жисмонан ривожланмаганлари, этилганлари бор, бу оддий ҳақиқатни ёзувчилар англаб, ҳис қилиб, бадийий таҳлил талқиндан ўтказолмаслиги учун соцреализм «кашф» этилди.

Тўғри, соцреализмнинг айрим фазилатлари мавжуд: у ҳаёт ҳақиқатини халқчиллик руҳида ёритишни талаб қиларди ва шу талабга жавоб берадиган асарларда қалбларни тўлқинлантириб, онгу тафаккурни бойитишга ҳизмат қиладиган таъсирчан манзараларга дуч келганимиздан кўз юмиш номардликдир. Ҳатто «Она» ёки «Бой ила хизматчи», «Очилган кўриқ» ёки «Қутлуг қон» сингари асарлар ўтмишни қоралаб, шўро ҳокимияти, компартияни тараннум этиши билан бирга меҳнат аҳлига ҳурмату муҳаббат туйғусини йўғотишга чорладик, буни инкор қилишдан ҳеч қандай фойда унмайди. Аммо ҳамма бало шундаки, меҳнат ҳам, меҳнат жараёни ҳам, меҳнаткашларнинг ўзлари ҳам мафкуравий руҳ билан сугорилиб, инсонларнинг табиат баҳишида этган хусусиятлари ерга урилди, оёқоси қилинди. Ахир, фақат социалистик мазмун касб этиб, коммунистик жамият қуришга сафарбар этилган меҳнатгина инсонга бахту саодат келтиради, фаровонлик олиб келади, деб бонг уриб, меҳнатнинг яшаш, иқтисодий тараққиёт воситаси эмас, балки мутлақ мақсад даражасига сунъий тарзда кўтарилгани бежиз эмас-ку!

Қаранг-а, қиллардир кеча-ю кундуз меҳнат майдонида жавлон ургани учун Социалистик Меҳнат Қаҳрамони деган унов билан тақдирланди деб жар солинди-ю, аслида одам боласи туну кун фақат меҳнатни ўйлаб, нуқул пешона терини тўқийдиган бошқа нарса билан шуғулланмаса, бировни севиб, ўзи ҳам севилма, оила қуриб, ўзидан кўпаймаса, ҳаёт лаззатларини тотмаса, жону танини яйратмаса, аини чоғда ғаму аламлар, қийинчиликлар, ҳар хил касалликларни бошидан кечирмаса, фожиа ниялигини билмаса, бутун вужуди билан ҳис қилмаса, инсонийлигини йўқотиш ҳеч гап эмас-ку!..

Павел Власову Гофир, Павел Корчагин, Йўлчи-ю Семен Давидовлар кеча-ю кундуз фақат коммунистик жамият, социалистик меҳнат, социалистик муҳаббат, коммунистик оила тантанаси учун курашда фидокорлик қилдилар, мислсиз матонати-ю мардлигини намоён қилдилар ва аксарият шафқатсиз жанглarda ҳалок бўлдилар, аммо уларнинг ўлими маънавий ғалаба, тўқилган қонлари «қутлуг қон» дея тарихимиз саҳифаларига зарҳал қарфлар билан ёзилдики, буни турмушининг оддий талаблари, мантиғи билан оқлаш мумкинми?

Диққат қилинг-а, мафкурамиз инсоннинг бахти-саодати, фаровонлигини таъминлайдиган бениҳоя озод, ҳур ҳаёт яратишга қаратилган дейилади-ю, лекин бу ҳаётни дунёга келтириш учун қон тўкиш, ўлиш, ўлдириш қутлуг иш, қаҳрамонлик намунаси, деб ҳайқирсак?

Ҳа, афсуски, ҳайқираверганмиз, аммо қон тўкиш, ҳалокатлар заминига адолатли, ҳаққоний жамият қуриш асло мумкин эмаслигини бутун вужудимиз, жону танимиз билан ҳис қилмаганмиз, ҳис қилиш тўғрисида ўйлаб ҳам қурмаганмиз. Ҳамма бало ана шунда!

Тўғри, гоҳида олов ичида қолган бола ёки

одамларни қутқаришга интилиб, ўзини ёнғин ичига урган ва ҳалок бўлган инсонлар топиладик, буни мардлик ифодаси деб баҳолаймиз. Ёки шундай ҳолат бўлиши мумкинми, ёвлар ҳамласига дош беролмай енгилаетган, эл-юртни муҳофаза қилиш учун ўқлар «ёмғирига» қалқон бўлган одамлар таъминотига қойил қоламиз, улар шаънига офаринлар айтამиз, бироқ булар ҳам барибир даҳшатли фожиа бўлиб, агар шундай фожиялар муттасил давом этиб, ҳар кунги тақрорланаверса, ахир, пировардида кўп одамлар, ҳатто бутун халқ қирилиб кетиши ҳеч гап эмас-ку!

Дарвоқе, граждандар уруши ёки немис фашистлари билан жанглarda эмас, 20—30-йилларда шундай қирғинлар бўлиб, улар халқ фаровонлиги, ҳурлиги, озодлигини таъминлаш учун амалга оширилди, деб оқланди-ку! Кейинги икки-уч йил ичида рўй берган Фарғона, Қўқон, Паркент, Ўш ёки Тбилиси, Вилнюс ёхуд Тоғли Қорабоғдаги фожиялар ёки Оролнинг ҳалокати-чи? Нима учун уларнинг моҳияти чуқур, ҳаққоний ёритилмаяпти? Қаранг-а, биргина Орол фожияси тўғрисида болалар ўлими, хотин-қизлар, умуман бутун халқнинг барча табақаларидаги касалликлар кундан кунга ортиб бораётгани ҳақида ошкора гап-раппмиз, бироқ буни ҳар биримиз жонганимиз, қалбимиз билан сезаётганимиз йўқ-ку, ахир! Борди-ю, сезаск, нима учун Оролнинг Орол бўлгани учун эмас, балки бизнинг ҳам ҳозирги, ҳам келажакдаги ҳаётимизни таъминлайдиган манба-ю восита бўлгани тўғрисида саклаб қолиш, муҳофаза қилишга отланмаямиз, оммавий курашни бошламаямиз? Чунки, курашиш, олишиш — тортишиш жуда қийин, мураккаб, оғир жараён бўлиб, ҳеч қачон яшин тезлигида қамирдан қил суғургандек бирданига ғалабалар қозонилиб, нуқул шодлигу ҳуррамлик тўғилвермайди, инсон эса табиатан севинчларга ўч бўлиб, ўйин-кулгилар «гирдоб»ида «сузиб» юришни жуда-жуда ёқтиради. Зероки, одам жамиятда қандай мавқега эга бўлиб, қандай ўрнини эгалламасин, улуг ёки оддий, зўр ёки заиф, истеъдодли ёки истеъдодсиз бўлмасин, барибир мадҳиялар, офаринларга меҳр қўйишга маҳкум этилгандир. Зотан мадҳия-ю офаринлар, мактовлар эса тўйлар, томошалар, байрамлар, тантаналарда авж олдирилиб, тану жонларга роҳат бахш этилиб, дам беради, руҳни тозалайди, мустаҳкамлайди-ку, ахир! Бинобарин, улардан воз кечиш тўғрисида ҳеч қандай гап бўлиши мумкин эмас. Шунинг учун Абдулла Орипов 60-йилларнинг охирида «Юртим, сенга шеър битдим букун, қиёсингни топмадим асло. Шоирлар бор, ўз юртин бутун — олам оро атаган танҳо. Улар шеъри учди кўп йироқ, қанотида кумуш диёри. Бир ўлка бор дунёда бироқ битилмаган достондор бори: фақат ожиз қаламим маним, Узбекистон

Ватаним маним», дея ҳайқирганда Эркин Воҳидов унга жўр бўлди: «Менга Пушкин бир жаҳону менга Байрон бир жаҳон, лек Навоий-дек бобом бор, кўксим осмон, ўзбегим...»

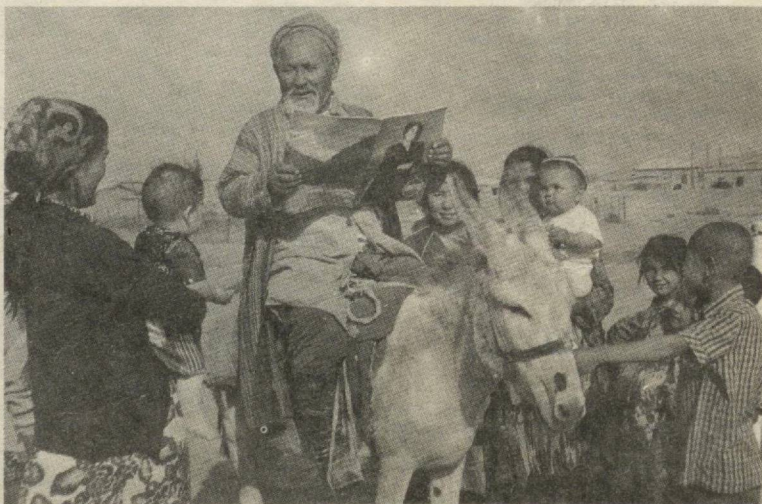
Эътироф этиш керакки, ана шундай мадҳиялар тилларда дoston бўлиб, жуда катта шўхрат қозонди.

Ҳўш, буни қандай изоҳлаш керак?

Авалло шукки, қарийб етмиш йил мобайнида барча оммавий ахборот воситаларида ҳам, бадийий асарларда ҳам кеча-ю кундуз совет ҳокимияти билан компартия ҳамда шу ҳокимият, партия раҳбарлари, масъул мутасадди-лари шаънига ўқилган чексиз — чегарасиз баландпарвоз ҳамду санолар қитобхонлар, ўқувчилар қулоқларидан қириб, оғзи-бурниларини обдан тўлдириб, «ўйдириб» ташлади ва бу эса уларда қадрдон эл-юртимиз, халқпарвар қаҳрамонларимиз ҳақида чин қалбдан отилиб чиққан самимий тўғйуларни ифодалаган алангали, эҳтиросли мисраларга чанқоқлик ҳиссини тўғдирди. Аини чоғда инсонда илқ сўзга табиий эҳтиёж мавжуд: хонадонингизда янги фарзанд тўғилса ёки вога етган ўғил-қизларингиз оила қуриб, мустақил ҳаёт сари қадам ташласа, ота-оналар пайғамбар ёшига етса ва шунга ўхшаш байраму маросимларга фурсат етса, буларнинг барчасини нишонлаб, ўйнаб-қулиш, яйраб-қувнаш ҳам фарз, ҳам қарз-ку, ахир!..

Балки мана шундай омиллар «Ўзбекистон» ҳамда «Ўзбегим»нинг табиий тарзда жаранглаб, жуда кўп юракларни забт этишига кўмаклашгандир. Аммо нима учун Абдулла Ориповнинг «Ўйқу», «Тилла балиқча», «Жаннат», «Сув», «Дорбоз», «Муножот»ни тинглаб...» ёки Эркин Воҳидовнинг «Тирик сайёралар» туркумига киритилган «Арслон ўргатувчи», «Биз ишляямиз» каби шеърлари танқидчилар томонидан юксак баҳолаиб, жанговар, курашчан, исёнкор ижод намуналари сифатида эътироф этилди-ю, бироқ «Ўзбекистон» ёхуд «Ўзбегим» сингари машҳур бўлмади? Айтийлик, «Тошбoла ошиқ», «Олтин девор», «Келинлар кўзголини»ни халқимизнинг барча табақалари — ёшу қарилар, амалдорлар оддий фуқаролар, яхшилар ёмонлар, ишчилару деҳқонлар бамисоли катта воқеалар, ҳатто мислсиз кашфиётлардай яхши қуриб қолди-ку, ахир! Яна шуниси борки, «Бой ила хизматчи», «Яша, Шўро!» билан «Она», «Пўлат қандай тобланди», «Қутлуг қон», «Йўлчи Юлдуз» билан «Очилган кўриқ» ёки Маяковскийнинг Ленин, совет паспорти ҳақидаги асарлари ярим асрдан ортиқ вақт ичида халқимизнинг бир неча авлодига, хусусан бизнинг ота-боболаримизга, ўзимизга, бизнинг фарзандларимизга боғчалару мактабларда, олийгоҳларда мажбуран ўқитилиб, ҳатто ёдлатганда ҳам барибир меҳру муҳаббатимизни қозонолмади-ку?

(Давоми бор)

«Гулистон» ойнамасидан сизлар ҳам баҳраманд бўлинглар, болаларим, коғоз масаласи тақчиллашиб қолибди.

Сураткаш Р. Нуриноев

КУТУЗОВ

Айни жанг қизиган пайт
Атрофда одамлар
Дарахтлар каби йиқилаётганда
Бўтқа еб ўтирарди Кутузов

Шунда Наполеоннинг буйруғи билан
Унинг қўлидаги олтин қошиқни
Уриб туширишди мерганлар

Пинагини бузмай Кутузов
Олдий аскар қошиғи билан
Бўтқасини ейверди жимгина

Шунда Наполеоннинг буйруғи билан
Уриб туширишди бу қошиқни ҳам

Пинагини бузмай
Дехқонларнинг ёғоч чўмичи билан
Кутузов давом этдирди ўз нонуштасин

Шунда Наполеоннинг буйруғи билан
Уриб туширишди бу чўмични ҳам

Осмоннинг каттақон чўмичин олиб
Бўтқани ейверди яна Кутузов
Шунда Наполеон ўзининг
Машхур мовий қалпоғин силкиб
Имо қилди ўз лашкарларига
Ва қочди орқага қарамай

ҚУВОНЧЛИ ЯҚШАНБА

Каравотда ётиб
сўрайди бобом:
ташқарида не гап
бирон-бир қувончли янгилик борми

Ҳеч қандай янгилик йўқ ташда бобо
отини етаклаб чиқди Люберда
томда ўтирибди чумчуқлар қатор
ху узоқ тоғларга тушибди туман

Э-э-э — зерика бошлайди шунда бобом
ҳам

Қаранг
қаранг бобо
черков қошида
Люберда қария Томашнинг
бошига белкурак билан туширди

Эҳ яратганга шукур ниҳоят
нимадир юз берди қувонадиган

Бобом қайта туғилгандай
оёққа туради бир сакраб
меҳри жўшиб кетган
кўнгли ийиган

ИЮЛ КЕЧАСИ

Кундузги жазирамадан сўнг
Худонинг суюкли уммати эмас
Худонинг саёқ бир дарвиши каби

уйда ўтирардим ўраниб
шеърларимдан ясалган кўрпага
ва лаънатлар ёғдирар эдим стул ва
шкафга
негаки

Кўчага чиққиси келмай қолди энди
йиртиқ-ямоқ иштонларимнинг
столда эса қакирув қоғози ётибди ана
бир рассомни ҳақорат қилганим сабаб

Ана чироқнинг ҳам пулини
тўлаш лозимлиги ҳақдаги қоғоз

ЕЖИ

ХАРАСИМОВИЧ

Иккинчи жаҳон урушидан кейинги поляк шеърлятида Станислав Гроховяк (1934—1976) билан Ежи Харасимович (1933) муҳим ўрин тутадилар. Улар ўзларидан олдин ўтган Тувим, Броневский, Галчинский каби йирик шоирларнинг меросхўрлари сифатида майдонга тушдилар ва тез орада ўзларининг ёрқин чиқишлари билан шузрат қозондилар. Улар Мариан Гженщак, Халина Посвятовская каби сафдошлари билан бузунги кунда «жамоавий поляк шеърляти» деб аталаётган шеърлятни яратдилар.

ТАРЖИМОН

Мана менга қарз берган одамнинг хати
агар тез кунлар ичида

Қизлар ҳам йиғлашар қайинлар каби

Нимаики бўлса қаршимда ётган
бари таъна қилар менга
ошхона томондан келиб турар
очликдан бўкираётган идишлар саси

Устига-устак шеърят ҳам
шкафдан жомадонини
ва эски тўнни олди-ю
уйдан ғойиб бўлди қайгадир

Фақат соқолим
мамнун эди ўзидан ҳар доимгидай

Мен лаънатлар ёғдирдим стул шкафта
то чарчоқдан ухлаб қолгуним қадар

мен шундай ўтказдим июл кечасин
ёшим ўттизга тўлган шу тўнни

БУВИМ

Бувимни эслайман ва
урушдан олдинроқ тўқилган ўша
қизил жун қалпоқни

Эслайман
сичқонлар қўшилган аравасида
булутлар оралаб учган бувимни

Урушни эслайман
қорни совуқни
немислар қишлоққа ўт қўйишганда
нон ёпарди бувим

Қўшнимиз Франкларнинг уйи
ёниб битганида ҳам
нон ёпарди бувим

Уйимиз олдидаги арчаларга ҳам
олов туташди-ю
бувим нон ёпаяпти

Биз тугунларни судраб
кийиниб юрсак ҳам
бувим нон ёпаяпти

Қорда оёқяланг чопаман
ховлида зир югурарди куйган товуқлар

гир-гир айланарди жизғанак хўроз
бувим эса нон ёпаяпти

Бирдан кетиб қолди немислар
бувим ойналарни кенг очди шунда

О авлиё Петронелла
ҳамма ёқни тутун қилворибман-ку

Буни қаранг-а
деб жаврар бувим

ҚИШ ОЛДИ

Дайдийман ҳазонларни босиб
ҳазонлар тиззага келгудай
дарахт шоҳида ҳакка ўтирар
зангори пари билан овуниб
мен каби

Изидан овчилар юрган бўлса ҳам
уни безбет паррандалар қаторига
Қўшиб қўйган бўлсалар ҳам ҳатто

Қора қанотлари билан қарғалар
уни инкор этиб
бу зангори патлар ўғирланган деб
эълон қилишса ҳам.

Босиб келаётса ҳам қоронғиликлар
шамол ҳам кимсасиз йўллар ҳам
у зангори пари билан
овутиб ўтирар ўзини
мен каби

ОИЛАВИЙ НАҚЛЛАРДАН

Нақллар зулмати ичидан
соч-соқоли оппоқ
катта бобом кўринар

Уйи бор эди ўзининг
ёнбошига тирговучлар қўйилган
бугдойлари бор эди ғарам-ғарам

Йилқиси бор эди саноқсиз

Асаларилари турган жой
улкан бир шаҳарга ўхшарди
Баҳайбат соқолли
таъзим қилмас эди ҳеч кимга
ўзининг столи ёнида
ўтирарди худо мисоли

Қишда Герасимнинг олдида
эртак эшитгани келарди одамлар

У қувноқ ва донишманд сеҳргар эди
ўзининг доно сўзлари билан
хурматга сазовор бир киши эди

Ундан сўрашарди
сен кимнинг белоруси
кимнинг русисан

У эса жавоб қиларди шундай
сув алвастан ва жинларнинг
зурёдиман мен
ҳеч кимники эмасман бошқа

Шундай деб у
кумуш сингари йўсин соқолини силаб
мийигидан қулиб қўярди

Ва мени асал билан сийлар экан
дерди

Эҳ
эварагинам
эварагинам
роса омадинг келди-да ўзингнинг ҳам
ҳаммолдай ишлайсан
ҳаммолдай яшайсан
ҳаммолдай бир бурда нон учун

Русчадан Мақсуд БЕКЖОН
таржималари

Юсуф ЖУМАЕВ

Дилнаво сатрлар

ЖАЛЛОД ҲЛИМИГА

Одам Ҳлимидан қувонган — нокас,
Нокас — Ҳлимингдан шод бўлмаган зот.
Ҳганинг рост бўлсин, яшаганинг бас,
Эй Ҳсмон Носирни Ҳлдирган жаллод.

Дўсту издошинг кўп, отмоқчи улар
Сен отолмай кетган кўп тошларингни,
Юртда қачонгача қиёмат бўлар,
Енингда чорлагим издошларингни!

* * *

Топганимни ерга сочайин,
Қушлар есин, итлар есинлар.
Топганимни ерга сочайин,
Қузғун зоғлар, қуртлар есинлар.

Яхшиликни билар кўплари,
Ахир улар дўст-ёрлар эмас.
Ҳоинликдан йироқдир бари,
Ахир улар ғаддорлар эмас.

Ҳлсам, кўмманг, шуларга беринг,
Жасадимни кўрсинлар баҳам:
Токи ётмай одамлар билан
Ҳатто ерда, қабристонда ҳам!

* * *

От сурган аждодлар, биз-чи, пиёда,
Муроддан нишон йўқ, армон зиёда.

Бизлар нари борсак кўлмакнинг суви,
Ҳлар минг йил аввал кўмилган бода.

Тенгдош, бобурийман дейишдан уял,
Боболар хайли шер, авлодлар пода.

Юсуфнинг кўксида нечун ғам дема,
Темурзода эдик, бўлдиқ қулзода!

Қулсан, эркин Ҳйлама,
Ҳалқим, сени отарлар.
Очсан, нондан сўйлама,
Ҳалқим, сени отарлар.

Бир оқилга минг жоҳил,
Бир бедорга минг ғофил,
Тарқоқдирсан, ёв аҳил,
Ҳалқим, сени отарлар.

Юрти тилло қашшоғим,
Ташнам, кўзи булоғим,
Эй марди кам, қўрқоғим —
Ҳалқим, сени отарлар.

Ботирларинг ночордир,
Тўраларинг ғаддордир,
Фалак сен учун дордир,
Ҳалқим, сени отарлар.

Ебонларда қишладинг,
Кимлар учун ишладинг?!
Бу кун бармоқ тишладинг,
Ҳалқим, сени отарлар.

Орлан ёвлар қахридан,
Ичгин қасос бахридан,
Қутиласан баридан,
Ҳалқим, сени отарлар.

* * *

«МУСТАҚИЛ» КАЛИШ

Оёқ бир оз дам олай деб,
Калишни ечиб қўйди.
Шўрлик калиш оғзин очиб
Озодлик ҳиссин туйди.

Мустақилдир аҳли юлдуз,
Ҳлардан камим борми.
Ҳатто эркин хайли кўнғиз
Ҳлардан камим борми.

Бўлганим бас оёқ ости,
Қадрим тупроқ билан тенг.
Бирда деса мунча торсан,
Бирда деди мунча кенг.

Қачонгача мен оёққа
Қарам бўлиб яшайман.
Чақмоқлардай мустақилман,
Ҳур қушларга ўхшайман.
Бас қил дея оёқ уни
Кийиб, оғзини ёпди
«Ҳўжа»сининг изми билан
Шўрлик ҳар ёнга чопди.

Керак бўлса, деди оёқ
Вужудингни ўяман.
Лозим пайти чиқараман,
Керак бўлсанг кияман!

Уртагани сайин жонни фироғинг,
Мен сени қарғайман қарғайман дилхун
Ойдан ҳам сулувроқ бўлса ёноғинг
Қокилинг тундан ҳам узунроқ бўлсин.

Ишқим юрагимга сахро хоридек,
Қарғайман, қарғайман ҳар лаҳзада минг:
Инжа белинг бўлсин зулфинг торидек
Қучоққа сиғмасин қалин сочларинг!

Дунёда бормикан мендек афтода,
Қарғайман ҳажрингдан жигарим яра.
Лабларинг болдан ҳам бўлсинг зиёда,
Тийра қошинг бўлсин шомдан ҳам тийра.

Сенга қарғинчим шул: яша беармон,
Ишқинг оташидан ҳамма кул бўлсин.
Сенга қарғинчим шул: ўлма ҳеч қачон,
Мендек ошиқларинг изингда ўлсин!

* * *

Темур ўлган чоғда дўсту ёрлари,
Топталмасин дея муборақ туруб,
Ичларига ютиб қулфат, зорларин
Темур тирик дебон айлашган хитоб.

Юртим бамисоли қум босган мазор,
Ҳеч қачон бунчалар абгор бўлмаган.
Амир Темур ўлди деганлар ғаддор,
Амир Темур тирик, Темур ўлмаган!!

ДўППИЛИК БИР ЮРТДОШГА

Ҳлуғ йўлдан қайтибсан-да, — кийибсан-ку шляпа,
Шундоқ дея ҳўб тилинган кўксимни яна тилдинг.
Айт, каммиди беш кунлигим кечаётгани хафа,
Дўппи кийган гўл юртдошим, дўппи кийиб не қилдинг?!

Дўппи кийиб тиканни гўл дея айтганлар қанча,
Дўппи кийиб бировларнинг кетин артганлар қанча,
Дўппи кийиб буюкларга тошлар отганлар қанча,
Дўппи кийган гўл юртдошим, дўппи кийиб не қилдинг?!

Шайхзодани кўкси қаро дўппи кийганлар еди,
Эл ризкини энг аввало дўппи кийганлар еди,

Дилим адо, бағрим адо — дўппи кийганлар еди,
Дўппи кийган гўл юртдошим, дўппи кийиб не қилдинг?!

Озод, обод айладингми шўрлик Ўзбекистонни,
Танимайди ҳалигача ҳурлик Ўзбекистонни,
Бирлашайлик, жаннат қилгай бирлик Ўзбекистонни,
Дўппи кийган гўл юртдошим, дўппи кийиб не қилдинг?!

Қовоқ фақат қовоқ бўлган дўппи кийдирганда ҳам,
Гумон қилма одам бўлгай шляпада ҳам одам,
Дўппи кетса кетсин, лекин имон бўлсин мустаҳкам
Дўппи кийган гўл юртдошим, дўппи кийиб не қилдинг?!

ундай қилиб, хотиним кетиб қолди болаларни етаклаб. Нега дейсизми? Моддий етишмовчиликлар учун-да. Магазинга чиқсанг, пештахтадан қуп-қуруқ, бозорга кирай десанг, чўнтак кўтармайдди. Уйга икки килогина гўштми, сариёғми топиб келиш машаққат. Бир кило картошка ёки пидзани сотиб олиш учун бозорчилар билан жиққамушт бўлиш керак. Ҳаммаси чўнтакка боғланиб қолди. Маош олганингдан бир соат ўтмайёқ ҳаммасини совуриб бўласан. Ойдан-ойга бўғзингча қарзга ботиб қолаверасан. Ҳамкасбларинг эрталабдан хонага ҳовлиқиб киради:

— Магазинимизга эркаклар этиги келибди, ичим иссиққина экан, қўлда палон пул туради, тополсанг унияям ва ҳоказо... ҳоказо. Ундан ўн сўм, бундан беш сўм сўраб, амаллаб пул йиғиб сен ҳам югурасан. Қарайсан, эркаклар этиги ёнида аёлларники ҳам турибди. Навбатдагиларнинг шивир-шивири жигарингни эзади — чайқовда палон пул... Уйга келиб юрагингни ҳовучлабгина сўз

Қани энди, чўнтакда 200—300 сўм нақд пулим бўлсаю, қизларга бериб хожатини чиқарсам. Шундай пайтда хижолатдан қоғоздан девор ясаб, орқасига ўтиб яширингиларим келади.

Орадан бир кун ўтар-ўтмас бошқалари киради қарз сўраб. Ер ёрилмайдик, мен кириб кетсам.

— Қарз бериб турунг, Армонқул ака «шампунь» келибди.

— Совун...

— Сочиқ...

— Дастурхон...

— Крем...

— Картошка...

— Пидз...

Яна қўйиб қўйишди: Яқинда уларнинг нархи яна кўтарилармиш, эшитдингизми? Вой-дод дейман! Ахир буларнинг ҳаммаси рўзгоримга керак-ку. Ошди-ошди деб дўппини осмонга отиб қувонган ўша 300 сўмлик маошим қай бирига етказай?

Аслида мундоқ чўтга солиб ҳисоблаб кўрсам маошим ойига икки килограмгина гўшт-

гоҳда ўқиб, унинг феъл-ишлари билмагандай тикилиб қоламан. Висол дамларида бир-биримизга эркалаб айтилган асалду бол сўзларнинг ҳеч бири лутғимизда қолмаган. Мен кўрс савол бераман, у кўрс жавоб қайтаради. Болалар буришган башарамизга қараб илжиқланишса қўлимиз чакагизга югуриб қолади. Эркаканишлари ҳам толиққан асабларимизни темир тикан бўлиб тирнаётгандай бўлади. Нозаҳонда гўлдираб боғчасида ўрганган алламбало ашуласини айтиб қолишса: «Жим бўл, бошим оғрияпти», деб овозини ўчирамиз. Қариб-қартайган чолу кампир каби болаларнинг гинг деган товуши қўлоғимизга ёқмай қолган. Сал чехрам очилиб, юмшоқ гапиргудек бўлсам, хотиним дийдиёсини бошлабди:

— Палончиди «олтин балиқ»дан бор экан. Бир кийимлиги фалон сўмдан...

— Ўша пулга қассобдан бориб икки килогина гўшт сотиб олиб келсанг, болаларнинг мазага қилиб ёнди бир ҳафта, — дейман ўша кўнгли кетган кийимликини олиб беролмаслигимдан ичмидан зил кетиб... «Бунақа материалларда товусдек товланиб юришларига бу қимматчилик замонда ҳали бери сенгинага йўл бўлсин, келинчақ», дейман ичгиди. Хотиним жим қолганимни кўриб, аврашда давом этади:

— Ўзиям юмшоққина, товуснинг пати каби. Кийсанг эгингга ҳеч нарса йўқдек енгил.

— Менга қара, хотин, — дейман, — мен ўша олтин узмрад балиқ деб атаётган кўйлақликка кўзим учиб тургани йўқ. Яхшиси, тур, бирор емиш тайёрла. Икки кундан буён пулни иқтисод қиламан деб ичмидан бир қошиқ иссиқ тушгани йўқ. Очликдан силлам кўриб, кўнглим озиб кетаяпти.

Хотиним ҳам шивирлаб турган жойидан овозини икки парда юқори кўтаради:

— Олиб келиб қўйган бўлсангиз пиширман-да!

— Чидасанг шу, чидамасанг йўқол кўзимдан, қирчанги.

— Ўзингиз қирчанги...

Оч бўридай бир-биримизга ташландик. Болалар кўрқувдан даг-даг титраб, уввос солишяпти. Бас қилинглари юмдалашини, дейдиган кимса йўқ. Мана, ўн икки йилдан буён кўзимизнинг қорачигидай асраб келатганимиз яккаю-ягона ноёб висотимиздаги икки табақали ойнали сервант ҳам қулади. Унга қўйилиб номигагина қолган идиш-товуғ, чинни-чиниворлар, кўнгли ишамизга қўйилиб чил-чил бўлди. Ҳаётимда биринчи бор шу кун турмуш ташвишларидан қаттиқ бездим. Рўзгор деган чуқур горнини ичига тушиб кетдим, чамада.

Эртаси кун ишдан келсам, уйда болаларнинг одатдаги шовқин-сурони тинган. Хотиним уларни етаклаб ўйдан кетиб қолибди. Уев-а! Кўкрагим пичоқ қадаландай жазжаз санчди. Нимадир тоғимизга тикилиб, хотинимнинг исмини айтиб қақираман, аммо овозим чиқмайди. Ҳасратимни кимга айтай?

Оч-наҳор икки кун ера баргимни бериб ётдим. Болаларимнинг қий-чувиға ўраниб қолган эканман. Шу ўтган вақт ичиди уларни қаттиқ соғиниб қолганимни ҳис қилиб, ўрнидан секин судралиб турдим. Сувёқ сувда соқолимни нари-бери қиртишлаб ташқарица кичдим. Эшик остидан увёқ излаб юрган товувқиналарга тикилиб ўйга толдим. Бир товувққа ҳам дон керак, ҳам сув...

Елкамни қисибгина йўлда кетётганим бир аёл ўз боласини етаклаб олган, фаррош омазига кўз ёши қияляпти. Атрофдаги одамлар ҳайрон бўлиб ўтаётгани, қизалоғининг ҳам йиғламоқдан бериб бўлиб ўйра бораётгани билан иши йўқ. Дастурўмолчаси билан қизарган кўйларидан тоғайтган ёшини бурни ара-лаш ағриб хўрлиги келиб шундай ҳасрат қилаяптики унинг йиғисидан етмиш етти томи-римга титроқ киради. Хотинимнинг мунғайган қиёфаси кўзим олдидан ўтди-ю юрак-бағримга бир ботмон муз тушгандай бўлди. Хотиним ҳам бошқаларга дардини айтиб, мана бу аёлдай кўз ёши қилиб юрган бўлса-я?...

Нодира ТҶИЕВА

НОТИНЧ ХОНАДО

ВОКЕИИ ҲИКОЯ

очасан: Аёлларники ҳам бор экан, жигарранг, энг урф бўлган рангда, пошнаснинг баландлиги ҳам...

Хотининг оғзинга қараб анграйиб турганини кўриб тўхтайсан. Биласан, ҳозир у ўша сен таърифни келтираётган этикни оёғида ҳис қилмоқда. Олти йилдан буён қор-ёмғирда судрайвериб тит-поти чиқиб кетган ўша минг ямоқ оёқ кийимини устага олиб боравериш жуда чарчаган. Унинг ҳам кўча-кўйда, гение-тушлари орасида сув тегавериб карчкарч ёрилиб, тузланган балиқнинг оғзи каби очилиб, тарашадек қотган этикда эмас, пальтосига мос тушадиган ихчам этикда чарақлаб юргиси келади. Битта этикнинг йўлига ит ўлибдими, фу-у, хотинимнинг битта ширингина қилиб «раҳмат адажонис» деганича арзимайди. Менга қолса-ку, кўзимни чирт юмиб, унинг мана шу қаршимада қўйидай жиямайиб туришини эслаб туриб олардим кўярдим-а. Аммо аёллар этиги эркакларникига қараганда тўрт-беш баробар қиммат бўлса айб мендами? Хотиним бир қувонсин деб, унга палон сўмга этик олиб бериб, маошгача тўрт боламнинг оғзини тикиб қўйайми? Бузил ҳам ўтган ҳафта қозонимизни сувга ташлаб, ошхонамизнинг хашири сақиб бўлиб кетган картошка перашкаси билан жон сақлаб ошқозон жониворни алдаганимиз этар, — дейсан минг хайлға бориб.

Шундай, эзилиб, ўзим билан ўзим гижиллашиб турганимда ҳамкасаба қизлар одатдагидай хонага ёпирилишди:

— Армонқул ака, қарз бериб турунг, маганизимизга чит келибди, талонга беришяётган экан, талонимиз куйиб кетмасин, — ёлворилишди улар.

га-ю, ўзимнинг ҳар кунги тушлик овқатимга, йўлжирамга етар экан, холос. Қолган сарф-харажатларга эса, чап қилиб бошқа ёқдан пул топишим зарур бўлади. Чап пул ишлашга эса ўрганмаганман. Ижтимоияти ҳам йўқ. Бир ҳамкасабам: «Ишхона — ўз ихтиёринг билан келиб ўтириб кетадиган турма. Эр-ихтиёринг, жиловнинг бошиқларинг қўлида, қадамнинг қийи пойлашад», — деганида ҳайрон бўлгандим. Энди билсам, у жуда тўғри айтган экан. Умрим, куч-қувватим, юрагимнинг ўзи қолиб кетаяпти шу цемент деворлар орасида. Аммо ҳеч қосам оқармаяпти.

Бир пайтлар ҳамма нарсамиз бордек эди. Ўзимизни ҳаммадан яхши, тўқин яшаётгандек ҳис қилардик. Аммо қашоқнинг қашоғи бўлиб яшаб келатган эканмиз: ҳамма нарсамиз муҳтож эканмиз. У магазинда борлиги учун ўзимизда бордай, кўнглимиз тўқ юраверибмиз. Уйимизда жанжалу, димоқ-фироқлар одамлар ўз ишларида бор нарсани худди ғуж-ғуж чумоли тўдаси янглиг ташити қилаверганидан, арзимаган семичка пўчоғи ҳам осмон нарҳида савдогарнинг қўлига ўтиб кетганидан кейин бошланди.

Хотиним илгарилари уйда чойнакнинг шамаси бўлса ҳам кўни-қўшниларга, қариндош-уруғларга тутарди. Шулар бўлсин, дерди, феълй кенг эди. Кимнинг турилган кунини да нима совға қилганию қайси уруғимизникига қовурдоқ қилиб бораганини эслаб ўтирмасди. Энди ўша маъсума, бориға кўниб юрган ётиқдошим ўрнида аллақандай тунд, латта-путтага, чинни-чиниворга ўч, емак-ичмак излаб мағазини-мағазин изғиб юрадиган бебарака аёл келиб қолгандай. Ёшиқда ўн йил бир синфда, беш йил бир дар-

«Аёллар эркаклар билан тенг ҳуқуқли», дедик ва уларнинг елкасига шу қадар оғир юкни ортиб қўйдики, унинг залворини ҳали-ҳанузгача англаб етганимиз йўқ. Аёлларимизнинг бардошига балли! «Ҳой эркаклар, нима қилайсизлар, ахир биз онамиз, фарзанд тарбияси, уй бекалиги, бозор-ўчар ташиши шундоғам оғир юмуш-ку», демаслар. Мана бу рақамларни бир таҳлил қилиб кўринг-а:

«Эри ва иккита боласи бўлган аёл бир йил мобайнида 13 мингта пичок, қошиқ ва сангич, 13 мингта тарелка, 6 мингта пиёла ва коса, уч мингта қозон ва товани ювади.

— Уларни ювиш ва қўйиладиган жойига келтириш билан уй бекаси бир йилда беш тонна юкни ташийди.

— Агар у икки хонали уйга эга бўлса, ҳар куни 20 мингтага яқин қадам ташлайди. Бунга магазин-ма-магазин юргани қўшилса бир йилда 2 минг километрга яқин йўл босади.

— Хоналарни йиғиштириш, кир ювгани, дазмол босгани, бозор-ўчар қилиш ва шунга ўхшаш бошқа юмушлар бунга кирмайди».

Бу ҳеч жойда ишламайдиган аёлнинг зиммасидаги юк. Ҳўш, давлат корхонасидан узуқун оёқда туриб ёки далада кетмон кўтариб юрадиган, яъни эркакларнинг таъбири билан айтганда, «аравани тенг тортишадиган» хотин-қизларимизнинг елкасида қанча юк бор? Чуқурроқ ўйлаб, мулоҳаза юритадиган бўлсак, юргимиз беҳтиёр орқага тортиб кетади. Рост-да, даҳшатми? Даҳшат!

Одина опа оддийгина ўзбек аёли. У ҳам барча хотин-қизларимиз каби рўзгор ташвиши ва корхона юмушларидан холи эмас, Чунки, Қўқон тўқимачилик машинасозлиги заводига кадрлар ва ижтимоий-маиший масалалар бўйича директор муовини. Қаранг-а, ўзбек аёли оғир саноатда ҳам бирктирилган вазифани қўйиллатиб уйдаламоқда. Яна ким бўлиб денг? Ун саккиз йилдан бун-а... Бу соҳада кўним билан ишлашга унча-мунча эркакларнинг ҳам бардоши чидамайдик-ку!

Бу ҳақда гап кетса Одина Махмудовна: «Яна уч-тўрт йилдан сўнг гуноҳкор кишилар жазони ўташ учун завод ва фабрикаларга раҳбарликка ҳукм қилинади», дейди ярим ҳазил билан. Демак, раҳбарлик ҳам осон эмас экан-да. Айниқса ит эгасини танимайдиган ҳозирги кунларда.

— Саноатда ишлаш аёл учун, айниқса ўзбек аёллари учун қийин эмасми? Шу соҳани танлаганингиздан афсусланмайсизми? — сўрайман Одина Махмудовна Дўстматовдан.

— Қийинликка қийин-у, ўрганиб кетганман. Кейин бошқа жойда ишлагани ҳам тасаввур қилмайсан киши. Шахсан, мен тагин китобларда ўқилган ёки киноларда айтилган гап деб қабул қилманг-у, агар ҳаётини бошқатдан бошлашга тўғри келса ана шу заводга ишга келган бўлардим. Чунки, бу завод мени улғайтди. Иш фаолиятини техника назорати бўлимининг текширувчиси сифатида бошлагандим. Ишдан

АЁЛ ЗИММАСИДАГИ ЮК

ажралган ҳолда Қонибодомдаги машинасозлик технологияси техникумини битирдим. Уч йил завод комсомол кўмитасининг котиби бўлиб ишладим. Бу йилларда эҳ-хе, қанча одамлар билан ишлашга, қанча қувончи, ташвишли кунларни ўтказишга тўғри келди. Ишни, ҳаётини, одамлар билан муомалани ўргандим. 10 йил завод ходимлар бўлими бошлиғи бўлиб ишладим.

Ваъзан ўйлаиб қоламан: ҳаётнинг ўзи катта мактаб экан, ишлаб чиқаришнинг ичиди юриб ҳам кўп нарсани ўрганса бўларкан. Лекин, мен барибир ўқишим керак, деган орузда эдим. Шу боис ҳам Қўқон давлат педагогика олийгоҳининг тарих қулиётигига сирдан тугатдим. Вазирлигини ҳузурда ташкил қилинган раҳбарлик курсларида ўқидим.

Раҳбар бўлиб одамлар билан ишлаш эмас, албатта ҳамманинг кўнглига бирдай йўл топиш қийин. Иш юришсин деймиш, юқоридагиларнинг топишириги деймиш, юзимиз ёруғ бўлсин деймиш, ҳуллас кимнидир ранжитишга, кимнидир улуглашга тўғри келади. Аммо, битта нарсадан қўрқаман: одамлардан, яъни ўзинг ишлаган корхонанинг оддий кишиларидан ажралиб қолиш энг катта фожиа!

Опа сергайрат, меҳнатсевар, тенгқурларига нисбатан анча ёш кўринади. Унинг хатти-ҳаракатида, юз-кўзида эртанги кунларга катта умидлар шундоққина балқиб турибди.

Кўнглимдан ғалати фикрлар ўтади: ана шу амал учун, ана шу раҳбарлик курсиси учун қанча-қанча аёлларимизнинг бахти елга совирилди. Умрлари беҳуда ўтиб кетди. Ешлигидан хизматчиликдан бўшамади, кейинроқ эса кеч бўлди, яъни вақтида оила кулолмади. Ахир, битта уйнинг бекаси, бир йиғитнинг бахти бўлиб очилиши мумкин эди-ку!

Қисиниб-қимтиниб, опага малол келмасин деган ўйда, шу мавзудан гап очдим.

— Заводда бахтимни топганман, — дейди опа ёқимли жилмайиб. — Турмуш ўртоғим Ғанижон ака, иккита фарзандимиз бор. Ўиласизми, иш ўзи йўлгига, аммо аёл учун ҳам, эркак учун ҳам оила энг муҳими. Оила — катта бахт! Ваъзан шанба-якшанба кунлари оиламиз билан бирга бўламиз, дам олишга чиқамиз, меҳмон кутамиз, меҳмондорчиликка борамиз. Болалар билан

бўлган вақтларим ҳаётимнинг энг қувончли дақиқаларидир.

— Ҳам корхонанинг, ҳам рўзгорнинг юмушлари толиқтириб қўймайдами?

— Толиқтиради. Аммо, ўз ишингдан қониқсанг, кимгадир фойданд текканини ҳис қилсанг, руҳинг енгил тортади. Ҳаммаси қайфиятга боғлиқ. Бу дунёга келиб одам нима учун яшайди? Одамлар учун-да... Одам одам билан тирик-ку! Агар сезган бўлсангиз кейинги йилларда ҳаёт анча мураккаблашиб кетди, бировнинг дарди билан бировнинг иши бўлмай қолди. Виз шу пайтгача фақат шорларда улуглаб келган «Инсон — бу улуг ном», «Инсон сўзи мағрур жаранглайди», «Инсонпарварлик энг олий ҳислат» каби тушунчалар фақат қозғаларда қолиб кетди. Аслида-чи? Аслида, биз бир-биримиздан шу қадар узоқлашиб кетдикки, баъзиларимиз ҳали ҳам осмондами — ердагилар билан алоқамиз узилиб қолган.

Одина опа гапираяпти-ю мен ўзини ҳаётини яхши билган баъзи таниш раҳбар аёлларни ўйлапман. Уларнинг аксарияти уй ишларига қўлини ҳам урмайди. Ҳатто, кир ювишни, нон пиширишни, овқат тайёрлашни ўзига эп кўрмайди. «Вақтим йўқ, давлат ишлари билан бандман», дейишади. Наҳотки. Одина опа ҳам...

— Ўзбек миллий таомларидан қайси бирларини ёқтирасиз? — сўрайман фикримни очикроқ айтишга ийманиб. Аммо, опа нима демокчилигимни сездим.

— Мен ҳам қайнота-қайноналик келинман. 12 йилдан бери бир хонадоннинг бекасиман. Тагин мактанаяпти деб ўйламанг-у, аммо бу атрофда атиргул хониминендан ўтказиб тайёрлайдиган пазанда камдан-кам. Чучвара, манти, хонимини ҳафсала билан пишираман. Битта нарсани айтиб қўйай: бошқа аёлларни билмадим-у аммо ҳамир қорсам нихоятда катта завқ оламан. Унча-мунча аёл бу борада олдимга тушолмайди...

Одина Махмудовна ғоятда содалик билан, сэмимият билан гапирардики, у кишининг болалардай бегуборлиги, ҳис-ҳаяжони беҳтиёр суҳбатдошига ҳам ўтади, ҳавасинг келади. Бошқаларда ҳам шу фазилатларни кўринг келади.

Одина опа дунё кўрган аёллардан, десам муболага бўлмас. Ҳар йили дам олиш пайтларида қаергадир саяхатга бориб келади.

Болтиқбўйини, Европа мамлакатларини ёки Фарғонанинг сўлим жойларини...

— Аёлларимиз оилага ва майда-чуйда юмушларга ўрналиб қолаётгани мени ўйлантиради, — дейди опа. Ётмиш-саксонга кириб ҳам Қўқондан бошқа жойини кўрмаган оналаримиз бор-да. Улар дунё деганлари шу Қўқон экан, деб ўтиб кетаверади. Агар аёл киши оқ-қорани таниса, яхши-ёмонни кўрса, одамлар қаерда қандай яшаётганини билса, бунинг нимаси ёмон. Қайтага дунёқараш шаклланади, энг муҳими фарзандини ҳам шу руҳда тарбиялайди. Аёл билимдон, зукко, хунарманд бўлиши керак. Нодира, Увайсийларнинг даврини бир эслаб кўринг-а, у пайтларда аёлларимиз қандай оқила, доғишманд бўлишган.

Яқинда опа навбатдаги меҳнат ташлини олғач Польша сафарига отланаётгани, шаҳар ёшлар кўмитасида бир гуруҳ йиғит-қизлар ҳузурига кириб келиши. Афғонда ҳалок бўлган дўстлари Қомилжон Иброҳимов хотирасига бағишлаб спорт мусобақасига ўтказишадиганини, лекин голибларга бериладиган совринларни топиш қийин бўлаётганини айтиши.

Қомилжон афғонга кетгунча шу заводда ишлаган, унинг ҳалок бўлгани кўпчиликнинг кўнглида алам ва армонга айланиб қолган. Опа ўзи шошилиб турган бўлса ҳам ёшларга ёрдам беришни зиммасига олди. Тўғри, ҳозирги кунда бирор ноёб матоҳини топишинг ўзи машаққат. Лекин, у шаҳар савдо идораларинг ҳаммасига кириб чиқди. Бировни ака, бировни ука деб телевизор топди, совутгич топди, чанг ютгич топди. Хуллас, ёшларнинг кўнглини хотиржам қилди...

Заводда 800 нафардан зиёд хотин-қиз ишлайди. Уларнинг ҳаммаси Одина Махмудовнани «опа» дейишади. Ташвиш ва муаммоларини баҳам кўришади.

— Аёлларимиз анча оғир ишларини бажаришади, — дейди опа бу ҳақда гап очганимда. — Саккиз соатлаб станок ёнида тик туришади, ҳар бирининг тўрт-бештадан бола-чакаси бор. Уларга қараб туриб раҳминг келади: нақадар муштирап ва мунис аёлларимиз бор-а! Агар жамиятни бошқариш менинг қўлимда бўлганида эди, бу аёлларни ишлатмасдим. Ахир, бола тарбиясининг ўзи буюк иш-ку! Ёрларининг иш ҳақини кўпайтириш керак. Деб ўйлайман. Чунки, аёл қачон ишлашга мажбур бўлади? Қачонки, эрининг тоғгани рўзгорни тебратишга етмаса. Ахир, ҳар ким ҳам, ҳар бир она ҳам болаларининг яхши ейишини, яхши кийинишини истайди. Ўзи ҳам кўпдан кам бўлмаслиқка интилади. Бирок, энг буюк неъмат — соғлиқлари ёвазига рўзгорнинг каму-қўстини бутталади. Шунинг учун ҳам, эркакларимиз аёлларни асраб-авайлашга тозим. Оналаримизнинг тани-жони соғ бўлса, фарзандлар яхши тарбия кўради. Аёл киши ҳамма вақт ёнида ўз севики ҳамроҳининг мададига, ғамхўрлигига муҳтож. Катта муҳаббатни ҳис қилишни истайди...

Саидазим МАРДИЕВ

ТҰРАГАН КУФР

«Шайтон лаин¹ пирим деб домо-
нига² ёпишқан».

Аҳмад ЯССАВИЙ

Машина гийқ этди. Дарбоза ду-
кирлади. Хотинига кенжа кели-
нининг бетга чопарлигидан но-
лиётган Тўраган куфр далонга
йўналди:

— Ким?

— Очинг, мен!

Илгич туширилиши билан шо-
фёри Қўлмиддин ичкарига оши-
қиб кирди.

— Тинчликми, авзоинг сал
бошқачароқ?!

— Иш чатоқ, — деди Қўлмид-
дин кўзлари олалиниб.

— А?!!

— Ҳа, чатоқ! Атрофдаги хона-
донлар арз қилишибди! Ана шу
арз юзасидан текширувга Мухбир
келибди.

— И-е, қандақа арз бўлиши
мумкин!

— Қизиқсиз-а, қандақа арз бў-
ларди, чиннигул пайкаллариға
захар сепдирыпсиз-ку, ана шун-
дан арз қилишибди-да!

— А, шундақа де, эски дард
дегин. Ҳимм, Мухбир ҳозир нима
қиялпти?

— Химизатор бор-ку, найнови,
мияси сал анакароғи, ана ўша
тракторда уриб хлорофос сепётю-
ди, шуни расмга олди. Хув паст-
даги, этақдаги хонадонлар бор-
ку, кўплари муаллим. Ана ўша-
лардан бир галаси томлариға
чиққолишиб: ноинсофлар, ҳиди-
га чиқолмаяпмиз, тўхтатинглар,
тўхтатинглар, дейишаётювди, шу-
ни расмга олди. Бундан ташқа-
ри, биласизми, ошхона ёнидаги
склад борку, ечиниб-қийинадиган
жой, ана шуни ҳам расмга олди.

— Во, нечун у ерга кирди?!

— Билмасам, ўта сассиқ бир
қанча дорилар бор экан, айқаш-
уйқаш бўлиб ётган экан. Ғирт
ёвузлик, деб юборди у, тепа сочи
тик бўлиб.

— Ҳимм, кейин нима бўлди?

— Бундай захри қотилларни
бу ерда сақлаш ғирт жиноят, де-
ди афтини буриштириб. — Ҳа, ай-
ганча, химизаторнинг трактори-
дан битта шишага кўйдириб ҳам
олди. Уч-тўрт ҳовуч тупроқ, уч-
тўртта чиннигул ҳам оловолди.

— Ҳимм, эрталаб чап кўзим
либ этиб кўювди-я, тешилгур! Ма-
нави қорнинг шабадаси экан-да!
— Хўш, нима қилдик энди, хў-
жайин?!

— Уф, нима қилардик, бора-
миз, сўнганнинг каттароғидан
ташлаймиз, йўли шу.

— Хоҳ-хоҳ-хо, мужиса, думи-
ни ликиллатади, денг. Кетдик ун-
да!

Манзилга етишгач, машинадан
шошилич тушишди. Қўлмид-
дин, билмам, қандайдир топи-
риқ олдики, қаёққадир гойиб
бўлди. Тўраган куфр эса чап бўк-
саси дарз кетган бемордлийин ўнг
томонга энкайган ҳолда Мухбир-
га рўпара бўлди:

— У-ў, салом бердик!

— Ваалайкум салом. Сўраган-
нинг айби йўқ, ўзлари ким бўла-
дилар? — Унинг пирпираган
ғўштдор яноқлариға тикилди
Мухбир.

— Минг қўшчига бир бошчи,
дейишади. Четда, мана шу ма-
конда бошчи бўлиб юрибмиз. Ни-
ма ҳам қилдик, ёш ўтган, бизга
шуниси ҳам бўлаверади.

— А-ҳа, шундоқ денг. — Мух-
бир унинг бетига яна бир бор ти-
килиб қўйди. — Хўш, нима қия-
лпсизлар ўзи, ҳавони жуда бул-
ғатворибсизлар-ку! Чиннигулла-
рингизга пуркаётган захри қо-
тилларингиз маҳалла аҳлини жу-
да қийнаб қўйибди-ку! Бу, ахир,
мусулмон тили билан айтганда,
гуноҳ-ку, гуноҳи азим-ку! Фойда-
ни сизлар кўринглару, азияти,
азоби аҳолигами!!

— У-ў, укагинам, шу захар
сабил пуркалмаса бўлмайди-да;

саргайиб, қувраб қолаверади-да.
Дардга кўп чалинса, айб биздами,
эмини қиламиз-да.

— Хўш, бошқа нарса эксала-
рингиз бўлмайди-ми, масалан, па-
мидор, бодринг.

— Ахир, булар чиннигул ўр-
нини босмайди-да, даромади
кам-да. Даромади камига ким-
нинг тоби бор дейсиз.

— Аҳолининг соғлиғи-чи?
— Тўғри, у ҳам керак. Лекин
биз ҳам умид билан юрибмиз.
Ахир, ижарачимиз.

— Йўқ, бундақаси кетмайди!
Аҳоли соғлиғидан кўра устун
бойлик йўқ!

Мухбирнинг кескинлиги Тўра-
ган куфр кўрпасига қўра ўрла-
дими, чув тушган қиморбоздек
чиргиллади у:

— У-ў, ука сал паст тушинг,
тутган еримни кесаман, деявер-
манг. Тўғри, Бойхўжанинг ечи-
либ кетган буқаси сингари кўча
чангитганимиз рост; чувалчанг-
деккина илон эдик, шу чиннигул
орқасидан аждар бўлволганимиз
ҳам рост. Аждар билан олишув,
бир ўйлаб қаранг, осон бўлмаса
керак сизга. Негаки, кўриниб ту-
рибди, сизда на қилич бор, на қал-
қон! Ажабланманг, кечирасиз,
мен сизга ҳозир бунинг маънис-
ни қақиб берай, кейин ихтиёр
ўзингизда, хоҳ ёзинг, хоҳ ёзманг.
Боринг-о, ёздингиз, оламга дўм-
бира қилдингиз-о дейлик. Лекин,
билиб қўйинг, ҳа, билиб қўйинг,
сиз кўзлаган натижа чиқмайди.
Чиқмайди! Нега дейсизми?! О,
ҳи-ҳи-ҳи, ҳали гўра экансиз. Мен
сизга очигини айтсам, бу даргоҳ,
усти ёпиқ бу гулхоналар бамисли
бир тўкин дастурхон. Бу дастур-
хондан, эҳ-ҳе, майда-чўдалари-
ни қўяверинг, ҳатто ижроқўм
раиси ёшуллиси ҳам таом ейди,
таъби тилаганини ичади. Ахир,
кимда жар йўқ дейсиз, кимда тиш
йўқ дейсиз. Жар билан тишни
ким кишанлаб қўёлади дейсиз!

Тушунарлидир-а! Энди менга
айтинг-чи, ўзи еб турган, ўзи ичиб
турган дастурхонга ўзи туфиро-
дими киши! Асло! Шунинг учун
ҳам, ҳа, худого минг қатла шукр-
ки, шуларнинг соясида сувдан қу-
руқ чиқиб юрибмиз. Ҳа, укаги-
нам, мен сизга дўппи остидаги
гапни ниқобламасдан, дангал
айтаяман, бунни ҳисобга олиб
қўйинг. Ҳар ҳолда пичоқни тош-
га урмаганингиз маъқул, бети
қайрилади. Ундан кўра, келинг,
яхшилиқнинг баридан тутинг.
Майда гапларнинг иғвосига уча-
верманг, улар шундақа ўзи. Сув
пуркасақ ҳам захар пуркалапти,
деяверадилар.

— Давволарини ёлгон деб ўй-
лаяпсизми-а?!

— Булар шундай жўшқи, чу-
молидан фил ясаш ҳўнарлари бў-
либ қолган, — дея унинг ён чўн-
тагиға қозога ўроғлик нимаки-
дир секингина солиб қўйди Тўра-
ган куфр.

— И-е, бу нима?

— Насиба, укагинам, насиба.
Ахир, меҳмонсиз...

— Шундоқ денг! — чўнтаги-
дан ола, унинг афтига отди Мух-
бир, 25 таликлар кеч куз шамо-
лида тўкилган хазондек сочилиб
кетди.

— Эҳ, мева дарахт қобигига
тушган қурт! Англанг, қулоғин-
гизга қўйиб олинг, мен сиздақа
қуртларга қирон келтиргувчи
қушман; тумшугим — пўлат,
тирноқларим — темир!

— А, нима-нима, гапингизга
тушунолмадим...

Мухбир қўл силтади. Тўраган
куфр унинг ортидан бақрайиб
қолди.

¹ Лаин — лаънати.

² Домони — ётаги.

ТҶРТЛИКЛАР

Қочган ҳам, қувган ҳам қўлла, худо!
дер.

Ўғри ҳам, тўғри ҳам ўзни даҳо дер,
Билмайман, бу фоний дунёда қачон.
Ким ўзин ақли паст, бебурд гадо дер.

* * *

Итлар ҳуриб ётар, карвон йўлдадир,
Армонларим тўла тўрвам қўлдадир.

Вовилдоқ итлардан кўрмадим ҳеч наф,
Таланган карвоним ҳамон чўлдадир.

* * *

Е раб, кўан очик, қалби сўқирлар,
Мансабпараст шахсга соқон асарлар.
Заҳарлаб заминни, сувини, ҳавони,
Вақт ўтгач, кимгадир лаънат ўқирлар.

Бухоро

Бахшулло РАЖАБ

ТЕНГЛИК

Қайта қуриш ҳали тамом йўқотган йўқ «чўз-чўз»ни,
Ҳамон алдаб келаётгир ўнг кўз дўсти — чап кўзни.
Узатганлар: «Буни ол-у, ишни битир, жим!» дейди,
Олган эса: «Хўп бўлади, бунни билар ким?!» дейди.

Пастқамроқда еб турибди бўри қўзи-қўйларни,
Сал хуфёна ўткамоқда «ночор» бўлиб тўйларни.
О! Биз-чи, «халқ» ширин сўзу мактовларнинг гадоси,
Ҳамон жиммиз, англамасмиз, бу «тенглик»нинг хатосин.

Андижон

Аҳмаджон МАМАЖОНОВ

ИСИРҒАЛИ
ҚУЁН

(Масал)

Ўрмонда миш-мишлар
тарқалди чунон:

— Қулоққа исирға
таққанмиш Қуён.

— Қуён ҳам исирға
тақар экан-да!

— Модадан қолмайин
ортда, деган-да!

Уша пайт кўрингач
Қуёнинг ўзи,

Унга михланади
Ҳамманинг кўзи:

— Ё тавба, — дер эди
бир Юмронқозик, —

Қандай ярашибди,
Исирға, кизик.

— Ҳусини очибди, —
анграяр Кучук.

— Зўрини топибди, —
деб кўяр Мушук.

Эртаси қулоққа
Илар ҳамма ҳам —

Исирға тақмаган
Қолди жуда кам.

* * *

Юқумли касалдек
тезлашган ҳолда
Тутундек тарқалар
бачкана мода.

ҲАҚИР -
ҲАҚИРЛАР

«Игит кизни кўзи билан ёб
қўймоқчидек бўлаётган эди, ле-
кин унинг тамшанаётганини кў-
риб, ниятидан қайтди».
(Ҳаваскор қаламкаш ҳикояси-
дан).

* * *

«Холвойнинг гўшти ориқ, ка-
саллангандан кейин сўйилган,
шунинг учун 13 сўм, Тошвой-
нинг гўшти сўнгагигача мой, шу-
нинг учун 16 сўм».
(Қассобнинг гапидан).

МАСЛАҲАТЧИМ

— Катта билан қандайсиз?

— Ёмон эмас.

— Ўғлимни ишга жойлашти-
риб бера олмайсизми?

— Келинойингиз билан масла-
ҳатлашиб кўрайчи...

— Ие, янгамуллам каттами-
лар?

— Йўқ, ўзим каттаман. Аммо
аёлим менинг энг яқин масла-
ҳатчим-да.

Бухоро

Эргаш АТОЕВ

БИР КУНИ..

Мухлислардан бири «Жанубий» темир йўл
бекатида ҳаёлчан кетиб бораётган шоир Ти-
лак Жўрани учратиб қолибди.

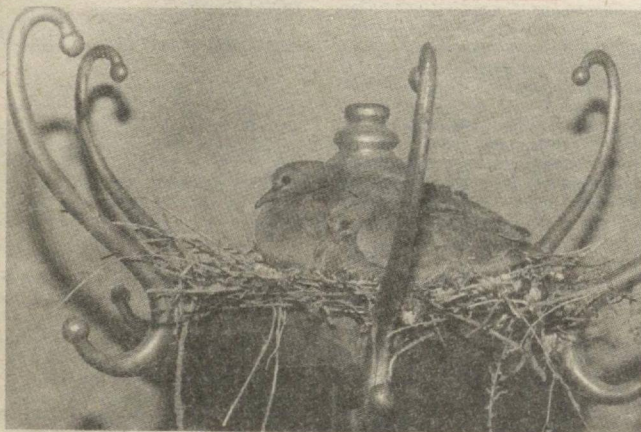
— Йўл бўлсин, Тилак ака, — дебди салом-
аликдан сўнг у.

— Кишлоққа, бир бағирларни юмшатиб
қайтайлик, юринг сизни ҳам олиб кетаман, —
мурувват қилибди шоир.

— Эй, шундайми, поезд Бухорога алла-
қачон жўнаб кетди-ку, — қулибди мухлис.

Тилак Жўра одатдагидай кемтик тишлари-
ни яшира олмасдан жилмайиб:

— Мен Бухорога бормайман, Қорақўлга
кетаяпман, Қорақўлга, — деб йўлига равона
бўлибди.

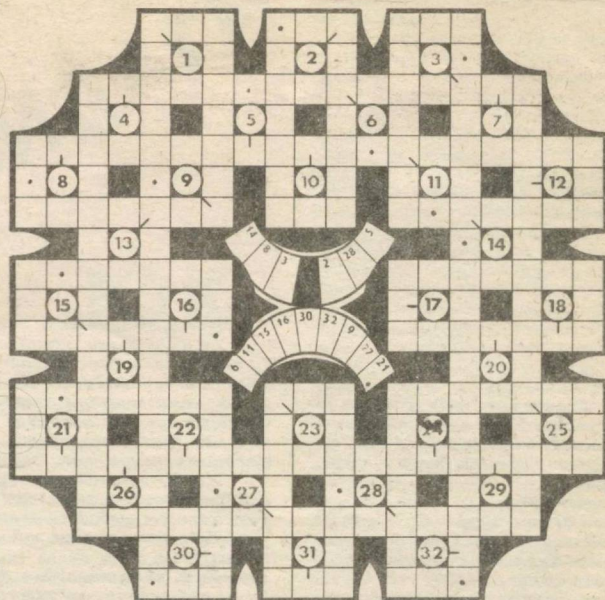
МУСИЧАЛАР: — Бозор иқтисоди шароитида бизга насиб қил-
гани шу кийим илгич бўлди...

Тахририятга келган бир босма тобоқчада бўлган материаллар муаллифга
кайтарилмайди.

Ойномадан олинган материалга «Ғулистон»дан олинди, деб кўрсати-
лиши шарт.

Босмаҳонага туширилди 17.11.91. Босишга рухсат этилди 17.12.91. Қоғоз
бичими 70×108/а. Ботиқ усулда босилди. Қоғоз тури босма № 1. Шартли

ТИЛСИМ

Жавоблар бегиланган катакдан рақам атрофига соат мили йўнали-
шида ёзилади.

1. Кенг миқёсда ўтадиган анжуман. 2. Олмаота виллоятидаги нур-
чилар шаҳри. 3. Нок меваси нави. 4. Матбаа ишлари тармоғи. 5. Таъ-
лим-тарбия берувчи аёл. 6. Тош отиш учун қўлланилган ибтидоий ку-
рол. 7. Шаффоф, оч яшил тусдаги қимматбаҳо тош. 8. Олтойдаги кўп-
лаб дарёлар қуйиладиган қўл. 9. Асосан Афғонистон ҳудудида жой-
лашган тоғ. 10. Термиздаги милоннинг бошланиш даврига оид гор
ибодатхона ёдгорлиги. 11. Чирчиқ дарёси ўзанидаги нурхона.
12. X — XII асрларда Ўрта Осиёда ҳукмрон бўлган давлат сулоласи.
асосчиси. 13. Табиий ёки сунъий ёғдунини даволашни мақсадида қабул
қилиш. 14. Тошкентдаги қадимий сув йўли. 15. Туркистон тизмаси-
нинг шимоли-ғарбий тармоғи. 16. «Кафансиз кўмилганлар» асари
муаллифи. 17. Камайиб бораётган инсоний фазилат. 18. Чотқол чўққи-
си музликларидан бошланувчи сой. 19. Қамария йил ҳисобидаги ой
номи. 20. Мақомлар ижроси, ўзбек ҳофиси ва созандаси, Ўзбекистон-
да хизмат кўрсатган санъат арбоби. 21. Матбуот ходими. 22. Олий
маълумотли техника мутахассиси. 23. Чўл ва даштларда тарқалган
бута ўсимлиги. 24. Ўрта Осиёнинг баланд ҳудудларида ўсувчи дарахт.
25. Алишер Навоий ҳаётлик даврида расмини чизиб қолдирган таниқ-
ли мусаввир. 26. Катта Фарғона сув йўли бўйидаги тўғон. 27. Сирдарё
виллоятидаги шаҳар. 28. Винокорликда девор сиртига ишлатиладиган
ашё. 29. Тошкент шаҳри ҳудудидаги IV — XII асрларга мансуб харо-
ба. 30. Манзарали ўсимлик тури. 31. Ганга дарёси бўйидаги қадимий
вилоят. 32. Металл буюмлари ҳунароманди.

Шакл марказидаги рақамларни нуқтали катаклардаги ҳарфлар
билан алмаштирсангиз, ислом оламида Ҳазрат Али номи билан та-
нилган халифанинг ҳикматли сўзи аён бўлади.

Тузувчи: Фозилжон ОРИПОВ

1991 ЙИЛ 12-СОНДАГИ ТИЛСИМНИНГ
ЖАВОБИ

ЭНИГА: 2. Халқчиллик. 7. Хирож. 8. Эритма. 9. Ҳадис. 11. Чакана.
12. Корсон. 15. Мадина. 18. Сурат. 19. Нуқта. 20. Банан. 22. Парча.
23. Қошона. 26. Камина. 27. «Шодлик». 29. Нўкат. 30. Фурқат. 31. Кў-
кат. 32. Кўпайтириш.

БЎИГА: 1. Қариш. 2. Хўжакент. 3. Қарқара. 4. Ломакон. 5. Кў-
хистон. 6. Судан. 10. Тансиқбоев. 13. Замаҳшарий. 14. Урганч. 15. Мур-
так. 16. Ангана. 17. Окбўра. 21. Наъматак. 22. Пиллакаш. 24. Олабўта.
25. Нашвати. 26. Кўкча. 28. Какра.

МУҚОВАДА

Биринчи бет: Улуг мутафаккир Мир Алишер Навоий
таваллудининг 550 йиллиги шарафига Тошкент шаҳрида
ўрнатилган ҳайкал.

Сураткаш Р. Нурибоев

босма тобоқ 5,6. Нашр ҳисоб тобоғи 7,80. Шартли рангли намуналар 16,8.
47300 нусхада чоп этилади. Буюртма А—137. Баҳоси 1 сўм 20 т. Сотувда
1 сўм 60 т.

Ўзбекистон Республикаси «Шарқ» нашриёти-матбаачилик концернининг
босмаҳонаси. 700083, Тошкент, «Правда» рўзномаси кўчаси, 41.

**ХАЛҚ
ҲУНАРМАНДЧИЛИГИ
РАВНАҚ
ТОПМОҚДА**

Сураткашлар Р. Нуриноев, С. Канаки

Лакоси — обуначига — 1 сўм 20 тийин.
Сотувада — 1 сўм 60 тийин.

Индекс 75238

Тог кўринишларидан.